

Bagsiden af recovery – omsorgssvigt

Rehabilitering af omsorgen i det sociale arbejde og
socialarbejdernes frihed hertil

En diskursanalyse

Majken Munch Pedersen

Forår 2014

Abstract

This thesis takes its starting point in an initial questioning of the social work paradox: Why implement a form of action that involves an expectation of an active, responsible user, when granting this action requires a reduced ability? Does this mean that some users are not getting the help they actually need?

The initial query is linked to the definition of social work, which includes social work as actual interventions against social problems. In general terms, these interventions could be termed rehabilitative efforts. Over time, these rehabilitative interventions have changed in form, and the general understanding of the term has moved from an understanding of traditional rehabilitation to a modernly termed recovery. Concerning the responsibility of recovery, the change in terminology has brought about a paradigmatic shift - composed by a neo-liberal meta-discourse with an associated accountability discourse - in which the responsibility in today's social work is placed upon the users themselves. Hence, the initial paradox is related to this paradigmatic shift. A shift, I continuously problematize during the introductory chapters, based on an assumption that there are users with an actual pressing need for someone else to take responsibility for the situation. In relation to this, I have developed an analytical caring discourse, which brings about a desire to further explore how the two given discourses play out in real life, and thus how social work practice is both constituted and constituent, and how then issues associated with everyday practice can be explained.

In my assessment of the thesis problem, I supplement Fairclough's critical discourse analysis with Smith's institutional ethnography. I equate the social practice dimension of Fairclough with Smith's trans-local conditions and Fairclough's discursive practice dimension with Smith's ethnographic level. Thereby, gaining the opportunity to examine the relationship between the particular and the general.

My analyses show that hegemony is challenged in a discursive struggle between the discourses of responsibility and care - and that the struggle is associated with ambivalence, which can be regarded as an expression of the dominance of the responsibility discourse. The same is true, when looking at the problems social workers experience in practice - the responsibility discourse is so dominant that its constructive effects overrule the social workers application of the

subjectification forms of the care discourse. Thus, my analyses produce an alternative and necessary perspective into social work, and within the context, they advocate that care in social work must be rehabilitated because the downside to recovery is neglect.

Indhold

Abstract	1
Kapitel 1: Indledning.....	5
Kapitel 2: Teoretiske perspektiver, der motiverer og gør specialets interesse relevant at undersøge	5
Hvad er socialt arbejde?	5
Sociale indsatser	6
Ansvarlighedsdiskursen	8
Kan brugerne af de sociale tilbud honorere kravene, som ansvarlighedsdiskursen fordrer?	8
Omsorgsdiskursen	9
Kritik af det sociale arbejde	11
Kapitel 3: Specialets formål	11
Kapitel 4: Teori og metode	13
Faircloughs kritiske diskursanalyse.....	13
Faircloughs tre-dimensionelle model	16
Social praksis.....	16
Tekst	17
Diskursiv praksis	18
Smiths institutionelle etnografi	20
Opsummering:	25
Den diskursive praksis/den etnografiske dimension = kultur	26
Kapitel 5: Specialets videnskabsteoretiske position.....	27
Forholdet til socialkonstruktivisme	27
Forholdet til kritisk realisme.....	30
Forholdet til kritisk teori, herunder specialets opfattelse af kritik og normative idealer	32
Kapitel 6: Dataindsamling – generering af data og inddragelse af eksisterende data	33
Observation	33
Opfølgende interview/samtale.....	36
Opsummering	40
Inddragelse eksisterende data	41
Feltnoter og detaljeringsgrad i udskrivningen af interviews	41
Kapitel 7: Kulturel scene og informanter	42
Valg af kulturel scene	42
Adgang til den kulturelle scene og informanterne.....	42

Informanter	43
Etiske refleksioner	46
Kapitel 8: Analyse	48
Det sociale arbejdes generelle diskursorden	48
Den sociale praksis	49
Translokale regulerende tekster	50
Generel lovgivning.....	50
Særlovgivning – Serviceloven og specifikt socialpædagogisk bistand jf. SEL § 85 samt kontaktperson jf. SEL § 99.....	51
Vejledning til Serviceloven	52
Delkonklusion	58
”Et liv i egen bolig” - undersøgelse fra socialforskningsinstituttet.....	59
Lokal regulerende tekst.....	60
Rammer, retning og referenceramme.....	60
Delkonklusion	64
Diskursiv praksis – det etnografiske niveau	64
Delkonklusion	83
Kapitel 9: Opsamlende konklusion	84
Kapitel 10: Perspektivering.....	86
Kapitel 11: Vurdering af specialets kvalitet; diskussion af begreber til kvalitetssikring.....	87
Referencer:	89
Bøger og artikler	89
Lovtekster og vejledninger	93

Kapitel 1: Indledning

Centrale begreber i nutidens sociale arbejde synes at være begreber om 'brugerinddragelse', 'myndiggørelse', 'uafhængighed', 'selvhjælp' samt 'ansvar for og magt over eget liv'. Begreberne formuleres i litteraturen som et modsvar til negative begreber som 'umyndiggørelse/'klientgørelse', 'afhængighed', 'formynderi' og 'pacificerende overtagelse af ansvar' og dermed som positive og emancipatoriske (frigørende og frisættende), hvilket kan være årsagen til, at ingen (tilsyneladende) forholder sig kritisk spørgende hertil. Det kan dog synes paradoksalt, hvis begreberne er så centrale i det sociale arbejde, da sociale indsatser netop er foranstaltet på grund af brugernes behov for støtte og dermed manglende evne til at hjælpe sig selv uafhængigt af andre. Der ligger således implicit i begreberne en positiv forståelse af, at brugerne af sociale tilbud kan overkomme deres begrænsninger og dermed opnå magt over eget liv, hvilket er yderst sympatisk, men måske også utopisk. Problematisk bliver det i særdeleshed, hvis 'selvhjælp' med videre ikke blot er målet for de sociale indsatser, men også midlet. Man kan således spørge sig selv om hvorfor, det overhovedet er relevant at iværksætte en foranstaltning, der indebærer en forventning om en aktiv, ansvarstagende bruger, når bevillingen heraf forudsætter en betydelig nedsat evne hertil. I forlængelse heraf opstår spørgsmålet om, hvorvidt indsatsen er dysfunktionel, og derved er med til at fastholde brugere i en afmægtig situation, såfremt de ikke kan honorere kravene og derved ikke får den hjælp, de reelt har brug for.

Kapitel 2: Teoretiske perspektiver, der motiverer og gør specialets interesse relevant at undersøge

Hvad er socialt arbejde?

Socialt arbejde er ifølge Centralforbundet for Socialt Arbejde (CSA) et samlebegreb for forskellige sociale interventioner (Meeuwisse et al, 2007) rettet mod sociale problemer. I henhold til the International Federation of Social Workers (IFSW) og the International Association of Schools of Social Work (IASSW) defineres socialt arbejde som indsatser, der "virker for social forandring og problemløsning..." (Ibid.:33). Socialt arbejde er således *indsatser*, der *løser* sociale problemer.

I et konstruktivistisk perspektiv opfatter Payne det sociale arbejde og dets funktion som en konstruktion, hvilket betyder, at socialt arbejde konstrueres i relation til konstruktionen af det sociale problem og vice versa. Dette indebærer, at opfattelsen af det sociale problem og

problemets bærer har betydning for opfattelsen af hvilken indsats heroverfor, der findes mest hensigtsmæssig. Samtidig hermed har tilgængelige indsatser, og opfattelsen af hvilke indsatser, der er de rigtige, betydning for, hvordan problemet og dets bærer opfattes (ibid.). Herved skabes det sociale arbejde/indsatserne mod sociale problemer i et dynamisk forhold mellem forskellige aktører – eller sagt på en anden måde, socialt arbejde konstruerer og konstrueres lige som opfattelsen af sociale problemer og problemets bærer konstruerer og konstrueres¹.

Sociale indsatser

Da socialt arbejde er synonymt med indsatser mod sociale problemer, kan ovenstående abstrakte perspektiv gøres håndgribelig ved at dykke nærmere ned i det sociale arbejdes indsatser, der under et samlebegreb kan betegnes rehabiliterende indsatser².

De rehabiliterende indsatser har gennem tiden ændret form, og der er således sket en bevægelse fra et traditionelt rehabiliteringsbegreb til et moderne rehabiliteringsbegreb betegnet recovery og dermed et paradigmatisk skifte. Både det traditionelle og det moderne rehabiliteringsbegreb dækker over indsatser, hvis mål er, at brugeren kommer sig over sine begrænsninger og genindtræder i samfundet (Eplov et al, 2010). Det, der adskiller de to indsatsformer, er således ikke målet, men derimod vejen dertil og særligt ansvars placering. I den traditionelle forståelse af de rehabiliterende indsatser tager socialarbejderne³ aktivt ansvar for at definere klientens⁴ behov og i overensstemmelse hermed iværksætter den rehabiliterende indsats (ibid.). I den moderne forståelse er indsatserne blevet individualiserede og stiller krav om deltagelse samt ansvar for eget liv, og centralt står dét at opnå kontrol over eget liv, selvstændighed og selvbestemmelse (ibid.). Brugernes rolle i de rehabiliterende indsatser har således ændret form fra en passiv modtagende rolle, når det vedrører det traditionelle begreb til en aktiv deltagende rolle, når det vedrører det moderne begreb (Topor, 2001). Der er således sket en forskydning af ansvar

¹ På hvilken måde opfattelsen af sociale problemer har ændret sig, afgrænser jeg mig fra at udfolde nærmere. Dette skyldes, at jeg fremtrækker opfattelsen af brugeren (subjektiveringsform) og tilgængelige indsatser/opfattelsen af hvilke indsatser, der er de rigtige (recoveryorienterede indsatser som samlebetegnelse) i mine analytiske problematiseringer

² Jeg forstår 'rehabiliterende indsatser' bredt og derved som indsatser, der ikke er forbundet til et særligt område af det sociale arbejde, men indsatser generelt, der har til formål at bedre brugernes situation

³ Jeg anvender termen 'socialarbejder' som en samlebetegnelse for forskellige faggrupper i det udførende niveau

⁴ I 'ekspertdiskursen', jf. Villadsen, 2004/omsorgsdiskursen, som det traditionelle rehabiliteringsbegreb kan henføres til, anvendes termen klient, hvilken understreger en subjektiveringsform, hvor klienten er modtager af/objekt for de sociale indsatser.

og dermed et paradigmeskrifte, hvor ansvaret har bevæget sig fra at være placeret hos de professionelle til at være placeret hos brugerne selv.

Denne bevægelse/det paradigmatiske skifte er faciliteret, eller konstrueret for at blive i det konstruktivistiske sprogbrug, af forskellige forhold på forskellige niveauer. For konstruktionen af brugeren/bæreren af det sociale problem gør det sig gældende, at en særlig subjektiveringsform⁵ er blevet italesat, herunder et subjekt med iboende potentiale for ansvarlighed, autonomi, myndighed, selvbestemmelse mv. (Villadsen, 2004). Denne subjektiveringsform er ikke kun italesat oppefra, men også nedefra i form af brugernes selvorganisering og ønske om at blive frigjort fra offerrollen og i stedet myndiggjort, få kontrol over og ansvar for eget liv samt at blive hørt og inddraget (Campell, 1996, Barnes 2010 samt Høgsbro 1992). I tråd hermed formuleres socialarbejderens rolle som motivator og facilitator af den iboende ansvarlighed og myndighed og ikke som (bedre)vidende ekspert. Med bevægelse fra det traditionelle rehabiliteringsbegreb til det moderne blev der således stillet spørgsmålstejn ved tidligere tiders opfattelse af den ”rigtige indsats”, og der blev rettet (både af politikere og brugere) en skarp kritik af socialarbejderne tilgang, som blev betragtet undertrykkende, formynderisk og pacificerende (ibid. samt Villadsen, 2004). Samtidig med, at den skarpe kritik pågår, reformulerer socialarbejderne selv deres funktion i tråd med konstruktionen af den ansvarlige bruger, hvilket kommer til udtryk i deres indskrivning af det sociale arbejde i fællesskaber og derved etableringen af netværks- og lokalsamfundsarbejde (Høgsbro, 1992 samt Villadsen, 2004) med henblik på at facilitere civilsamfundets ansvarlighed. At jeg har formuleret mig i denne rækkefølge, hvor jeg først har beskrevet konstruktionen af brugeren og derefter konstruktionen af det sociale arbejde og socialarbejdernes rolle, er ikke et udtryk for en linearitet, og dermed at udviklingen af foregået i netop denne rækkefølge, men derimod blot et udtryk for, at jeg i nærværende afsnit måtte starte et sted. Der er således, som allerede angivet, tale om, at udviklingen på de forskellige niveauer har grebet ind i hinanden og dermed medvirket til at konstruere hinanden. Dog ses der i litteraturen (eksempelvis Hur, 2009 (med henvisning til Perlt, 1987) samt Ebsen et al, 2003) et udtryk for, at forestillingen af brugeren er mest dominerende i konstruktionen, om end denne forestilling kan være forkert og dermed føre til den forkerte indsats (Ebsen et al, 2003), hvilket jeg vil vende tilbage til.

⁵ Begrebet ’subjektiveringsform’ inddrages med reference til Villadsen (2004). Begrebet er synonymt med diskursers identitetsfunktions jf. Fairclough, som præsenteres senere

Ansvarlighedsdiskursen

Det moderne rehabiliteringsbegreb, betegnet *recovery*, og dermed den indsats, der i nutidens sociale arbejde opfattes som den "rigtige indsats", er en tilgang der kan henføres til den diskurs, der, ifølge Villadsen (2004), er den herskende indenfor nutidens sociale arbejde, nemlig ansvarlighedsdiskursen. I ansvarlighedsdiskursen er centrale begreber *mestring af egen situation*, *magt over eget liv*, *myndiggørelse* fremfor klientgørelse, *autonomi*, *uafhængighed* fremfor afhængighed, *ansvarlighed*, *selvstændighed*, *selvhjulpenhed*, *aktivering*, *driftighed* og *initiativ* fremfor pacificering. I ansvarlighedsdiskursen skal socialt arbejde intervenere uden at berøve ansvar, rådgive uden at bedrevide og samtidig hermed skabe et særligt subjekt, der ansvarligt og selvstændigt træffer de rette valg – det sociale arbejde skal således frisætte brugeren, om end det er en særlig form for frihed, han forventes at praktisere. Hermed udøver socialt arbejde en form for styring, der ikke overtager, men derimod fremmer brugerens styring af sig selv (ibid.). Denne form for styring betegner Dean (2006) styring til selvstyring eller *conduct of conduct*. Ifølge Villadsen (2004) kan det sociale arbejde ses som et liberalt styringsprincip, hvis mål er at sikre, at individet realiserer sin iboende ansvarlighed og autonomi, hvormed ansvarlighedsdiskursen kan knyttes til en neoliberal metadiskurs (Smith, 2005). Med henvisning til Cruickshank (1999) betragter han det sociale arbejde som en medborgerskabsteknologi, og dermed et redskab til at skabe kompetente medborgere ved at konstituere bestemte former for subjekter, nemlig ansvarlige subjekter, der kan tage vare på deres egenomsorg og ansvar for deres eget liv (ibid.). Herved understreges et liberalt synspunkt om, at ansvaret for det gode liv (eller udvikling mod et bedre liv) er brugernes eget og ikke et statsligt eller professionelt anliggende (Villadsen i Dean, 2006).

Kan brugerne af de sociale tilbud honorere kravene, som ansvarlighedsdiskursen fordrer?

Hvis ansvaret for at nå målet med det sociale arbejde, jf. indledende definition af socialt arbejde, ikke er et professionelt anliggende, men derimod et anliggende for brugerne selv, kan det ses som et paradoks, at brugerne netop på grund af deres sociale, fysiske og psykiske begrænsninger, og dermed begrænsede evne til at honorere kravene i ansvarlighedsdiskursen, er bevilliget en foranstaltning. Som en parallel til dette paradoks stiller Hur (2009) spørgsmålstejn ved, om man kan forvente dét af en person, hvis handicap indebærer reduktion i evnen til at tage reflekterede beslutninger, mens Thomsen (2003) formulerer det således: "At være et menneske med

hjemløshed, misbrug eller sindslidelse som problem kan indikere, at man har vanskeligheder ved at kunne træffe individuelle valg, formulere ønsker og behov" (2003:110), og videre, at "sindslidende kan have det så dårligt, at de ikke magter indflydelse" (ibid.:114). I tråd hermed udtrykker Kermenoglou og Sørensen, at mennesker med varige og store funktionsnedsættelser kan have svært ved at varetage egne interesser (2000:19). Man kan således stille spørgsmålstejn ved, om disse brugere reelt får den hjælp, de har brug for, hvis Villadsen har ret i, at ansvarlighedsdiskursen, og dens tilhørende subjektiveringsform/opfattelse af brugerne, er enedominerende diskurs i socialt arbejde. I forlængelse heraf opstår spørgsmålet om, hvorvidt nogen borgere har behov for, at andre tager aktivt hånd og deres situation og udvikling? Hjort (2002, gengivet i Hur, 2009: 53), svarer følgende:

"Hvis vi insisterer på at beskrive børn og gamle, syge, handicappede og socialt udsatte som aktive og kompetente individer, der er i stand til at tage vare på sig selv, er i stand til at forvalte sig selv og deres egen verden, så risikerer vi at stå uden ord, når vi skal beskrive den del af den menneskelige og sociale virkelighed, der handler om, at mennesker altid er afhængige af hinanden og på forskellige tidspunkter i tilværelsen – på liv og død – er afhængige af, at andre tager ansvaret for deres velfærd". Synonymt hermed svarer Brandt og Kirk (2003:163), "...at brugerne af hjælpeforanstaltningerne rent faktisk er personer... (med) omfattende behov for, at nogen tager affære på deres vegne". Herved får vi peget på en anden – om end ikke så dominerende men bestemt betydningsfuld – diskurs i socialt arbejde, er en diskurs, jeg vil betegne omsorgsdiskursen.

Omsorgsdiskursen

Mens det moderne rehabiliteringsbegreb kan knyttes til ansvarlighedsdiskursen, kan det traditionelle knyttes til den diskurs Villadsen (2004) betegner ekspertdiskursen. Jeg er dog af den overbevisning, at ekspertdiskurs og omsorgsdiskurs er en og samme diskurs, da subjektiveringsformer og måder at handle på, der knytter sig hertil, er de samme. Når omsorgsdiskursen betegnes formynderisk ekspertdiskurs, skyldes det, efter min opfattelse, at den kritiseres med reference til ansvarlighedsdiskursen. I den stærkt kritiske retoriske fremstilling af omsorgsdiskursen (eksemplificeret i magtalogierne "at skabe en klient" og "det magtfulde møde mellem system og klient" af Järvinen m.fl.) er ansvarlighedsdiskursen således determinerende for opfattelse, handlinger og tale. Herved forsvinder blikket for

omsorgsdiskursens potentiale (og nødvendighed), hvormed jeg fremover alene vil anvende termen 'omsorgsdiskurs'.

Indsatser, hvor socialarbejderne tager aktivt ansvar for at løse sociale problemer og derved bedre brugernes situation, kan henføres til omsorgsdiskursen. I litteraturen advokeres der for diskursen med forsigtighed, hvilket kan skyldes ansvarlighedsdiskursens fremstilling af diskursen som en formynderisk og passiviserende ekspertdiskurs. Begreber, som kan henføres til ansvarlighedsdiskursen er vanskelige at gøre sig modstander af, da de formuleres i positive termer, hvorimod begreber, der kan henføres til omsorgsdiskursen(/ekspertdiskursen) ofte formuleres i negative vendinger – hvem vil ikke sige, at de ønsker at myndiggøre fremfor klientgøre, give ansvar fremfor at overtage ansvar, aktivere fremfor at pacificere osv.?

Med inddragelse af omsorgsdiskursen præsenteres vi for to vigtige værdier i socialt arbejde, herunder pligten til at yde omsorg og tage ansvar for at varetage interesser for dem, der ikke selv kan pga. deres nedsatte funktionsevne (omsorgsdiskurs) samt pligten til at respektere valg og ret til at bestemme over eget liv (ansvarlighedsdiskurs) (Keyser, 2005).

I AKF rapporten "Dilemma i Socialt Arbejde" (1991) diskuterer Koch, hvordan omsorgsprincippet er ansvarsprincippets modpol. Ifølge Koch er ansvarsprincippet befordrende for de ressourcestærke, men vanskeligt at honorere for de mere belastede (som netop er modtagere af de sociale indsatser, min indskydelse). Som anden litteratur på området er omsorgen dog også her beskrevet i negative termer, herunder at den skaber en subjektiveringsform, hvor borgeren er et *objekt* for andres foranstaltninger (med risiko for bedrevide og formynderiske socialarbejdere jf. eksempelvis Villadsens afdækning af 'ekspertdiskursen') og *uden ansvar*, samt at princippet kan medføre *uselvstændighed* og *afhængighed* (ibid.), hvormed man mellem linjerne læser en advokering for, at socialarbejderne er opmærksomme på en passende balance (gerne med hovedvægt til ansvarlighedsdiskursen) mellem omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen. I en nyere AKF rapport fremhæver Høgsbro et al, at "det indimellem er i orden med en paternalistisk holdning, fordi problemet er indiskutabelt og fordi mange brugere ønsker en professionel, der tager hånd om deres problemer og til en vis grad overtager styringen og beslutningerne" (2003:13), om end det fortsat er vigtigt at understøtte udviklingen af et ansvarligt og handlende menneske (ibid.). En advokering for balance mellem omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen gør sig

således også gældende her ud fra en opfattelse af, at for meget omsorg kan føre til formynderi og umyndiggørelse (Brandt 2003, Brandt og Kirk, 2003 samt Thomsen 2003), overbeskyttelse (Brandt og Kirk 2003) samt omklamrende omsorgstvang (Kermenoglou og Sørensen, 2000), mens for meget ansvar kan føre til omsorgssvigt (Brandt 2003, Brandt og Sørensen, 2003, Thomsen, 2003 samt Kermenoglou og Sørensen, 2000), ligegyldighed og apati (Kermenoglou og Sørensen, 2000 med henvisning til Diderichsen, 1991).

Kritik af det sociale arbejde

Indledningsvist definerede jeg, med henvisning til det IFSW, socialt arbejde. Jeg undlod den sidste del af definitionen, der understreger, at målet med socialt arbejde, foruden problemløsning og social forandring, også er det enkelte menneskes frigørelse og *magt* over eget liv (Meuwisse et al, 2007). Dette fordi jeg ønskede at diskutere mig frem til det utopiske i denne forestilling, da ikke alle mennesker, grundet deres omstændigheder, har den reelle mulighed for at opnå magt over eget liv forstået på den måde, at de gør sig uafhængige af andres støtte og omsorg. Hvis opfattelsen, som ansvarlighedsdiskursen tilbyder, af brugerne (subjektiveringsformen) er forkert, hvis målet med det sociale arbejde er utopisk, og hvis indsatserne, der opfattes som "de rigtige" ikke er det, hvilken betydning får dette så for det sociale arbejde og for målet hermed? Er det sociale arbejde dysfunktionelt, kontraproduktivt og i modsætning til egentlig hjælp? 80'ernes 'ekspertdiskurs' blev netop udsat for denne kritik (Villadsen, 2004), hvor den paternalistiske, bedreviddende, formynderiske 'omsorg' blev betragtet som årsagen til fastholdelse af sociale problemer, mens man i nutidens sociale arbejde kan stille spørgsmålstegn ved om den samme kritik kan rettes mod 'ansvar'.

Kapitel 3: Specialets formål

Diskursanalytiske undersøgelser stopper ofte efter at have dekonstrueret og konstrueret alternative diskurser. Herved forbliver analysen på et abstrakt diskursivt niveau ud fra en præmis om, at diskurs er konstituerende for praksis, hvormed aktørne bliver "slaver af" diskurs. Villadsens genealogiske undersøgelse fremanalyserer ansvarlighedsdiskursen som den mest dominerende (måske endda enedominerede) diskurs i socialt arbejde, mens jeg har givet et bud på en anden, alternativ diskurs; omsorgsdiskursen. Hvis der skal rettes en velbegrundet kritik af det sociale arbejde, må man, efter min overbevisning, tage sine diskursanalyser et skridt videre til en

undersøgelse af, hvordan det sociale arbejde realiseres, og dermed hvordan diskurser får deres liv i praksis. Heri ligger en (for)forståelse af, at diskurs kan være determinerende for socialarbejdernes praksis på den ene side, mens de på den anden side kan have mulighed for kreativ realisering.

Med nærværende speciale ønsker jeg at besvare følgende problemformulering:

Hvordan er det sociale arbejdes praksis konstitueret og konstituerende? Og hvordan kan problemer forbundet med det sociale arbejde forklares i relation hertil?

Specialet er således en undersøgelse af forholdet mellem det sociale arbejdes diskursorden – hvor Villadsen har identificeret ansvarlighedsdiskursen som den mest dominerende og dermed en hegemonisk diskurs, mens jeg har givet et bud på en alternativ diskurs; omsorgsdiskursen – og den diskursive praksis, som er socialarbejdernes konsumerings og realisering af deres arbejde. Med specialet svarer jeg således på, om socialarbejderne repræsenterer en ortodoksi ved at lade ansvarlighedsdiskursen være den mest dominerende diskurs i deres praktiske arbejde, hvormed strukturen i det sociale arbejdes diskursorden reartikuleres og hegemonien opretholdes (det konstituerede), eller en heterodoksi ved at applicere andre diskurser og dermed ved at ændre samstillingen af diskurser, hvormed hegemoni udfordres i en diskursiv kamp (det konstituerende). I specialet undersøger jeg således balancen mellem det konstituerede og konstituerende og dermed socialarbejdernes frihed til og mulighed for kreativ realisering.

En undersøgelse af forholdet mellem den diskursive praksis og det sociale arbejdes diskursorden forudsætter en undersøgelse af begge dimensioner. Specialet vil således indeholde en analyse af relevante tekster, hvori diskurser er materialiserede/indlejrede samt en analyse af hvilke diskurser og genrer, der appliceres i den diskursive praksis.

Foruden en undersøgelse af forholdet mellem det konstituerede og konstituerende og dermed socialarbejdernes frihedsgrad, indeholder specialet ligeledes en undersøgelse af problemer, der er forbundet med (recoveryorienteret) praksis, og hvordan disse problemer kan forklares i relation til strukturen i det sociale arbejdes diskursorden.

Kapitel 4: Teori og metode

Allerede i mine indledende kapitler har jeg skrevet mig ind i det diskursanalytiske felt, herunder Faircloughs kritiske diskursanalyse, idet jeg abonnerer på hans moderate konstruktivistiske position og dermed opfattelsen af, at det sociale arbejdes praksis ikke blot er konstitueret men også konstituerende. Jeg realiserer min undersøgelse ved at supplere Faircloughs kritiske diskursanalyse med Smiths institutionelle etnografi, da jeg finder dette meningsfyldt i besvarelsen af specialets formål. Hvorledes jeg kobler de to perspektiver vil jeg udfolde nærmere nedenfor, mens jeg her blot vil nævne, at jeg opfatter Faircloughs tredimensionelle model dialektisk, hvormed jeg med fordel vil kunne lade mig inspirere af og inddrage Smiths institutionelle etnografi i min undersøgelse af, hvordan realiseringen af det sociale arbejde (Faircloughs diskursive praksis dimension) er påvirket af translokale og lokale forhold, herunder indlejrede/materialiserede diskurser i regulerende tekster. Jeg tager således udgangspunkt i det abstrakte diskursive niveau (et generelt niveau), bevæger mig ud i en undersøgelse af områderelevante tekster, og videre til hvordan det sociale arbejde realiseres (diskursiv praksis niveau/det etnografiske niveau). Ved at undersøge forholdet mellem de forskellige niveauer får jeg således mulighed for at besvare første del af min problemformulering, herunder hvordan det sociale arbejdes praksis er konstitueret og konstituerende. At koble Faircloughs og Smiths teorier og metoder er endvidere frugtbart i besvarelsen af anden del af min problemformulering. Dette grundet Smiths særlige blik for "the problematic", og herunder hvordan hverdagslivets problemer (praksisproblemer) kan forklares i de translokale forhold.

Faircloughs kritiske diskursanalyse

Med Faircloughs kritiske diskursanalyse og tilhørende tre-dimensionelle model som analytisk ramme tilbydes man både en teori og en metode til empirisk forskning (Jørgensen og Phillips, 2011 samt Halskov Jensen, 2008), hvormed Faircloughs teori og metode gør det muligt at undersøge, hvordan diskurser får deres liv i praksis. I det følgende afsnit vil jeg udfolde begreber fra Faircloughs teori- og metode apparat, som er relevante i nærværende sammenhæng.

I Faircloughs terminologi dækker begrebet **diskurs** over en særlig måde at tale om tingene på – altså mundtlig og skriftlig sprogbrug. I stedet for at bruge begrebet parole eller sprogbrug, som

andre lingvistikere gør, bruger Fairclough således begrebet diskurs, som dækker over en særlig måde at handle på og en særlige måde at opfatte og repræsentere verden på (Fairclough 2008).

Diskurs har ifølge Fairclough (2008) **konstruktive effekter** på tre områder; diskurs konstruerer 'sociale identiteter', 'subjektspositioner' eller typer af 'selv' (diskursens identitetsfunktion, som jeg omtaler subjektiveringsformer), relationen mellem mennesker (diskursens relationsfunktion) samt videns- og betydningssystemer (diskursens ideationelle/begrebskategoriserende funktion). Diskurs er dog ikke kun konstituerende i Faircloughs teori, men også konstitueret.

Et andet begreb i Faircloughs terminologi er **diskursorden**, som udgør "summen"⁶ af forskellige diskurser og **genrer**, som er et begreb, der dækker over forskellige måder at handle på/aktivitetstyper (Halskov Jensen, 2008 og Fairclough 2008). Det være sig både på et generelt, samfundsmæssigt niveau og på et konkret, lokalt niveau. I specialet inddrager jeg således "det sociale arbejdes diskursorden", som udfolder sig på både et generelt og et partikulært/lokalt niveau. Når jeg undersøger det sociale arbejdes praksis, herunder hvordan det realiseres, er konstitueret og konstituerer, undersøger jeg således også en del af det sociale arbejdes diskursorden. Fairclough argumenterer netop for, at en diskursanalyse er en undersøgelse af både det partikulære og af diskursordnen, herunder hvordan den, som en generel struktur/organisering af genrer og diskurser, udvikler sig i takt med sociale og kulturelle forandringer (Fairclough, 2008:123). Herved er der et dialektisk forhold mellem diskursordenen og den diskursive praksis/det partikulære, hvilket medfører, at forandringer i diskursorden og forandringer i det partikulære er gensidigt afhængige (ibid.). Når det sociale arbejdes diskursorden forandres ved at indoptage elementer fra andre diskursordner, forandres det partikulære (i form af det sociale arbejde i en given kontekst) i tråd hermed. Samtidig er det partikulære ligeledes aktivt forandrede af diskursordenen. Fairclough udtrykker dette således: *"Når producenter og fortolkere kombinerer diskursive konventioner, koder og elementer på nye måder i innovative diskursive begivenheder, producerer de selvfølgelig kumulativt strukturelle forandringer i diskursordner: De desartikulerer eksisterende diskursordner og reartikulerer nye diskursordner samt nye diskursive hegemonier. Sådanne strukturelle forandringer påvirker måske kun den 'lokale' diskursorden på en institution,*

⁶ Halskov Jensen, 2008 og Fairclough, 2008 bruger begge begrebet "summen" i deres beskrivelse af det sociale arbejdes diskursorden. Begrebet kan være misvisende, da det ikke rummer forholdet mellem diskurser og genrer og dermed "strukturen" i diskursordnen, som er en væsentlig del af diskursordnen. Der er således ikke tale om en sum i ordets matematiske forstand, men derimod om forskellige elementer, der står i relation til hinanden

eller måske overskrider den institutionernes grænser og påvirker den samfundsmæssige diskursorden" (ibid.:59). Når man udarbejder en analyse af en diskursorden (i dette tilfælde det sociale arbejdes diskursorden) er man således interesseret i at afdække, hvordan diskursordenen har optaget diskurser fra andre diskursordner, hvordan forholdet er mellem diskursordenen og andre diskursordner (de eksterne relationer), hvordan diskursordnen er struktureret med hensyn til samstillingen af diskurser og genrer, samt hvordan disse forholder sig til hinanden (de interne relationer) (ibid.). Nogle diskurser og genrer er dominerende indenfor diskursordenen, mens andre er marginale, i opposition eller alternative (ibid.). I min afdækning af det sociale arbejdes diskursorden afholder jeg mig fra at undersøge diskursordnens eksterne relationer, men blot dens interne og dermed hvilke diskurser og genrer, der gør sig gældende og deres indbyrdes forhold.

Faircloughs **hegemoni** begreb knytter sig til diskursordnen, er hentet fra Gramsci og "betyder både lederskab og dominans indenfor økonomiske, politiske, kulturelle og ideologiske domæner i samfundet" (ibid.:52), hvormed begrebet refererer til opretholdelse af dominansforhold, mens **hegemoniske kampe** udfordrer hegemoni og dermed diskursordnen (ibid.). Det er således via hegemoniske kampe om dels, hvilke diskurser og genrer fra andre diskursordner, der skal optages, og dels hvordan samstillingen af/forholdet mellem diskurser og genrer skal være, at diskursordnen (og dermed praksis) forandres. Den diskursive praksis er en facet af den hegemoniske kamp, da den bidrager til at forandre eller reproducere diskursordenen (ibid.). En del af det **hegemoniske projekt** omhandler at skabe subjekter, der tolker diskursordenen og dens tilhørende genrer og diskurser som noget naturligt, hvilket indebærer, at der ikke stilles kritiske spørgsmålstegn ved diskursordenens elementer, da de er internaliseret (ibid.) Hvis det hegemoniske projekt har været succesfuldt, vil dens elementer således blive appliceret⁷ automatisk i den diskursive praksis. Dette vil jeg vende tilbage til nedenfor. I mine indledende kapitler har jeg tegnet det sociale arbejdes diskursorden på et abstrakt og generelt niveau⁸, hvor Villadsen har identificeret ansvarlighedsdiskursen som dominerende og hegemonisk diskurs, mens jeg i mit analysekapitel vil søge at tegne det sociale arbejdes diskursorden, som den reproduceres eller forandres af den diskursive praksis. Herved bliver min konklusion at finde i forholdet mellem den diskursive praksis

⁷ Applicering er et diskursanalytisk begreb, som betyder at anvende (Fairclough, 2008:119)

⁸ Fairclough kalder dette niveau for et samfundsmæssigt niveau (jf. tidligere citat), mens jeg kalder det for et generelt niveau

og det sociale arbejdes diskursorden, herunder balancen mellem det konstituerede og konstituerende og dermed socialarbejdernes frihed i realiseringen af deres arbejde.

Faircloughs tre-dimensionelle model

Når man undersøger diskursordnens (diskurser og genres) betydning for og i praksis, gør man det ved at analysere tre dimensioner, der således bliver den analytiske ramme for undersøgelsen. Det være sig tekst, diskursiv praksis og social praksis (Jørgensen og Phillips, 2011 samt Fairclough, 2008).

Social praksis

Social praksis eller sociokulturel praksis, som Fairclough også kalder denne dimension i en af sine tekster (Fairclough, 2008) dækker over de virkelige og materielle sociale strukturer, herunder eksempelvis økonomiske, politiske, kulturelle og idealistiske strukturer (ibid.). Den sociale praksis kan undersøges på forskellige abstraktionsniveauer; den umiddelbare situationelle kontekst, den bredere institutionelle praksis, som begivenheden er indlejret i og den endnu bredere samfundsmæssige og kulturelle ramme (ibid.). Den sociale praksis er således den strukturerende og institutionaliserede kontekst/ramme, som muliggør og begrænser det sociale arbejdes indsatser. Hvis den diskursive praksis reproducerer diskursordenen, vil den sociale praksis opretholde status quo, mens en transformation i diskursordenen vil medføre social forandring. Herved får den diskursive praksis ideologiske, politiske og sociale konsekvenser, som kan spores i den sociale praksis dimension (Jørgensen og Phillips, 2011), og en kritisk diskursanalyse er således en undersøgelse af forholdet mellem diskursiv praksis og social praksis (Fairclough, 2008). Et eksempel herpå er transformationen af det sociale arbejde med 80'ernes kritik af de bedrevende og formynderiske socialarbejdere, og dermed en udvikling i det sociale arbejdes diskursorden, der medførte en dominans af ansvarlighedsdiskursen og en bevægelse fra en traditionel rehabiliteringsforståelse og -tilgang til en moderne recoveryorienteret tilgang⁹. Da den sociale praksis består af materialiserede og institutionelle strukturer, der rammesætter (muliggør og begrænser) den diskursive praksis, kan den ikke alene undersøges diskursivt, hvormed anden sociologisk teori, eksempelvis organisationsteori, må inddrages i analysen heraf (Fairclough 2003).

⁹ Bevægelsen er diskuteret i specialets indledende kapitler, og jeg henviser derfor dertil

Som tidligere angivet supplerer jeg Faircloughs kritiske diskursanalyse med Smiths institutionelle etnografi (2005 og 2006). I Smiths teori (se nedenfor) er hverdagslivets aktualiteter determineret af translokale forhold, hvori diskurser og genrer er materialiseret og institutionaliseret. De translokale forhold i Smiths teori kan således sidestilles med Faircloughs sociale praksis dimension. Til trods for, at Fairclough ikke finder, at den sociale praksis kan undersøge diskursivt, men derimod med anden sociologisk teori, vælger jeg at fastholde mit diskursive blik i analysen af den sociale praksis. Min analyse af den sociale praksis bliver således en analyse af, hvilke diskurser og genrer der er materialiseret og (retligt) institutionaliseret, og videre om materialiseringen og institutionaliseringen giver mulighed for kreativ realisering af det sociale arbejde. Herved bliver min undersøgelse af den sociale praksis både en undersøgelse af den umiddelbare situationelle kontekst, den bredere institutionelle praksis og den endnu bredere samfundsmæssige ramme. Dette da Smith (2005) finder, at man med institutionel etnografi kan række udover det umiddelbare til det mere generelle.

Tekst

Tekst er alt talt, skrevet og/eller visualiseret sprog (Fairclough, 2008), og en manifestation af tidligere diskursive praksisser, som har materialiseret sig tekstuel, og dermed er kondenseret til konventioner (ibid.). Herved er den diskursive praksis og tekst dimensionen forbundet, om end de to dimensioner skal adskilles analytisk ifølge Fairclough, da tekstens produktions- og konsumeringsprocesser er forbundet til den diskursive praksis dimension (ibid.). Ligeledes vil nye diskursive praksisser i form af konsumptionsprocesser/fortolkning af eksisterende tekst materialisere sig i nye tekster.

Fairclough advokerer for, at analysen af tekst dimensionen er en detaljeret lingvistisk tekstanalyse, selvom han ikke finder, at analysen forudsætter, at man er lingvistikker¹⁰(ibid.). Jeg vil dog afholde mig fra at lave denne analyse, da jeg ikke finder det relevant for speciales formål. Jeg vil i stedet koncentrere mig om hvilke diskurser (og tilhørende genrer), der er materialiseret/indlejret i teksten. Herved får jeg indsigt i samstillingen af diskurser og genrer på både et generelt niveau og på et lokalt niveau, og mulighed for at undersøge forholdet mellem tekst og diskursiv praksis (se desuden afsnittet omhandlende Smiths institutionelle etnografi).

¹⁰ Fairclough er selv lingvistikker, og måske derfor mangler han blik for, at øvelsen kan være vanskelig og omfattende for andre ikke-lingvistikere at udføre

Min analyse af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i teksterne vil være styret af hvilke diskurser og genrer, jeg har identificeret i mine indledende kapitler, hvormed denne analyse får karakter af en lukket, deduktiv kodning. Jeg vil dog forsøge at være følsom overfor andre diskurser og genrer end dem, jeg allerede har identificeret, hvormed jeg forsøger at åbne op i min kodningsproces. Jeg er bevidst om, at jeg, ved at undersøge hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i teksterne, bevæger mig ind i den diskursive praksis dimension, og dermed ikke holder de to dimensioner adskilt analytisk, som Fairclough ellers foreskriver. Jeg finder det dog mest hensigtsmæssigt at undersøge teksternes intertekstualitet og interdiskursivitet i tekstdimension, og dermed lade min analyse af den diskursive praksis dimension være en analyse af, hvordan socialarbejderne realiserer deres arbejde, og dermed hvordan de konsumerer og applicerer diskurser og genrer i praksis.

Ifølge Fairclough (2008) er den lingvistiske beskrivende analyse, som jeg afholder mig fra at lave, 'tæt på papiret' og giver dokumentation til den fortolkende intertekstuelle og interdiskursive analyse, mens den fortolkende intertekstuelle og interdiskursive analyse er et abstraktionsniveau længere væk, hvormed mit valg kan afføde kritik. Jeg vil dog forsøge at imødekomme denne kritik ved at lade *vokabularet* i teksterne være min indgang til identificering af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i teksterne, hvormed jeg fortsat vil være tæt på teksten – om end ikke så tæt som, hvis jeg foretog en lingvistisk, beskrivende analyse. Jeg vil dog igen understrege, at fravalget af den lingvistiske analyse er i relation til formålet med specialet.

Diskursiv praksis

Den diskursive praksis er nærværende speciales hovedinteresse, da specialets formål netop er at undersøge, hvordan praksis er konstitueret af og konstituerende for det sociale arbejdes diskursorden og den sociale praksis.

Den diskursive praksis er den dimension, der medierer forholdet mellem tekst dimensionen og den sociale praksis dimension. Det er således her, at produktions-, distributions- og konsumptionsprocesserne foregår (Fairclough, 2008). Produktions- og distributionsprocesserne vil jeg ikke udfolde nærmere, da jeg vil afholde mig fra at lade disse være en del af nærværende undersøgelse, da jeg særligt og i høj grad er optaget af konsumptionsprocesserne og realisering i praksis. Ifølge Fairclough er konsumptionsprocesserne socio-kognitive fortolkningsprocesser, som

er baseret på internaliserede sociale strukturer og konventioner (heraf forstavelen "socio-") (ibid.:27). Heri ligger en opfattelse af, at den sociale praksis, og dermed konteksten, er rammesættende for hvilke fortolkninger, aktørerne gør, og herunder hvordan og hvilke elementer (diskurser og genrer) fra diskursordenen, der appliceres (ibid.), hvilket jeg allerede har været inde på. Som tidligere anført indebærer et succesfuldt hegemonisk projekt, at der er skabt subjekter, der applicerer diskursordnens elementer helt naturligt og uden at stille spørgsmålstejn herved. I relation hertil er Smiths (2005) begreb om institutionelt, diskursivt fangenskab relevant at inddrage – et begreb, der netop referer til, at de institutionelle strukturer og diskurser er internaliserede og determinerende, hvormed aktørerne ikke kan andet end tolke, tale og agere indenfor den givne institutionelle og diskursive ramme. Jeg vil senere vende tilbage til Smiths institutionelle etnografi. Det befriende ved Faircloughs teori er dog, at diskurs og struktur (institutionaliseringer og materialiseringer af diskurs) ikke kun er determinerende/konstituerende, men også konstitueret, hvormed aktørerne i Faircloughs teori er aktive og ikke passive statister. Denne antagelse underbygges af Faircloughs diskursive praksis dimension – hvis ikke aktørerne også er aktivt medskabende, hvorfor så inddrage denne dimension? Det vil i så fald være tale om en mekanisk kausalitetsmodel mellem diskurs og praksis, som ikke gør sig gældende i Faircloughs teori (Fairclough, 2008) og i min forståelse.

Da diskursiv praksis dimensionen er muliggjort og begrænset af rammerne i den sociale praksis, må en samlet analyse af diskursiv praksis være en kombination af mikro- og makroanalyse. Mikroanalysen retter sit fokus mod fortolkningen og appliceringen af tekster (/diskurser og genrer), mens makroanalysen inddrager den sociale praksis, som netop muliggør og begrænser fortolknings- og appliceringsprocesserne (Fairclough, 2008). Min analyse af den diskursive praksis dimension er således en mikroanalyse af fortolknings-, applicerings- og realiseringsprocesser, som efterfølgende kobles til den sociale praksis i undersøgelsen af, hvorvidt denne er muliggørende eller begrænsende. Dette da den diskursive praksis former (reproducerer eller transformerer) det sociale arbejdes diskursorden og dermed den sociale praksis, hvormed den diskursive praksis kan ses som en hegemonisk kamp; konventionel brug af elementer (diskurser og genrer) reproducerer det sociale arbejdes diskursorden, og medfører dermed en relativ stabil social praksis, mens kreativt brug transformerer det sociale arbejdes diskursorden og medfører en flydende, ustabil og skiftende social praksis (ibid.). Graden af diskursiv kreativitet afhænger af de sociale betingelser,

herunder en fleksibel struktur, og er ikke noget kreative individer selv kan frembringe uanset strukturens virkning (ibid.). Spørgsmålet om forandring afhænger således af i hvilken grad, det sociale arbejdes struktur er muliggørende eller begrænsende. Dette vil jeg vende tilbage til i min analyse af forholdet mellem den diskursive og sociale praksis.

I min analyse af Faircloughs diskursive praksis dimension vil jeg undersøge om og i hvilken grad, socialarbejderne applicerer de diskurser og genrer, jeg har identificeret (både i fremstillingen af det sociale arbejdes diskursorden og i min analyse af tekst dimensionen). Umiddelbart kan dette fremstå som en lukket undersøgelse, der alene spørger ind til de diskurser og genrer, jeg har identificeret, hvilket dog ikke gør sig gældende. Jeg vil således, i stedet for at strukturere mit interview omkring identificerede elementer, have en åben tilgang til informanterne og lade dem tale frit om deres arbejde. Dette med henblik på efterfølgende at identificere applicerede diskurser og genrer. Herved får min undersøgelse af den diskursive praksis dimension karakter af en etnografisk undersøgelse, herunder Smiths institutionelle etnografi, som jeg med fordel mener, at jeg vil kunne lade mig inspirere af. Der er ligheder mellem de to teoretiske perspektiver, og Jacobsen (2006) fremhæver, at Smiths teori netop kan betragtes som en *diskursanalyse* af det moderne samfunds styringsrationaler, hvormed de to teorier ”går hånd i hånd”. Selvom der er ligheder/overlap teorierne i mellem, hvormed de kan opfattes som konkurrerende (Guldager, 2008) er det dog min overbevisning, at de to teorier komplementerer hinanden, hvormed Smiths teori frugtbart kan supplere Faircloughs. Fairclough anbefaler ligefrem selv, at undersøgelsen af den diskursive praksisdimension inddrager etnografi (Fairclough, 2003), og jeg sidestiller således den diskursive praksis med en etnografisk dimension.

Smiths institutionelle etnografi

Institutionel etnografi er ikke en metodologi indenfor sociologien, men derimod en alternativ sociologi og teori – en sociologi for mennesker (Smith, 2005).

Smith har udviklet sin teori ved at tage udgangspunkt i brugeraktørniveauet (enlige mødre), og andre har fulgt hendes oprindelige intentioner ved at tage udgangspunkt i samme niveau (Smith, 2005 og 2006). Det betyder dog ikke, at jeg ikke vil kunne anvende Smiths teori i forhold til et professionelt aktørniveau, da nogle tilfælde af institutionel etnografi lader adgangen til de organisatoriske processer og aktiviteter være de mennesker, der udfører dem og ikke de

mennesker, der er objekter for arbejdet (Devault og McCoy, 2006:22). Hermed kan man "hoppe" direkte ind i undersøgelsen via den **organisatoriske "work side"** med henblik på at undersøge hvordan handlinger her, er diskursivt formede (ibid.) og således hverdagslivets aktualiteter i form af professionelles handlinger, oplevelser, erfaringer mv.

Sociologien tager sit udgangspunkt i hverdagslivet (og dets problemer) og knytter det til ruling relations i translokale forhold i en forståelse af, at disse koordinerer (/konstituerer) hverdagslivets aktiviteter (ibid.). I denne forståelse abonnerer Smith på Foucaults koncept om diskurser, herunder hvordan subjekter og handlinger er diskursivt determinerede (ibid.), hvormed koblingen til Faircloughs teori ses – om end Fairclough er mere moderat i sin opfattelse af diskursers funktioner. Implicit i Smiths teori ses samme tre dimensioner, som gør sig gældende i Faircloughs teori; det være sig diskursiv styring medieret af **tekst og organisationer** på den ene side (Faircloughs sociale praksis og tekst dimension) og **lokale** oplevelser (Faircloughs diskursive praksis dimension) på den anden side (ibid.). De lokale oplevelser er udgangspunktet for Smiths sociologi, men dermed ikke sagt, at oplevelserne er objektet for undersøgelsen. Det er derimod de forhold, der rækker ud over det lokale (de translokale forhold) (ibid.), hvormed Smith finder forklaringen på hverdagslivets aktualiteter (problematikker) i de translokale forhold. Det centrale i teorien er dog, at det er hverdagslivets aktualiteter, der skal pege på hvilke institutionelle (og diskursive) forhold, der er relevant at undersøge, hvormed designet for institutionel etnografi vokser/emerger ud fra det, der problematiseres og aktualiseres i hverdagslivet (ibid.). Selvom jeg i nærværende speciale vil tage udgangspunkt i et generelt niveau (det sociale arbejdes diskursorden) og i tekster med henblik på at identificere materialiserede diskurser og genrer heri for efterfølgende at undersøge hvordan (og om), disse appliceres i praksis, kan jeg således anvende Smiths institutionelle etnografi til at skærpe min åbenhed i tilgangen til den diskursive praksis. Herved bliver min gang rundt i Faircloughs dimensioner dialektisk, da jeg vil lade mine informanternes problematiseringer være udgangspunktet for min analyse af den diskursive praksisdimension, og dermed min analyse af, hvilke diskursive processer (i de lokale og translokale forhold), der kan forklare disse problemer.

Implicit i ovenstående afsnit lægger en vigtig dimension i Smiths institutionelle etnografi; **the problematic**. The problematic refererer til de issues, bekymringer, problemer mv., der er virkelige

for og italesættes af de mennesker, der er situeret i den institutionelle kontekst, der undersøges (ibid.:32). The problematic relateres i Smiths teori til forhold, der rækker ud over det lokale, herunder diskursive repræsentationer, der er materialiseret i opsættende tekster. Det er således hverdagslivets aktualiseringer og problematiseringer, der er udgangspunktet for de konstituerende translokale forhold, der undersøges, hvilket betyder, at det er i de translokale forhold, problemerne skal forklares. Bindeledet mellem de lokale aktualiteter og de konstituerende translokale forhold er **tekster** (ibid.), hvormed en analyse af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i tekster vil give indblik i de konstituerende translokale forhold (den sociale praksis og det sociale arbejdes diskursorden jf. Fairclough). Smith fremfører, at tekst ikke er monolog, men derimod dialog mellem tekst og tekstens læser, da teksten i udgangspunktet er passiv og først gøres aktiv i læsningen heraf. I **tekst-læser-samtalen** er den ene del af samtalen (teksten) fastgjort, pre-determineret og forbliver uforandret, mens den anden del bliver tekstens "stemme" og "agent" (ibid.). Umiddelbart kan dette fremstå som om Smith tillader tekst-læseren frihed i realisering af tekstens elementer. Det gør sig dog ikke gældende for hendes sociologi, da hun er af den overbevisning, at også tekstlæsningen er determineret, hvormed hendes opfattelse af aktørerne som medskabere kun er i forhold til, at de passivt og ubevidst medvirker til at opretholde/reproducere den dominerende opfattelse (Smith 2005). Dette vil jeg vende tilbage til nedenfor.

Adgang til hverdagslivets aktualiteter kan gå via socialarbejdernes **work-knowledges**, herunder deres erfaringer med arbejdet, hvad de gør, hvordan de gør det, hvad de tænker og hvad de føler. Denne del af socialarbejdernes work-knowledges opfatter Smith som den primære dialog, mens den sekundære dialog er de forhold, der regulerer/konstituerer socialarbejdernes adfærd. Den sekundære dialog er således det aspekt, der rækker ud over de partikulære handlinger (de translokale forhold og herunder tekster), som jeg allerede har beskrevet ovenfor. Work knowledge er ikke kun knyttet til betalt arbejde. Terminologien "arbejde" bruges i institutionel etnografi som et begreb, der refererer til alle former for handling gjort af mennesker, hvormed alle elementer af hverdagslivets aktualiteter er "arbejde" (ibid.). Ingen handling/passivitet er således også en form for handling, og det er ikke kun handlinger, der hører under begrebet, men også tanker og følelser, der er forbundet med handlingerne (både før, under og efter handlingen) (ibid.), hvormed

”arbejde” er alle aktiviteter/inaktiviteter, der er knyttet til handlingen og ikke blot selve handlingen. Handlinger kan udtrykkes verbalt, men også nonverbalt i form af gestetik (ibid.).

I min undersøgelse af den diskursive praksis vil jeg lade mig inspirere af Smiths begreb work-knowledges med henblik på at lade det være adgangen til socialarbejdernes praksis, herunder hvad de gør (den primære dialog) og hvilke diskurser de applicerer i deres praksis. Den primære dialog knytter jeg til de translokale forhold (den sekundære dialog), der således kan forklare, hvorfor de gør, som de gør. Den sekundære dialog udfolder sig i mine analyser af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i områderelevante tekster, og knytter således de analytiske dimensioner sammen.

Smiths begreb om **institutionelt, diskursivt fangenskab** kan relateres til både informanternes work-knowledges og tekst-læser-samtalen. At være fanget i den institutionelle diskurs medfører, at man kun kan forstå og handle ud fra diskursen/de dominerende diskurser, som har materialiseret sig i opsættende institutionelle tekster (Smith, 2005). Da diskurs, materialiseret i tekst, er determinerende for socialarbejdernes handlinger i Smiths teori, tillader hun ikke realiserings-/handlefrihed, som Fairclough gør. Om end det er paralleller¹¹. mellem Smith og Fairclough, tilbyder hun således en alternativ forståelse, der kan supplere Faircloughs teori og give forklaringskraft, såfremt socialarbejderne i nærværende speciale ikke har mulighed for at realisere deres arbejde kreativt, men derimod er determineret af strukturen i det sociale arbejdes diskursorden.

I relation til Smiths begreb om institutionelt fangenskab præsenterer Eastwood (2006) sit begreb om **intentionelt institutionelt fangenskab**, der referer til det forhold, at praktikere helt bevidst omsætter/oversætter deres erfaringer og interesser til noget, der er genkendeligt i organisationen/der matcher den institutionelle diskurs for at få stemme og indflydelse. Der er således tale om en bevidst oversætning med henblik på at gøre interesser effektive i policymaking processerne, hvormed institutionelt fangenskab bliver forudsætningen for at få indflydelse – ”in order to be heard”, som Eastwood udtrykker det (:195). I tråd hermed formulerer McCoy (2006),

¹¹ Fairclough (2008) finder ligeledes, at diskurser materialiseres i tekster, hvilket kommer til udtryk i hans beskrivelser af, at der kan findes spor af diskurser og genrer i tekster. Han deler endvidere opfattelsen af, at diskurser har konstituerende funktion (konstituerer eksempelvis subjektpositioner mv.), men han understreger, at diskurser ikke kun er konstituerende, men også konstitueret, hvormed han er mere moderat i sin forståelse end Smith, og dermed tillægger subjekterne en anden handlefrihed end, hun gør.

at dem, der kan begå sig i diskursen ofte kommer nemmere rundt i processen, da de ved hvad, de skal forvente, kan forestille sig hvordan tingene fungerer, og har det sprog, der gør det muligt at advokere for sig selv. Det er en måde hvorpå at assimilere den institutionelle måde at anskue tingene på og en måde at bearbejde sig selv og sine handlinger, så de svarer til den institutionelle proces (ibid.). I mine indledende kapitler diskuterede jeg socialarbejdernes aktive rolle i bevægelsen fra et traditionelt rehabiliteringsbegreb til et moderne recoverybegreb og nutidens sociale arbejde, hvilket i henhold til Eastwood (og McCoy) kan ses som intentionelt institutionelt fangenskab med henblik på at opnå indflydelse i udformningen af det sociale arbejde og med henblik på fortsat at gøre deres fag berettiget. Måske er dette blevet *måden* at tale om og tænke socialt arbejde, hvormed socialarbejderne ikke forholder sig kritisk og reflektivt hertil, men blot slår "autopiloten til", da diskurser og genrer er blevet internaliseret i kraft af deres bevidste/intentionelle og vedvarende anvendelse af dem. Dette vil Fairclough (jf. afsnittet herom) omtale som det hegemoniske projekts succesfulde konstituering af subjekter. En sidebemærkning hertil er min diskussion af brugeraktørniveauets indflydelse på bevægelsen, hvilket også kan ses som intentionelt institutionelt fangenskab med henblik på at opnå stemme og indflydelse. De brugere, der har formået at tale diskursens sprog, opnåede indflydelse på udformningen af det sociale arbejde, mens man kan udtrykke bekymring for de brugere, der ikke har formået dette, og derfor ikke har fået stemme. Nærværende speciale er ikke en undersøgelse af det sociale arbejdes funktion/effekt/konsekvens i brugernes livsverden, men når jeg alligevel nævner det her, er det fordi det optager mig, at nogle brugers behov (måske) ikke er blevet italesat, da de ikke selv har formået at tale diskursens sprog og derved fået indflydelse, og da andre ikke har formået at advokere for dem, da behovene (måske) ikke kan oversættes, så de matcher de dominerende diskursive strømninger.

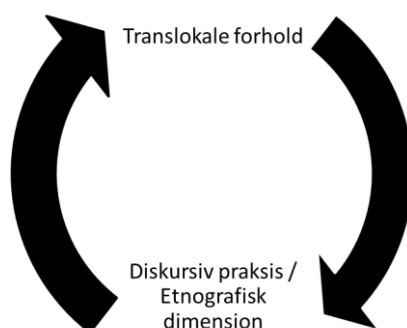
En facet af det institutionelle diskursive fangenskab gør sig gældende i forskerens dataindsamling, når informanterne – i stedet for at give adgang til hvad, de faktisk gør og tænker – (bevidst eller ubevidst) taler i diskursens og institutionens terminologi, hvormed deres erfaringer overskrives/erstattes af diskurs (Smith, 2005). Smith advarer mod en særlig risiko for, at dette gør sig gældende, såfremt både interviewer og informant er bekendt med de institutionelle diskurser og evner at tale deres sprog. Det er således vigtigt, at jeg er meget bevidst om, at jeg har på forhånd har tegnet det sociale arbejdes diskursorden på et generelt abstraktionsniveau, samt at

jeg har identificeret diskurser og genrer i tekst dimensionen forud for min dataindsamling. Dette så jeg ikke begrænses og styres heraf, og således ikke formår at opdage, når jeg præsenteres for "tomme begreber". Det er vigtigt, at jeg får adgang til det, der faktisk udspiller sig i praksis, da det er det, der er interessant for mig at få indblik i, hvormed det er vigtigt, at jeg formår at komme bagom diskursers og institutioners sprog (ibid.). Jeg vedkender, at det kan være vanskeligt, og er bevidst om, at Smith, finder, at man først ved, om man som forsker er fanget i diskursen, når man læser sine udskrifter af interviews og noter til observationer, men jeg håber og formoder, at jeg vil kunne imødekomme en del af dette ved min bevidsthed herpå under min dataindsamling og i bearbejdningen heraf.

Opsummering:

I min undersøgelse af specialets formål kobler jeg Faircloughs kritiske diskursanalyse med Smiths institutionelle etnografi, og jeg sidestiller i den forbindelse Faircloughs sociale praksis dimension og det sociale arbejdes diskursorden med Smiths translokale forhold samt Faircloughs diskursive praksis dimension med Smiths etnografiske niveau. I Smiths teori er det etnografiske niveau determineret af de translokale forhold, hvormed der er tale om en mekanisk kausalitetsmodel og en forståelse af en velreguleret praksis uden mulighed for kreativ realisering. Denne forståelse afviser Fairclough, der i stedet finder, at den diskursive praksis både er konstitueret og konstituerende, hvormed der er tale om et dialektisk forhold mellem det partikulære og det generelle, og dermed mulighed for kreativ realisering.

Visuelt kan det fremstilles således:

Den diskursive praksis/den etnografiske dimension = kultur

Som allerede nævnt betragter jeg den diskursive praksis som en etnografisk dimension af mit speciale, hvormed min undersøgelse af det sociale arbejdes praksis er en undersøgelse af en partikulær kultur, da etnografi er det arbejde, der beskriver en kultur (Spradley, 1979).

Kulturbegrebet refererer til "opnået viden, som mennesker bruger i forståelsen/tolkningen af erfaringer, og som genererer social adfærd" (1979:5). Kultur er således både de faktiske handlinger (og ikke-handlinger), de bagvedlæggende årsager til handlingerne samt betydningen af handlingerne (ibid.), hvormed kulturbegrebet rummer hvad, informanterne gør (den primære dialog) og hvorfor de gør, som de gør (den sekundære dialog), og dermed knytter mine analytiske dimensioner sammen. Diskursers (og genres) konstituerende funktioner (se ovenfor), kan således ses i relation til kulturbegrebet.

Kulturbegrebet trækker på elementer fra symbolsk interaktionisme, der forklarer menneskelig adfærd i termer af mening. Ifølge Blumer (gengivet i Spradley, 1979) gør tre præmisser sig gældende for teorien. Den første præmis vedrører, at menneskers handlinger overfor noget afhænger af, hvilket betydning dette noget har for dem. Handlinger og artefakter er symboler på betydning og alle handlinger er rettet mod betydning. Den anden præmis er, at betydning stammer fra den sociale interaktion, som mennesket har med sine medmennesker. Kultur er et delt system af betydning, som er lært, revideret, opretholdt og defineret i konteksten for menneskers interaktioner, og kultur er bundet til det sociale liv i partikulære samfund/fællesskaber (ibid: 6/7). Herved knytter den anden præmis sig til både Fairclough og Smiths opfattelse af, at handlinger og tale er rammesat af den sociale kontekst, de indgår i. Den tredje præmis omhandler, at betydning håndteres i og modificeres gennem en fortolkningsproces brugt af den person, som forholder sig til de ting, han møder. Betydning tilskrives således ikke i en automatisk, men derimod i en refleksiv proces, hvormed betydning – om end den er delt i kulturen – også får en individuel dimension (ibid: 7). Den tredje præmis knytter sig således til Faircloughs opfattelse af menneskers aktive medierende funktion. Spradley opfatter kultur som et kognitivt (land)kort, som mennesker refererer til i hverdagslivets aktiviteter. Der er tale om en guide for handling og fortolkning af oplevelser, men ikke om en manual, da mennesker ikke kun er kort-læsere, men kort-fabrikanter (ibid.). Den partikulære kultur er således ikke kun konstituerende for menneskers handlinger og tolkninger, men også konstitueret heraf, hvormed der også her ses en

parallel til Fairclough. I Spradleys forståelse af kultur er alle handlinger (og ikke handlinger), det der siges og de artefakter, der bruges et udtryk for kultur, hvilket understreges i hans opfattelse af, at kultur kan beskrives (og opdages) via *brugen* af begreber (don't ask for meaning, ask for use). Kulturen er således konstituerende for handlinger og tolkninger heraf, hvormed en undersøgelse af kultur både er en undersøgelse af, hvad folk gør, og hvorfor de gør som de gør (i form af de konstituerende (trans)lokale forhold)

Ifølge Spradley får etnografen adgang til kulturen via de lokales (the natives) point of view (1979), altså via socialarbejderne.

Kapitel 5: Specialets videnskabsteoretiske position

Forholdet til socialkonstruktivisme

Både de socialkonstruktivistiske og de (tilhørende) diskursanalytiske positioner søger at problematisere og stille spørgsmålstegn ved den viden og de opfattelser, der fremstår som "sandheder" (Pedersen, 2012 og Hansen 2012). Det være sig i nærværende sammenhæng forestillingen om "brugeren" og "den rigtige indsats". For socialkonstruktivister og diskursanalytikere findes der ingen sandheder, da "sandheden" er en perspektivistisk konstruktion og dermed en diskursiv effekt (jf. Fairclough), som får konsekvenser for praksis (ibid.). Socialkonstruktivistiske og diskursanalytiske undersøgelser retter således deres blik mod sandhedskonstruktionen, og herunder hvilke diskurser, der dominerer denne, med henblik på at give bud på alternative forståelsesmuligheder som oplæg til dialog og refleksion (ibid.).

Socialkonstruktivisme er ikke at opfatte som en samlet position, men en fælles betegnelse for en række forskellige bidrag, hvormed der ikke er konsensus blandt konstruktivister om én fælles epistemologisk og ontologisk position. I litteraturen (Pedersen 2012 og Rasborg 2013) sondres der således mellem en epistemologisk og ontologisk konstruktivisme.

For **epistemologisk konstruktivisme**, om hvilken der er enighed blandt konstruktivister, gør det sig gældende, at erkendelsen (af både sociale og fysiske fænomener) er afskåret fra virkeligheden, da man aldrig vil kunne producere objektiv viden om virkeligheden, eftersom forskellige forhold, herunder diskurser, påvirker, hvorledes et fænomen betragtes (Pedersen, 2012). Herved afviser socialkonstruktivister korrespondensprincippet, som positivismen tilslutter sig, og dermed at det,

mennesket erkender, er en afspejling af virkeligheden, som man derved kan opnå sand viden om (ibid.). At Fairclough er epistemologisk konstruktivist afspejles i hans opfattelse af diskursers konstruktive effekter, hvormed diskurser farver/konstituerer opfattelsen af et givent fænomen; med diskurs følger forskellige opfattelser af identitet (identitetsfunktion), relationer (relationsfunktion), handling (genre) og betydningstillægninger (ideationel funktion), hvormed den opfattelse socialarbejderne har af et fænomen ikke er et spejl af fænomenet, men derimod en konstruktion, som kunne have været anderledes. Smith kan ligeledes betragtes som epistemologisk konstruktivist i sin opfattelse af, at diskurser, materialiseret i opsættende tekster, determinerer aktørernes forståelser og handlinger.

Den epistemologiske konstruktivisme knytter sig endvidere til det tredje element i Berger og Luckmanns sociologi, herunder at mennesket er et socialt produkt, hvormed samfundets institutionalisering er internaliseret/blevet en del af menneskets bevidsthed, anskuelser og mening og dermed påvirker menneskets opfattelse og aktiviteter (ibid.). Menneskelig erkendelse er således både formet af diskurs og den institutionelle kontekst, den indgår i. Denne opfattelse tilslutter Fairclough og Smith sig i kraft af, at de begge finder, at erkendelse og handling er formet af den situationelle og historiske kontekst, der således rammesætter tanker og handlinger (Fairclough, 2003 og 2008 samt Smith, 2005).

Ontologisk konstruktivisme, om hvilken der er uenighed blandt konstruktivister, vedrører opfattelsen af, at ikke blot viden om virkeligheden (das ding für uns jf. Kant) er konstrueret, men også virkeligheden (eksempelvis strukturer) i sig selv (das ding an sich jf. Kant¹²) (Pedersen, 2012). Den ontologiske konstruktivisme trækker på de to øvrige elementer af Berger og Luckmanns videnssociologi, herunder deres opfattelse af, at samfundet (/virkeligheden) er et menneskeligt produkt og dermed eksternaliserede og institutionaliserede menneskelige handlinger (ibid.). Når fænomener (i kraft af eksternalisering og institutionalisering) fremtræder som naturlige, (og dermed ikke menneskeskabte) er "navlestrengen" til deres tilblivelse kappet, hvormed de kommer til at fremstå som en objektiv realitet (ibid.). De socialt konstruerede fænomener er således reificerede og objektiverede, hvormed samfundet både er socialt skabt og en objektiv realitet i

¹² Jeg vedkender, at det kan være misvisende at referere til Kant i relation til ontologisk konstruktivisme, da Kant ikke finder, at virkeligheden er konstrueret, men derimod, at den eksisterer i sig selv udenfor menneskets erkendelse heraf (Bransholm, 2012). Virkeligheden "an sich" er således en objektiv realitet, hvormed begrebet knytter sig til kritisk realisme (Rasborg, 2013)

Berger og Luckmanns sociologi. Ikke alle konstruktivister deler denne opfattelse, hvormed nogle konstruktivister placerer sig i forlængelse af kritisk realisme, og herunder opfattelsen af, at virkeligheden/strukturen er reelt eksisterende (ibid.).

Når det kommer til den ontologiske konstruktivisme er Fairclough og Smith vanskeligere at placere. På den ene side fremhæver Fairclough, at den sociale praksis er virkelige og materielle strukturer, der ikke kan undersøges diskursivt¹³, hvormed han opfatter sig selv som kritisk realist (Hansen 2012 og 2013). På den anden side fremfører han, at den sociale praksis er institutionalisering (eksternalisering, reificering og objektivering jf. Berger og Luckmann) af tidligere diskursive praksisser, hvormed han opfatter samfundet som socialt skabt og kan placeres som ontologisk konstruktivist (dog i en mere moderat, og ikke radikal, position grundet hans opfattelse af virkeligheden rummer et ikke-diskursivt element (Rasborg, 2013)). Dette kommer eksempelvis til udtryk i hans opfattelse af forandring, herunder at kreativ realisering af praksis og dermed desartikulering af strukturen i det sociale arbejdes diskursorden, medfører forandring i den sociale praksis/strukturen. Jeg sidestiller Faircloughs sociale praksis dimension med Smiths translokale forhold, hvormed jeg lader tekster, og herunder materialiserede diskurser og genrer, være det, der siger noget om den sociale praksis/de translokale forhold. I opfattelsen af, at de translokale forhold er diskurser, der er materialiseret i opsættende tekster, placerer jeg Smith som ontologisk konstruktivist. Der er dog elementer af min læsning og realisering af Smiths sociologi, der placerer hende i relation til kritisk realisme. Dette vil jeg udfolde i afsnittet herom.

En anden måde at opdele de konstruktivistiske positioner på er i deres forsknings- eller analysefokus (Pedersen, 2012). Fairclough og Smith placerer sig hverken i den handlingsorienterede version (med fokus på mikro-strukturer) eller den epistemiske version (med fokus på makro-strukturer, herunder herskende diskurser i samfundet) (ibid.), men kobler derimod de to positioner i en undersøgelse af både det partikulære (den diskursive praksis/hverdagslivets aktualiteter) og det generelle (det translokale). De kan herved betragtes som eksempler på **strukturel konstruktivisme**, der kobler hverdagslivets aktualiteter til materielle og sociale strukturer samt den institutionelle kontekst, der har betydning for, hvordan det enkelte menneske tolker og handler i forhold til de fænomener, de støder på i deres hverdag (ibid.). Burrs kritik af dette perspektiv, herunder at det kan føre til "death of the subject", hvilket indebærer, at

¹³ Se afsnittet om Fairclough

subjektet fratages sin handle- og dømmekraft (ibid.), da disse er determineret af de translokale forhold, kan særligt rettes mod Smith.

At være socialkonstruktivist indebærer således ikke nødvendigvis, at man tilslutter sig både den epistemologiske og ontologiske konstruktivisme og i hvilken grad (moderat eller radikal). Det centrale er, at socialkonstruktivister undersøger og problematiserer (dekonstruerer) den viden og de opfattelser, der fremstår som "sande" med henblik på at give bud på alternative muligheder (konstruerer).

Forholdet til kritisk realisme

Kritisk realisme hviler på en **realistisk ontologi** og dermed en opfattelse af, at der eksisterer en objektiv virkelighed uafhængigt af menneskets erkendelse heraf (Buch-Hansen og Nielsen, 2012). Herved sondres der mellem to dimensioner af virkeligheden, herunder den **transitive dimension**, som er menneskets viden om virkeligheden (virkeligheden som den erkendes/virkeligheden für uns jf. Kant) og dermed det epistemologiske niveau, og den **intransitive dimension**, som er virkeligheden i sig selv (an sich jf. Kant) og dermed det ontologiske niveau (ibid.).

I kritisk realisme gør **tre erkendelsesniveauer** sig gældende (Jespersen, 2013). Det være sig det **empiriske** niveau, det **faktuelle** niveau og det dybe/**transcendente** niveau (ibid. samt Buch-Hansen og Nielsen, 2012). Det empiriske niveau er erfaringer og observationer, det faktuelle niveau er alle de fænomener, der eksisterer og de begivenheder, der finder sted uanset, om de erfares eller ej, mens det dybe/transcendente niveau er de ikke-observerbare strukturer og mekanismer, som understøtter og forårsager begivenheder og fænomener indenfor det faktiske domæne, og dermed skjulte mekanismer, strukturer og kræfter (ibid.). Det første domæne er menneskelige sanser, mens de to øvrige domæner er videnskabens objekt ifølge kritisk realisme (Buch-Hansen og Nielsen, 2012). Kritiske realister undersøger således de strukturer og (potentielle generative) mekanismer, der ligger bag fremtrædelsesformer (i det empiriske domæne), som ikke umiddelbart er observerbare, hvormed niveauerne kobles i en kritisk realistisk undersøgelse (ibid.). Herved tydeliggøres, at Smiths institutionelle etnografi er et udtryk for kritisk realisme, da hendes sociologi netop tager sit udgangspunkt i hverdagslivets aktualiteter og problemer (det empiriske domæne/primær dialogen) med henblik på at relatere og forklare dem i de translokale forhold (det dybe/transcendente niveau/sekundær dialogen).

Der er dog ikke nødvendigvis et modsætningsforhold mellem kritisk realisme og konstruktivisme (ibid.), hvormed det bliver muligt for mig at placere mig indenfor begge positioner. På en og samme tid finder kritiske realister, at virkeligheden eksisterer udenfor menneskets erkendelse heraf (realisme¹⁴) og at virkeligheden er socialt skabt (konstruktivisme¹⁵). Denne opfattelse knytter an til Archers **morfogenetiske** tilgang til struktur-aktør-spørgsmålet, og herunder en cyklus mellem strukturelle betingelser, social interaktion og strukturel udvikling. For de strukturelle betingelser gør det sig gældende, at struktur opfattes som objektive fænomener, der påvirker aktørerne uanset deres erkendelse af dem, hvormed struktur bliver en forudsætning for handling, da den er muliggørende og begrænsende. Den sociale interaktion er de menneskelige aktiviteter, som de sociale betingelser er et produkt af, hvormed menneskelige aktiviteter både er skabt af og skaber struktur. Den sociale interaktion udvikler hermed den strukturelle kontekst, som aktiviteterne har fundet sted i. Aktørerne skaber dog ikke nye strukturer, men genskaber eller omdanner eksisterende strukturer (ibid.), hvormed der er grænser for det skabende. Herved ses koblingen til Berger og Luckmanns videnssociologi, som er inddraget i relation til socialkonstruktivisme. Ifølge Buch-Hansen og Nielsen (2012) kan kritiske realister således betragtes som konstruktivister – om end de ikke er radikale (at virkeligheden ikke eksisterer udenfor diskurs), men derimod moderate i forståelsen af, den sociale virkelighed består af både diskursive og ikke-diskursive elementer, hvormed der eksisterer objektive strukturer og kausale sammenhænge. Både Smith og Fairclough er eksempler herpå.

Når jeg undersøger, hvordan det sociale arbejdes praksis er konstitueret og konstituerende og videre hvilke forhold, der kan forklare problemer, der er forbundet med praksis, rækker jeg således udover det empiriske niveau til et dybere niveau. Herved er mit speciale også at betragte som et udtryk for kritisk realisme. Det ”dybere niveau” jeg relaterer praksis til er dog diskurser (diskursive effekter) og ikke objektive strukturelle betingelser – om end disse objektiveres via deres materialisering og institutionalisering – hvilket trækker mit speciale i en mere konstruktivistisk retning. Om jeg forstår det ontologiske niveau som en ren konstruktion (f.eks. Laclau og Mouffe (Buch-Hansen og Nielsen, 2012), en dualisme mellem struktur og diskurs (Fairclough, 2003 og 2008) eller som reelt eksisterende er således ikke afgørende for mine

¹⁴ Afvisning af ontologisk konstruktivisme

¹⁵ Tilslutning til ontologisk konstruktivisme, om end i en moderat form

resultater, da jeg forholder mig på et diskursivt niveau i mine analyser. Det centrale er, at diskurserne får sociale konsekvenser.

Forholdet til kritisk teori, herunder specialets opfattelse af kritik og normative idealer

I min inddragelse og anvendelse af Faircloughs kritiske diskursanalyse og Smiths institutionelle etnografi skriver jeg mig ind i en tradition for kritiske analyser i socialvidenskaben. Det kalder på, at jeg ekspliciterer, hvad jeg forstår ved kritik/kritisk analyse, og hvordan jeg placerer mig i relation til kritiske teori og perspektivets normative udgangspunkt.

Socialkonstruktivister og kritiske teoretikere er enige om, at forskning ikke er værdifri og argumenterer begge for en idealistisk tilgang (Pedersen, 2012). De er dog uenige om, hvordan forskningen skal bedrives. Kritisk teori argumenterer for, at forskning skal tage sit udgangspunkt i et normativt ideal for, hvordan verden *bør* være indrettet, mens socialkonstruktivisme afviser normative idealer – både som udgangspunkt for og resultat af forskningen (ibid.). For socialkonstruktivister skal forskningen i stedet dekonstruere naturligheder og åbne op for alternativer (ibid.). Kritisk realisme stiller sig på linje med socialkonstruktivismen i forhold til deres opfattelse af kritik, hvormed kritikken ikke har sit udgangspunkt i et normativt ideal, men derimod i et normativt engagement (Buch-Hansen og Nielsen, 2012). Kritisk realisme søger at levere en forklarende (og ikke vurderende) kritik, og herunder at kritisere ”falske forestillinger” og deres konstituering. Det normative engagement er således rettet mod at levere en samfundskritik, der kan medvirke til at skabe et bedre samfund (ibid.).

I nærværende speciale kredser jeg om et normativt ideal om ”godt socialt arbejde”, der virker mod sociale problemer, og jeg trækker dermed på elementer fra kritisk teori. Jeg indholdsudfylder dog ikke dette ideal (hverken teoretisk eller empirisk)¹⁶, og har heller ikke til hensigt at benytte mig af idealet til at vurdere og konkludere, om der er tale om godt eller dårligt socialt arbejde¹⁷. Selvom jeg kredser om et normativt ideal, skal mine analyser og konklusioner derfor betragtes som inspiration/oplæg til refleksion og dialog, hvormed jeg placerer mig i relation til socialkonstruktivismen og kritisk realisme (og ikke kritisk teori) i min forståelse af kritik. Jeg ønsker

¹⁶ Ifølge kritisk teori, herunder Honneth, kan normative idealer begrundes empirisk i menneskers krænkelseserfaringer (Juul, 2010)

¹⁷ Kritisk samfundsforskning skal, ifølge kritisk teori, identificere fejludviklinger i samfundet og peger på moralske fremskridt (Juul, 2010)

således ikke at gøre mig til dommer over, hvordan man bør handle¹⁸, men derimod at bidrage med perspektiver til en reflekteret handling – hvordan man bør handle betragter jeg som en overvejelse, praktikere er i stand til at gøre sig¹⁹. Det er således vigtigt, at læseren ”skriver sig dette bag øret” i læsningen af mine analyser og konklusion.

Nærværende speciale er kritisk i sin undersøgelse af balancen mellem det konstituerede og konstituerende, og herunder socialarbejdernes frihed i realiseringen af deres arbejde. Er socialarbejdernes praksis konstitueret af samstillingen af diskurser og genrer i det sociale arbejdes diskursorden, som er materialiseret i opsættende tekster, og dermed reproducenter og opretholdere af den sociale orden (et udtryk for ortodoksi)? Eller realiserer socialarbejderne deres praksis kreativt, hvormed de transformerer og forandrer den sociale orden (et udtryk for heterodoksi)? Nærværende speciale er endvidere kritisk i sin problematisering af diskursers konstruktive effekter og herunder nutidens ”sandheder”/”falske forestillinger” om ”brugeren” og den ”rigtige indsats”. Kritikken består således i at relatere problemer forbundet med praksis til forhold, der rækker udover praksis, hvormed den bliver forklarende.

Kapitel 6: Dataindsamling – generering af data og inddragelse af eksisterende data

I min undersøgelse af det sociale arbejdes praksis, herunder den diskursive praksis dimension/det etnografiske niveau, vil jeg generere data ved at supplere observation med opfølgende og dybdegående interview/samtale. Det er en dataindsamlingsmetode, der er inspireret af læsningen af Smith m.fl. (2005 og 2006) samt Spradley (1979), og det er således primært med referencer hertil, at nedenstående udfoldes.

Observation

Feltarbejde, og herunder observation, er etnografiens (/antropologiens²⁰) klassiske, foretrukne og centrale dataindsamlingsmetode/arbejdsredskab (Fihl og Pinholdt, 1992 samt Jakobsen, 2006) –

¹⁸ Kritisk teori advokerer for, at forskning ikke blot skal beskrive, hvordan noget er, men også hvordan noget bør være (Juul, 2010)

¹⁹ Juul (2010) tilføjer et dømmekraftsbegreb til sin forståelse af kritisk teori/kritisk hermeneutik, og deler derfor ikke opfattelsen af, at teori og forskning kan sige noget om, hvordan man bør handle

²⁰ Fihl og Pinholdt (1992) fremhæver, at antropologi og etnografi er synonyme, mens Jakobsen (2006) argumenterer for, at etnografi er en selvstændig forskningsmetode, der knytter sig til forskellige akademiske discipliner, herunder eksempelvis antropologi og sociologi

det være sig enten i form af observation alene eller deltagende observation (Smith, 2005). Etnografens roller varierer afhængig af, om der er tale om observation eller deltagende observation, hvormed etnografen enten er passivt observerende eller insider og deltagende aktør/aktivist (ibid.).

Diamonds (2006) undersøgelse af sygeplejen er et eksempel på deltagende observation. Eksemplet illustrerer eksemplarisk, hvor omfattende deltagende observation er, da der er tale om ansættelsesforhold over en længere periode (16 måneder i alt i Diamonds tilfælde). Ved at være ansat på lige fod med de praktikere, hvis arbejde (og dermed også ens eget arbejde) man undersøger, kan man imødekomme de bias, der kan være forbundet med observation af en udefrakommende, herunder at det observerede kan blive kunstigt grundet praktikernes bevidsthed om, at de observeres, hvormed der er en risiko for, at de ikke giver adgang til det, de reelt gør, men derimod det, de tror, der forventes, at de gør. Denne aktivistiske undercover metode, hvor praksis undersøges indefra er dels omfattende og dels etisk forkert, da formålet er skjult. Endvidere vil denne form for observation ikke fremhæve det helt centrale i Smiths teori (2005 og 2006) og Spradleys etnografiske tilgang (1979), nemlig at informanterne er eksperter, hvilket indeholdes i selve begrebet informant, der understreger og dækker over, at *viden gives og deles* (Smith, 2005). Spradley (1979) udtrykker, at informanterne er selve kilden til viden om den partikulære kultur, hvormed de er undervisere og etnografen eleven. Ved at fremhæve dette forhold (gentagne gange) i min kontakt til informanterne, er jeg er den overbevisning, at jeg kan mindske en mulig bias (forstilt praksis), da jeg oprigtigt ønsker at vide, hvad de gør og ikke har til hensigt at teste eller udsøge egne hypoteser og konceptualiseringer. Det er således meget bevidst, at jeg anvender begrebet "informant" og ikke "subjekt", "respondent" eller "aktør", da de henviser til andre socialvidenskabelige discipliner, henholdsvis hypotesetestning, surveyundersøgelse og observation af objekter ud fra forskerens konceptualiseringer (ibid.). Observation i nærværende tilfælde vil således være ikke-deltagende observation over en afgrænset periode, herunder tre observationsepisoder med tre forskellige socialarbejdere.

Observation som dataindsamlingsmetode giver adgang til hverdagslivet, som det praktiseres (Diamond, 2006), og fokus rettes mod det, der italesættes, det der foregår uden ord, samt det der gøres og ikke gøres (ibid.). Observation af partikulære, daglige aktiviteter (og inaktiviteter) og

rutiner giver ligeledes adgang til, hvordan disse aktiviteter er konstitueret af translokale forhold, hvormed det institutionelle og diskursive bliver synligt i det lokale empiriske (ibid.). Institutionelle koder for handling og praksisser kommer således til syne i de lokale aktiviteter, ligesom det bliver synligt, hvordan hverdagslivet tilpasses (tekstbaserede) retningslinjer (ibid.). Herved løftes de lokale oplevelser/praksisser (mikroniveau) til en undersøgelse af de institutionelle forhold (makroniveau) (Diamond, 2006 samt Smith, 2005 og 2006), som netop er objektet for en institutionel etnografisk undersøgelse (Smith, 2005 og 2006). Det er her vigtigt for mig at understrege/igen at fremhæve forskellen på Smith og Fairclough, da det aktuelle afsnit er gennemsyret af Smiths (2005 og 2006) opfattelse af, at hverdagslivet/praksis er konstitueret af det translokale, hvormed hun ikke finder, at aktørne har den store handlefrihed. I modsætning hertil finder Fairclough (2008), at der ikke er tale om en mekanisk linearitet, hvilket understreges af hans interesse for den diskursive praksis og dennes betydning for den sociale praksis og for diskursordnens struktur.

Observationer har, ifølge Diamond (2006) en dobbelt bevidsthed; selve observationen og hvordan det observerede organiseres af forskeren i dennes feltnotetagning. Herved bliver observationsdata skabt i dialogen mellem etnografen og hans/hendes feltnoter taget på baggrund af observationer (Smith, 2005). Der er således tale om data formuleret med etnografens egne ord (ibid.) selvom de har udgangspunkt i de partikulære aktiviteter. Herved er der risiko for bias, såfremt jeg ureflekteret lægger mine egne fortolkninger ned over det, jeg ser, og såfremt jeg ikke formår at være åben i min observation for applicering af andre diskurser og genrer (og deres indbyrdes forhold) end dem, jeg har identificeret i min analyse af tekst niveauet og i min tegning af det sociale arbejdes diskursorden på et generelt niveau. I en konstruktivistisk forståelse vil betragteren aldrig kunne forsvinde i det betragtede, hvormed jeg ikke kan undgå, at mine egne fortolkninger får betydning for det, jeg ser og det, jeg noterer. Jeg kan dog imødekomme det ved dels at anvende socialarbejdernes egne ord i mine feltnoter, og dermed bevæge mig så tæt på deres formuleringer og handlinger som muligt og ved dels at reflekterer over mine egne tolkninger betydninger. Jeg vil således ikke lade konceptualiseringer oversætte det, der faktisk sker i min vej fra observation til feltnoter. En måde, hvorpå jeg kan imødekomme dette, er ved at holde fast i mit bevidste valg af begrebet "informant", hvormed de ikke gøres til aktører/objekter for observation, og hvormed deres handlinger (og ikke-handlinger) ikke overskrives/oversættes af

mine konceptualiseringer (Spradley, 1979). Spradleys to principper, herunder sprogidentifikationsprincippet og ordretprincippet (verbatim principle), til mindsning af oversættelsesrisikoen er her meget anvendelige. Det første princip vedrører en bevidsthed på hvis sprog, der kommer til udtryk i den etnografiske registrering ud fra en opfattelse af, at det ikke kan undgås, at etnografen anvender sine egne termer. Det andet princip vedrører en ordret registrering af det, informanten siger og gør ud fra en opfattelse af, at informantens sprogbrug er nøglen til dennes kultur. Hvis man formår at sondre mellem hvem, der taler i den etnografiske registrering (sprogidentifikationsprincippet) og at inddrage de lokale termer (ordretprincippet), imødekommer man, ifølge Spradley, bias, og at ens resultater ikke reflekterer den kulturelle scene, men derimod er et forvrænget og ukomplet billede (ibid.).

Opfølgende interview/samtale

Smith (i Diamind, 2006) fremhæver, at selvom observation er etnografiens klassiske dataindsamlingsmetode, så bygger etnografiske undersøgelser for det meste på interviews af helt pragmatiske grunde; det er billigere eftersom det er mindre tidskrævende. Interview vælges således, ifølge Smith, af pragmatiske grunde og ikke fordi, det er den bedste dataindsamlingsstrategi. Diamond (2006) deler denne opfattelse, hvilket kommer til udtryk i hans formulering af, at data skabt på baggrund af observation bygger på handlinger, som de faktisk udspiller sig, mens data på baggrund af interview er rekonstruktioner af handlinger, hvormed man får adgang til den faktiske praksis via observationer og ikke interviews. Spradley (1979) deler ikke denne opfattelse, og argumenterer tværtimod for, at interview er den bedste måde at opnå indsigt i en kultur på, da man herved får mulighed for at komme bag om handlingerne. Det er ikke sikkert, at det, etnografen ser, er et spejl på, hvordan informanten selv oplever sine handlinger. Ved at lade mit datamateriale være en kombination af observation og efterfølgende interview/samtale imødekommer jeg således den kritik, som både Diamond og Spradley kan rejse, såfremt jeg alene valgte den ene dataindsamlingsmetode.

Når jeg bevæger mig fra observation til interview, vil jeg igen understrege overfor mine informanter, at jeg betragter dem som eksperter, der vil kunne give mig indsigt i deres praksis, hvormed jeg er der for at lære af dem og ikke for at vurdere dem. Jeg håber herved, at jeg kan afdramatisere forskerrollen og i stedet etablere en situation af gensidighed. Det gensidige aspekt kommer til udtryk i forhold til, at informanterne/socialarbejderne bliver opmærksomme på deres

praksis i undersøgelsen heraf, hvormed min interesse og undersøgelse kan blive bevidstgørende og skabe grundlag for forandring, såfremt de vurderer det relevant. Dette er i tråd med Smiths (2005 og 2006) mål med institutionel etnografi samt et af Spradleys (1979) mål med det etnografiske interview og etnografien/den etnografiske beskrivelse²¹.

At jeg både anvender termen "interview" og termen "samtale" skyldes, at jeg ønsker at understrege, at jeg betragter det at interviewet som et kontinuum, der spænder fra stærkt strukturerede spørgsmål (over semistrukturerede interviews) til en mere løs samtale (Kvale og Brinkmann, 2009), hvor jeg placerer mig et sted mellem midten og sidstnævnte. Samtalen/det opfølgende interview er struktureret omkring socialarbejdernes praksis og det, jeg har observeret, hvormed jeg sikrer, at samtalen ikke glider ud i alt mellem himmel og jord, men har relation til specialets formål. Jeg ønsker dog ikke at være styrende i forhold hvad, der tales om indenfor denne ramme, da jeg ønsker at forholde mig åbent til socialarbejdernes formuleringer af deres praksis (deres work-knowledges), og derved give plads til, at disse kan komme til udtryk. Som jeg allerede har været inde på andet steds, vælger jeg ikke at gå til mit empiriske grundlag med en startkodeliste for, hvad jeg ønsker at belyse i mine observationer og opfølgende samtaler (eksempelvis hvordan socialarbejderne konsumerer, applicerer og realiserer de diskurser og genrer, jeg har identificeret i min tegning af det sociale arbejdes diskursorden på et generelt niveau og i min analyse af tekst dimensionen). Uden at forkaste mine første analyser, lægger jeg dem således "på hylden" i min tilgang til praksis med henblik på at skærpe en åbenhed. Herved bliver min vej rundt i Faircloughs tredimensionelle model dialektisk, og jeg sikrer, at jeg ikke er styret af kategorier og dermed ikke ser det, informanterne taler om (McCoy, 2006). Endvidere forbliver min etnografiske del af undersøgelsen tro mod intentionen i Smiths institutionelle etnografi, der netop understreger, at udgangspunktet for undersøgelsen er hverdagslivets aktualiteter, hvorfra den videre undersøgelse af de institutionelle (diskursive) forhold vokser/emerges (Smith, 2005 og 2006).

Devault og McCoy's (2006) bidrag til Smiths tekstsamling af institutionelt etnografi i praksis beskæftiger sig med ovenstående, og de understreger, at interviewe i en institutionel etnografisk

²¹ Et andet mål med etnografien, ifølge Spradley (1979) er forståelse af menneskearten, som forudsætter forståelse af diversiteten og dermed forståelse af kultur. Herved er etnografi for alle – for den akademiske verden, for lægfolk og for den partikulære kultur, der undersøges

undersøgelse er *at tale med mennesker*. Der kan være tale om formelle interviews, der er planlagte med aftale om sted og tid samt uformelle "on-the-spot" interviews, som opstår efter observationen, når forskeren ser, hvad der sker og spørger ind hertil (ibid.:22). De uformelle og formelle interviews kan kombineres, hvormed der foretages en mere dybdegående samtale om det observerede og den efterfølgende uformelle samtale (ibid.). Jeg foretager uformelle samtaler med socialarbejderne efter hver observationsepisode samt et efterfølgende (fokusgruppe)interview/samtale.

I et etnografisk interview styres der ikke mod bestemte svar – om end samtalen er orienteret mod de koordinerende translokale forhold og er organiseret omkring arbejde, der således bliver rammen for samtalen – men derimod søges fri tale om informanternes aktiviteter faciliteret (Smith, 2005 samt Devault og McCoy, 2006). Det er vigtigt for mig at understrege, at jeg ikke er ude på at evaluere praksis, og dermed ikke søger at stille spørgsmålstejn ved og vurdere om det, der gøres, er nok, for meget, for lidt, forkert eller rigtigt. Jeg ønsker derimod at få indblik i hvad, der gøres og hvorfor, og derved at lære af informanterne (ibid.). Denne understregning vil jeg ligeledes, gentagne gange, videregive til mine informanter, da jeg finder, at det vil kunne skabe fundament for tryghed og dermed en adgang til deres faktiske praksis.

En måde hvorpå fri tale kan faciliteres er ved at anvende et **fokusgruppeinterview** som dataindsamlingsmetode. Her får informanterne mulighed for at koble sig på hinandens udtalelser i en mere uformel form. Fokusgruppeinterviewet er en metode, "der samler data gennem gruppeinteraktion om et bestemt emne" (Morgan citeret i Bloksgaard og Tanggaard, 2012: 27) – I dette tilfælde data, der omhandler socialarbejdernes erfaringer og oplevelser med det recoveryorienterede arbejde i socialpsykiatrisk regi. Fokusgruppeinterviewet består i intentionen af en gruppe personer, der anføres af en moderator (Halkier, 2009), hvormed min rolle under interviewet ikke blot er studerende/novice, der skal undervises af eksperterne, men også moderator af interviewet, der sikrer at så mange forskellige synspunkter om emnet som muligt kommer til udtryk (ibid.) Dette sikres ved at anvende en ikke-styrende interviewstil, ved at præsentere emner, der skal diskuteres og ved at facilitere denne diskussion/samtale via uddybende og konkretiserende spørgsmål (ibid. samt Bloksgaard og Tanggaard, 2012). Fordelen ved at anvende fokusgruppeinterview i eksplorative undersøgelser (som min undersøgelse af det

etnografiske niveau er) er, at den "livlige, kollektive ordveksling kan bringe flere spontane ekspressive og emotionelle synspunkter frem..." (ibid: 170).

Facilitering af fri tale med henblik på at komme langt i det kvalitative interview og derved opnå så stor indsigt i informanternes oplevelser og erfaringer (deres work-knowledges) som muligt er et af argumenterne for at anvende ikke-styrede fokusgruppeinterview fremfor (strukturerede) individuelle interview. Et andet argument knytter sig til mine inddragede teorier og metoders fælles opfattelse af, at mening skabes i interaktion med andre mennesker, og dermed deres inddragelse af symbolsk interaktionisme.

I min ikke-styrende interviewstil er jeg inspireret af Spradleys (1979) beskrivende spørgsmål. De beskrivende spørgsmål spørger ind til den konkrete setting, som informanterne begår sig i og fremkalder en stor mængde tale i informanternes lokale sprog (ibid.). De beskrivende spørgsmål kan både relatere sig til den enkelte informants work-knowledges, når man spørger "hvordan gør du?", men også til kulturen, når der spørges "hvordan gør I?". De to typer spørgsmål kan med fordel kombineres under interviewet, så jeg både får indblik i hver enkelt informant handlinger og et mønster af adfærd i den kulturelle scene (ibid.). Spradley opererer med fem hovedtyper af beskrivende spørgsmål; det være sig grad tour spørgsmål, mini-tour spørgsmål, eksemplificerende spørgsmål, oplevelsesspørgsmål og lokalsprogsspørgsmål. Fokusgruppeinterviewet vil jeg indlede med et grand tour spørgsmål omhandlende aktiviteter, hvormed jeg bredt beder informanterne fortælle om, hvad deres arbejde indeholder. Formålet hermed at facilitere fri/flydende tale (at få informanterne til at ramble on and on. Ibid:87). Grand tour spørgsmålene kan med fordel suppleres af mini-tour spørgsmål, der spørger dybere ind til de forskellige handlinger/aktiviteter, der præsenteres i besvarelsen af mit grand tour spørgsmål. Under interviewet vil jeg endvidere veksle mellem typiske spørgsmål (spørgsmål om hvordan deres arbejde typisk ser ud) og specifikke spørgsmål (spørgsmål der relaterer sig til en specifik begivenhed og/eller en specifik dag), når de brede spørgsmål bliver for uhåndgribelige og ikke sætter tanker i gang hos informanterne. Foruden Spradleys beskrivende spørgsmål vil jeg endvidere være inspireret af hans kontrastspørgsmål, der har til hensigt at klarlægge, hvad lokale begreber og termer dækker over. Hvorledes jeg har realiseret mine spørgsmål kan ses i vedlagte udskrift af interview.

Jeg har allerede berørt det i tidligere afsnit, men under dataindsamlingen er det vigtigt at være bevidst om, hvorvidt informanterne beskriver deres arbejde i institutionelle termer og dermed taler institutionelt sprog. Er det tilfældet, får man data, der udtrykker den institutionelle ideologi, hvorfor det er vigtigt at spørge ind til de aktiviteter, der ligger bag begreberne (ibid. samt Smith, 2005 og 2006). Et tænkt eksempel herpå er, hvis en informant taler om "brugerinddragelse", som er en genre i det sociale arbejdes diskursorden, uden at udfylde, hvad dette begreb indebærer i informantens praksis. Denne udfyldning kan jeg hjælpe på vej ved at spørge ind til det. Spradley (1979) omtaler dette som en "oversættende kompetence", som man kan komme bag om ved at spørge til brug og ikke betydning.

Datamaterialet på baggrund af observationer består, som tidligere nævnt, af feltnoter, mens datamaterialet på baggrund af interviews består af transskriptioner/udskrifter af interviews, der således bliver vigtige tekstelementer i sig selv, og gør det muligt for informanterne at "tale" i det publicerede materiale (i dette tilfælde i specialet) (Devault og McCoy, 2006). Selvom optagelser af interviews, og dermed anvendelse af diktafon, gør det muligt at lave udskrifter, er det dog vigtigt at være opmærksom på, at ikke alle erfaringer udtrykkes verbalt, men også med gestik og dermed nonverbalt, hvormed kropssprog også er en del af datamaterialet (ibid.). Jeg vil således gøre det nonverbale synligt ved enten at notere det og inddrage det derved eller ved at italesætte det ved at spørge ind til det. Optagelser og notetagning er en væsentlig del af den etnografiske registrering (Spradley, 1979)

Opsummering

I min dataindsamling, herunder både mine observationer og efterfølgende uformelle og formelle interviews, vil jeg lade mig inspirere af Smiths begreb om work-knowledges og hendes definition af arbejde med henblik på at skærpe interessen for det, der faktisk sker i det sociale arbejdes praksis. Da jeg er optaget af, hvilke diskurser der appliceres af socialarbejderne i deres praksis, kan jeg skærpe min opmærksomhed herpå ved at være bevidst om diskursers funktioner (jf. Fairclough). Jeg vil således være opmærksom på, hvilke genrer, der appliceres, hvordan socialarbejderne omtaler og realiserer/praktiserer deres egen rolle, brugernes rolle (identitetsfunktion) samt relationen i mellem dem (relationsfunktion), da forskellige handlinger, roller og relationer knytter sig til forskellige diskurser (se senere).

Inddragelse eksisterende data

Tekster er en del af mit datamateriale og dermed min dataindsamling, da de er bindeleddet mellem det etnografiske niveau og de translokale forhold (jf. Smith, se afsnittet herom). Der er tale om tekster, der allerede er produceret og dermed spor som menneskelig handling har efterladt sig (tidligere diskursive praksisser, der er materialiseret tekstuel jf. Fairclough). På makroniveau (generelt niveau) vil jeg inddrage lovgivning, tilhørende vejledning samt en undersøgelse af socialpædagogisk støtte, som mit speciale er en case af, udarbejdet af socialforskningsinstituttet. Min analysestrategi i forhold til teksterne har jeg redegjort for i afsnittet omhandlende Faircloughs tekstdimension, mens jeg her blot vil gentage, at jeg vil undersøge, hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i teksterne.

Feltnoter og detaljeringsgrad i udskrivningen af interviews

Jeg har allerede været inde på hvordan, jeg vil forholde mig til feltnoter, som er datamaterialet på baggrund af observation, hvorfor jeg her blot vil gentage, at jeg er bevidst om ikke at lægge mine egne fortolkninger ned over det observerede, men derimod anvende socialarbejdernes egne formuleringer og lave tætte beskrivelser (og ikke vurderinger og tolkninger) af det, der sker.

Når det vedrører transskription af interview, vil jeg lave fuld udskrift (til trods for, at det er et omfattende arbejde), da jeg ikke ønsker, at min analyseproces skal startede allerede i udskrivningen, eftersom der er risiko for, at jeg allerede i mine første skridt overser væsentligheder. McCoy (2006) udtrykker, at arbejdet med transskriptioner af interviews er en form for interview med det transskriberede, hvormed jeg ikke vil kunne få svar fra mit datamateriale, såfremt jeg allerede har valgt noget fra. Spørgsmål, der er relevant at stille er spørgsmål om hvad, det er for en slags arbejde, der udføres, beskrives eller henvises til, og hvordan dette arbejde formes og af hvad (ibid.). Mit første analytiske skridt bevæger sig således tæt på mit datamateriale, og oversættes ikke at konceptualiseringer. Mit næste analytiske skridt, som er det diskursanalytiske element, undersøge hvilke diskurser og genrer, der appliceres af socialarbejderne, og dermed de (trans)lokale forhold, der konstituerer. Dette analytiske skridt har en grad af konceptualisering, idet jeg søger efter udtryk for/applicering af de diskurser (og genrer), jeg allerede har identificeret, herunder ansvarligheds- og omsorgsdiskursen. I min kodningsproces vil jeg dog være åben overfor og opmærksom på, hvorvidt andre diskurser (og genrer) appliceres, og hvordan forholdet er mellem de applicerede diskurser (og genrer). Dette med henblik på at

undersøge, om det etnografiske niveau/den diskursive praksis dimension tilbyder en ortodoksi, og dermed fastholder hegemonien, eller en heterodoksi og dermed udfordrer strukturen og hegemonien i det sociale arbejdes diskursorden.

Kapitel 7: Kulturel scene og informanter

Valg af kulturel scene

Villadsens (2004) genalogiske undersøgelse viser, at ansvarlighedsdiskursen er den mest dominerende diskurs i socialt arbejde på et generelt niveau og således på tværs af det sociale arbejdes områder. Nedslag i lovgivningen på de to store områder, herunder beskæftigelses- og socialområdet viser, at ansvarlighedsdiskursen er retligt institutionaliseret på begge områder (i beskæftigelseslovgivningen eksempelvis formuleret som en *forpligtelse* til aktivt at udnytte og anvende ressourcer med henblik på at opnå *selvforsørgelse*). I nærværende speciale har jeg valgt at tage udgangspunkt i socialområdet ud fra en interesse for særligt dette område og ud fra en forforståelse af, at dilemmaet mellem omsorg og ansvar (og dermed indflydelse fra begge diskurser) gør sig særligt gældende her. Dilemmaet understreges, efter min overbevisning, i socialpsykiatrisk regi grundet brugernes omfattende og begrænsende problemer, hvorfor jeg har valgt dette hjørne af socialområdet. Støtte i socialpsykiatrisk regi har jeg yderligere indkredset og afgrænset til at vedrøre støtte i eget hjem i henhold til Lov om Social Service § 85 (og § 99) og ikke støtte i form af botilbud jf. SEL kap. 20 (§§ 107 og 108), da jeg ønsker at undersøge støtte til en målgruppe, der har betydelige begrænsninger, men ikke så omfattende og invaliderende begrænsninger, at de er bevilliget botilbud jf. sontringen i de to paragraffer (omfattende hjælp til almindelige daglige funktioner eller pleje, omsorg og behandling jf. §§ 107 og 108 vs. nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne men ingen behov for omfattende hjælp, pleje, omsorg eller behandling jf. § 85). Nærværende speciale er således en undersøgelse af det recoveryorienterede sociale arbejde i socialpsykiatrisk regi foranstaltet i henhold til SEL § 85.

Adgang til den kulturelle scene og informanterne

Efter at have valgt den overordnede kulturelle scene søgte jeg på internettet efter socialpsykiatriske centre, der på deres hjemmeside eksplicit angiver, at de arbejder recoveryorienteret. Jeg kontaktede, via mail (vedlagt som bilag) tre centre, hvoraf to tilkendegav, at de gerne ville deltage (det tredje sted hørte jeg ikke fra, hvilket kan skyldes, at jeg sendte min

anmodning til en fælles postkasse og ikke til en leder, som det var tilfældet de to andre steder). Min kontakt til de to steder resulterede i, at jeg desværre/privilegeret måtte vælge mellem dem, og mit valg faldt på det sted, der særligt tydeligt tilkendegav, at de arbejder recoveryorienteret og særligt tydeligt gav indtryk af, at ansvarlighedsdiskursen er appliceret på stedet (i form af en eksplicit politisk vision om, at målet med indsatsen er, at brugerne opnår magt over eget liv jf. kommunens hjemmeside og senere inddraget materiale). Mit undersøgelsessted er således strategisk/selektivt udvalgt (Bloksgaard og Tanggaard, 2012), og adgangen til informanterne er top-down, altså via ledelsen (ibid.)

Lederen på stedet videregav min anmodning til personalet, som kontaktede mig, hvorefter vi lavede nærmere aftale om observation og opfølgende samtale/interview. Jeg havde forud for kontakten været usikker på, om det ville være muligt at få lov til observationsdelen grundet de etiske dilemmaer, der er forbundet med, at jeg som fremmed kommer med i brugernes hjem og får indsigt i deres helt personlige forhold. Mine informanter udtrykte dog ingen bekymring herved (i hvert fald ikke overfor mig), hvilket kan hænge sammen med min understregning af, at brugerne skulle give samtykke hertil og til en hver tid kunne trække dette samtykke tilbage, samt min understregning af den høje grad af anonymisering (både brugere, socialarbejdere, sted og kommune er anonymiseret). Under hver korrespondance understregede jeg, at de var eksperterne, at jeg ønskede indsigt i og viden om deres arbejde og ikke havde til hensigt at vurdere dem eller deres arbejde. Det samme gjorde sig gældende under de første besøg på stedet. Det var således min hensigt at afdramatisere forskerrollen og etablere et forhold af gensidighed og tryghed og dermed fundamentet for en indsigt i hvad, de reelt gør (og ikke gør). Det er min overbevisning, at et sådan forhold blev etableret. Informanterne gav både verbalt og nonverbalt udtryk for, at de ikke følte sig vurderet eller til eksamen ved min tilstedeværelse og spørgsmål, men derimod at det satte nogle spændende tanker i gang hos dem i kraft af, at det gjorde dem bevidste om deres praksis.

Informanter

Ifølge Spradley (1979) kan alle blive informanten, men ikke alle er gode informanter. Gode informanter er dem, der kan undervise novicen/etnografen om deres kultur. Spradley opstiller 5 minimumskrav til gode informanter. Det være sig grundig enkulturation, som dækker over den proces, hvor ens egen kultur læres (både formelt via instruktioner og uformelt), aktuel involvering,

en for etnografen ukendt kulturel scene, tilstrækkelig tid, samt at informanterne er ikke-analytiske. Spradley anbefaler, at etnografen vælger sine informanter ud fra disse kriterier (ibid.), mens jeg har grebet det anderledes an. Det vigtigste kriterie for mig har været, at informanterne har haft lyst til og interesse for at deltage i mit speciale. Jeg har derfor åbent søgt informanter og taget imod dem, der har tilkendegivet, at de ønskede at deltage – vel at mærke informanter, der er knyttet til den kulturelle scene, jeg undersøger, og dermed aktuelt er ansat. Herved imødekommer jeg to af Spradleys kriterier, herunder kriteriet, der vedrører tid, da informanter, der er interesseret i projektet vil finde tid til at deltage (ibid.) samt kriteriet, der vedrører aktuel involvering. Ifølge Spradley er det ikke hensigtsmæssigt at interviewe informanter, der har forladt den kulturelle scene, da de er afhængige af deres hukommelse, mens informanter, der aktuelt er involveret vil bruge deres viden til at guide deres handlinger, og dermed giver indsigt i "first-hand-knowledge" (ibid.). Selvom Spradleys begreb om grundig enkulturation ikke har været angivende for mit valg af informanter, finder jeg det stadig som et vigtigt kriterie, da grundig enkulturation er forudsætningen for en god informant (ibid.). Gode informanter kender stedets kultur så godt, at de ikke længere tænker over den, men derimod gør ting helt automatisk grundet års træning. Jeg har derfor spurgt mine informanter til deres uddannelsesmæssige baggrund samt hvor længe, de har været ansat det pågældende sted. Dette med henblik på at vurdere hvor gode informanter (i Spradleys terminologi), mine er. Et fjerde kriterie vedrører informanter, der er ikke-analytiske, og således informanter, der ikke inddrager og fortæller ud fra analytiske og begrebsmæssige kategorier. Gode informanter analyserer ikke deres kulturelle scene med out-side perspektiver (ibid.), men forbliver i deres eget lokale sprog. Dette kriterie knytter sig til Smiths understregning af, at det er vigtigt at komme bag om anvendelse af begreber og termer, såfremt de anvendes under interview. Det sidste kriterie (en ukendt kulturel scene) knytter sig til etnografen, da den vedrører dennes (manglende) kendskab til den kulturelle scene, der undersøges. Ifølge Spradley undgår man at tage ting for givet, når man undersøger en kulturel scene, der er ukendt for en, og man skærper herved endvidere en sensitivitet overfor det, informanterne selv ignorerer, fordi det er blevet så naturligt for dem. Hvis man betragter det sociale arbejde som en fælles og generel kulturel scene, imødekommer jeg ikke Spradleys kriterie om en ukendt kulturel scene. I kraft af min grunduddannelse som socialrådgiver, min erfaring fra praksis og min studie på kandidatuddannelsen i socialt arbejde er jeg blevet bekendt med forskellige teorier og begreber,

som deles på tværs af det sociale arbejde. Jeg har dog intet kendskab til, hvordan recoveryorienterede indsatser udfolder sig i praksis og intet kendskab til socialpsykiatrisk bostøtte fra netop socialarbejdernes perspektiv, hvormed jeg stadig mener, at der er tale om en for mig ukendt kulturel scene. Min bevidsthed om, at jeg kender begreber og teorier, må jeg anvende aktivt i min dataindsamling ved at spørge bag om dem, når og hvis de optræder. I denne forbindelse er Spradleys "don't ask for meaning, ask for use" anvendelig, da jeg nemt placerer mig i en novice-position, når det vedrører, hvordan denne partikulære kulturelle scene anvender begreber (, der deles i andre områder af det sociale arbejde). Når jeg – til trods for, at jeg finder, at dette kriterie vedrører etnografen – alligevel placerer det i nærværende afsnit omhandlede informanter, skyldes det, at etnografen som novice skaber gode informanter i kraft af, at det nødvendigt, at de går i dybden med deres beskrivelser i undervisningen af den uvidende etnograf (Spradley, 1979).

I min henvendelse til undersøgelseskonteksten rammesatte jeg hvor mange socialarbejdere, jeg havde behov for som informanter. Jeg fik tilbagemelding på, at tre navngivne informanter gerne ville deltage. Informanterne er anonymiseret, og vil derfor blive præsenteret som informant A, B og C.

Informant A er uddannet pædagog, og har endvidere taget "den kognitive uddannelse", en efteruddannelse med speciale i ADHD samt løbende deltaget i forskellige kurser i relation til det socialpsykiatriske område. Informant A har været ansat på støttecentret de sidste 4 ½ år, og er således aktuelt involveret og har en grundig enkulturation.

Informant B har været ansat på støttecentret de sidste 5 år, hvormed han både er aktuelt involveret og har en grundig enkulturation. Informant B er oprindeligt uddannet lærer og har derudover diplomuddannelse i socialt arbejde. I forbindelse med sin diplomuddannelse udarbejdede han en opgave om recovery, hvormed der er en risiko for, at han ikke imødekommer Spradleys kriterie om ikke-analytisk. Det er således vigtigt, at jeg, når det vedrører informant B, er særlig opmærksom på at spørge bag om begreber og fraser samt teoretiske perspektiver, når og hvis de optræder i hans udsagn. I Spradleys opfattelse vil informant B ikke være en helt så god informant, men omvendt kan det være en fordel, at der er en risiko for, at han er analytisk, da det øger min bevidsthed på det – både i forhold til ham og de øvrige informanter. Suppleres Spradley

af Smith vil man ikke længere lave denne sondring mellem god/ikke god informant. I Smiths forståelse vil tale i teoretiske perspektiver og begreber være et udtryk for, at de translokale forhold (materialiserede diskurser) er determinerende for tale og handling, hvormed hun vil opfatte en teoretiserende informant som fanget i det institutionelle og diskursive (se afsnit herom).

Informant C er oprindeligt uddannet social- og sundhedsassistent i 1995. I ca. år 2000 tog hun "den kognitive uddannelse", og derudover har hun løbende deltaget i en række kurser og temadage. Hun har været ansat på det socialpsykiatriske støttecenter siden 1997, hvor hun var med til at starte centret op. Informant C er således aktuelt involveret i den kulturelle scene, der undersøges, og hun har endvidere en særdeles grundig enkulturation.

Etiske refleksioner

En række etiske refleksioner opstår i relation til specialets design; det være sig refleksioner, der knytter sig til anonymisering, tavshedspligt, anvendelse af diktafon, feltnotetagning, min rolle og specialet analysestrategi.

Af hensyn til den partikulære kulturelle sammenhæng, informanterne og brugerne, der deltog i observationsdelen, er de alle anonymiseret. Brugere har alle givet informeret samtykke til min tilstedeværelse, og det er blevet understreget overfor dem, at de til enhver tid kunne afslutte observationen.

Tavshedspligten relaterer sig til en sikring af, at brugerne ikke kan genkendes. Deres fortællinger og situation indgår i beskrivelsen af informanternes arbejde, og er således gengivet i mine feltnoter og transskription. Det er ikke brugernes situation, der er genstand for dataindsamlingen, men derimod socialarbejdernes arbejde, hvormed de indirekte inddrages som eksempler herpå.

Under mine observationer valgte jeg bevidst ikke at anvende diktafon, da jeg ønskede at tage hensyn til de brugere, der deltog i observationen og hvis tilbud/støtte, jeg observerede. Det betød, at feltnoterne til to af observationerne er efterfølgende rekonstruktioner, da det ikke var muligt for mig at tage noter undervejs. Det har den betydning for mit datamateriale, at disse feltnoter ikke er helt så tekstnære, som jeg kunne have ønsket, men det er et uomgæligt vilkår, da jeg ikke ville gå på kompromis med min opfattelse af, at anvendelse af diktafon ville være (yderligere)

intimiderende. Feltnoter, der er taget under besøget, sikrede jeg mig brugerens tilladelse til at tage.

Min rolle under observationerne havde jeg tænkt som en "flue på væggen", der placerede sig lidt på afstand af informanten og brugeren. Det viste sig ikke realiserbart, da jeg i realiteten kom til henholdsvis at sidde og at gå ved siden af informant og bruger. Det var en særlig rolle, hvor jeg var passivt lyttende og ikke aktivt deltagende, hvilket viste sig udfordrende for mig, da det føltes kunstigt. Jeg valgte derfor at deltage i samtaler, som jeg blev inviteret til og selv at tale om "vind og vejr" med brugeren, hvor jeg ikke blev inviteret af informanten. Dette med henblik på at gøre brugeren tryk ved min tilstedeværelse og imødekomme en eventuel dårlig oplevelse ved tilstedeværelse af en fremmed. På gåturene forsøgte jeg at holde mig på en passende afstand/nærhed, så brugeren på den ene side ikke følte sig overvåget, og observationen på den anden side forblev en observation og ikke en aktiv deltagelse.

Jeg har tidligere beskæftiget mig med etiske refleksioner, der knytter sig til min rolle i forhold til mine informanter, herunder min understregning af, at de er eksperterne, som jeg ønsker at lære af. Jeg gentager det blot her, da jeg også opfatter det som en etisk refleksion, der knytter sig til socialvidenskabelige undersøgelser i større eller mindre grad afhængig af dataindsamlings- og analysestrategi. Jeg har hverken til hensigt at vurdere/evaluere socialarbejdernes arbejde eller betragte dette gennem mine egne konceptualiseringer. Jeg går til mine informanter uden koncepter og begreber, hvormed jeg er loyal overfor mine informanter og datamateriale, der derved er autentisk og ikke oversat. Jeg mener, at dette er en etisk korrekt tilgang til socialvidenskabeligt datamateriale. Om ikke andet ville en teoretisk og konceptualiseret tilgang til det empiriske kræve etiske refleksioner. I mit næste analytiske skridt, hvor jeg inddrager de diskursanalytiske elementer, er der, som allerede nævnt, tale om en form for konceptualisering, hvor jeg er opmærksom på, hvilke diskurser og genrer, der appliceres (herunder også de diskurser og genrer, jeg allerede har identificeret). Jeg løfter herved det beskrivende etnografiske niveau til et mere fortolkende abstraktionsniveau, hvormed der er etiske dilemmaer forbundet hermed. Jeg er derfor meget bevidst om, at det, jeg ser, reelt er at finde i det empiriske materiale, hvormed jeg ikke driver vold på mit datagrundlag i vejen fra det beskrivende til det fortolkende.

Kapitel 8: Analyse

Det sociale arbejdes generelle diskursorden

I mine indledende kapitler har jeg kredset om det sociale arbejdes diskursorden ved at inddrage diskussioner om ansvar og omsorg. Villadsen har med sin grundige genealogiske undersøgelse identificeret ansvarlighedsdiskursen, som den hegemonisk og dermed dominerende diskurs i socialt arbejde, mens jeg har givet et forslag til en alternativ diskurs; omsorgsdiskursen.

Samstillingen er diskurser, hvor omsorgsdiskursen tilsyneladende står i en marginal position til ansvarlighedsdiskursen er tegnet på et generelt abstraktionsniveau, mens jeg med mit speciale ønsker at undersøge, hvordan disse diskurser optræder i praksis, herunder både i regulerende tekster, der relaterer sig til denne praksis samt i det etnografiske niveau. Herved undersøger jeg, hvordan det sociale arbejdes praksis er konstitueret og konstituerende ud fra en antagelse om, at der ikke er kausal sammenhæng mellem et generelt abstraktionsniveau (Villadsens genealogiske undersøgelse) og et lokalt niveau.

Til ansvarlighedsdiskursen kan henføres *forestillingen* om det ansvarlige, myndige, autonome, uafhængige, driftige, initiativrige og selvstændige individ, der er selvhjulpen, mester sin egen situation og har magt over sin egen tilværelse og formår at træffe de rette valg (se indledende kapitler).

De genrer (forstået som måder at handle på), der relaterer sig til ansvarlighedsdiskursen, er selvstyring, selvbestemmelse, aktivering (fremfor passivisering) samt genrerne myndiggørelse (fremfor klientgørelse) og brugerinddragelse. Disse genrer blev cementeret i magtontologierne; "det magtfulde møde mellem system og klient" (2002) og "at skabe en klient" (2003), hvori det sociale arbejde (i den grad) blev kritiseret for at fratage magten fra klienterne og dermed umyndigøre dem. I "at skabe en klient" skærpes tonen og dermed kritikken af socialarbejderne og deres nedbrydning af klienternes magt og identitet. Subjektiveringsformen der her tages afstand fra er "klient", da dette begreb understreger det modsatte af, hvad forfatterne advokerer for – nemlig at brugerne inddrages og myndiggøres, ikke passiviseres og klientgøres. Socialarbejderne er ikke eksperter, men *motivatorer* for og *facilitatorer* af den myndige, selvberørende *bruger*.

Til omsorgsdiskursen kan henføres en modtagende subjektiveringsform, der kan betegnes *klient* og ansvarstagende socialarbejdere, og genrerne der knytter sig hertil er paternalisme, overtaget ansvar og styring.

Med omsorgsdiskursen følger en risiko for formynderi, overbeskyttelse, omklamrende omsorgstvang, afhængighed og uselvstændighed, mens ansvarlighedsdiskursen medfører en risiko for omsorgssvigt, ligegyldighed og apati (jf. de indledende kapitler).

Den sociale praksis

På et generelt niveau vil man ofte betragte det sociale arbejde som en "fagbureaukratisk" organisationsform, hvor beslutninger, der vedrører politiske-, økonomiske- og administrative forhold, træffes centralt i organisationen, mens beslutninger, der vedrører socialfaglige spørgsmål er decentralt placeret på "produktionsgulvet" (Minzberg refereret i Jacobsen og Thorsvig, 2002), altså hos frontlinjemedarbejderne/socialarbejderne. Herved bliver socialarbejderne de facto policy makers, der giver de politisk/centralt vedtagne beslutninger liv og konkret udseende i praksis (Lipsky, 1980). På baggrund heraf kan man have en formodning, at det sociale arbejdes organisationsform medfører fleksibilitet og mulighed for kreativ realisering og applicering af elementer fra det sociale arbejdes diskursorden (og eventuelt andre diskursordner). Herved er der mulighed for, at socialarbejderne kan desartikulere diskursordnens elementer og dermed repræsentere en heterodoksi og forandring i kraft af en anden samstilling af diskursordenens elementer på lokalt niveau. Graden af fleksibilitet i organisationen, jf. Fairclough, har således betydning for hvilke elementer fra det sociale arbejdes diskursorden (og andre diskursordner), der appliceres og i hvilken grad, og dermed for balancen mellem det konstituerede og konstituerende.

Mens Fairclough tillader kreativ realisering i den diskursive praksis, opfatter Smith kreativitet som en saga blot. I hendes teori er den sociale praksis (/hverdagslivet) determineret af translokale forhold, og herunder diskurser, der er materialiseret/indlejret i regulerende tekster. Herved får socialarbejderne ikke mulighed for at repræsentere en heterodoksi, men derimod en ortodoksi, der fastholder strukturen i det sociale arbejdes diskursorden, hvormed der – med Faircloughs begreb – er tale om et succesfyldt hegemonisk projekt.

Forud for undersøgelsen af den diskursive praksis dimension, er det ikke muligt at sige noget om hvilken fleksibilitet, der gør sig gældende for den undersøgte organisation. Dette vil jeg således vende tilbage til.

Translokale regulerende tekster

Det følgende afsnit vil være en analyse af hvilke diskurser og genrer, der er indlejret/materialiseret i tekster, jeg har udvalgt. Det være sig generel lovgivning, særlovgivning, tilhørende vejledninger samt en undersøgelse foretaget af socialforskningsinstituttet, og det er således tekster, der tegner et billede af de translokale forhold. Ifølge Smith giver tekster adgang til de institutionelle processer, hvormed tekster kan sige noget om den sociale praksis, herunder om den tillader kreativ realisering eller ej. Da jeg betragter Faircloughs analytiske ramme dialektisk, og da jeg er inspireret af Smiths institutionelle etnografi, vil et senere tekstanalysekapitel være af tekst, som mine informanter har peget på.

Generel lovgivning

Ansvarlighedsdiskursen er retligt institutionaliseret, hvormed den blive rammesættende (muliggørende og begrænsende) for det sociale arbejde. Den gør sig således gældende i den grundlovssikrede *ret til at bestemme over eget liv*, da Grundlovens § 71 understreger, at den personlige frihed er ukrænkelig (Kermenoglou og Sørensen, 2000), samt i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, der er ratificeret og dermed inkorporeret i dansk ret i 1992. Her understreges, at alle mennesker er frie og lige, *uafhængige* og *selvberoende* (Jacobsen, 1997) samt at alle har ret til *selvbestemmelse* (Husted, 2009). Ansvarlighedsdiskursen er endvidere institutionaliseret i socialreformen af 1998, der udmønter sig i Lov om Social Service (SEL) (om end SEL indeholder bestemmelser for det sociale omsorgsområde, og dermed (også) kan henføres til omsorgsdiskursen), Lov om Retssikkerhed og Administration på det sociale område (RTL) samt Lov om Aktiv Social Politik (LAS), der alle er aktive hjælpereformer (Kermenoglou og Sørensen, 2000), som understreger *forpligtelsen* til at *deltage* og tage *ansvar for eget liv*. Af RTL § 4 fremgår det, at brugeren skal *inddrages* i egen sag, og i tilhørende vejledning (VEJL. Nr. 73 af 03/10/2006) understreges det, at "borgeren har det primære *ansvar* for sin egen situation", og at påtagelse af ansvar forudsætter, at borgeren inddrages jf. pkt. 30 (mine fremhævninger i afsnittet). Ansvarlighedsdiskursen og dens tilhørende genrer og subjektiveringsformer er således materialiseret og retligt institutionaliseret på et generelt niveau.

Særlovgivning – Serviceloven og specifikt socialpædagogisk bistand jf. SEL § 85 samt kontaktperson jf. SEL § 99

Da nærværende speciale er en undersøgelse af recoveryorienterede indsatser i relation til voksne med socialpsykiatriske diagnoser, vil jeg afgrænse min videre analyse af det sociale arbejdes retlige institutionalisering til lovgivning, der relaterer sig netop hertil, herunder Servicelovens afsnit V og senere tilhørende vejledninger.

På socialområdet er det overordnede mål at ”fremme den enkeltes mulighed for at *klare sig selv*” jf. SEL § 1, stk. 2, og det understreges, at hjælpen ”bygger på den enkeltes *ansvar for sig selv og sin familie*” jf. SEL § 1, stk. 3. Ansvarlighedsdiskursen er herved materialiseret og retligt institutionaliseret i formålsbestemmelsen på det sociale område. Det understreges således, at ansvaret for eget liv er den enkeltes og dermed ikke et offentligt eller professionelt anliggende. På voksenområde gælder samme overordnede formålsbestemmelse, herunder at indsatserne skal fremme den enkeltes mulighed for at *klare sig selv*. Her åbnes der dog op for, at det kan være vanskeligt for målgruppen (voksne med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne eller med særlige problemer) at honorere det, hvilket udtrykkes i formålet, der relaterer sig specifikt til voksenområdet. Her er formålet med indsatserne således at forebygge, at problemerne forværrer jf. SEL § 81, stk. 1, nr. 1, at forbedre den enkeltes sociale og personlige funktion samt udviklingsmuligheder jf. nr. 2 og forbedre den enkeltes livsudfoldelse jf. nr. 3. Nr. 2 og 3 har således et udviklende sigte, mens nr.1 har til hensigt at bremse problemernes udvikling.

Som allerede nævnt er den kulturelle scene, som specialet er en undersøgelse af, støtte i henhold til SEL § 85 til voksne med en omfattende psykisk/psykiatrisk lidelse. Min videre tekstanalyse er således en analyse af særlovgivningen (og tilhørende vejledninger), der knytter sig til dette arbejde.

I Servicelovens § 85 står der, at ”kommunalbestyrelsen skal tilbyde *hjælp, omsorg* eller *støtte* samt *optræning* og hjælp til *udvikling* af færdigheder til personer, der har behov herfor på grund af betydelig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer”.

Bestemmelsens ordvalg er således både materialisering af omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen, formuleret i henholdsvis *hjælp, omsorg* og *støtte* samt *udvikling af færdigheder*. Den rummer hermed både en forpligtelse til at drage omsorg for mennesker, der har behov herfor grundet

deres nedsatte funktionsevne eller sociale problemer, men også et krav om en facilitering af evnen til selv at tage hånd om sin situation formuleret i *udvikling af færdigheder*.

Da tilbuddene i undersøgelseskonteksten både er foranstaltet efter §§ 85 og 99, inddrager jeg også her § 99. Der er overlap mellem de to bestemmelser, jf. tilhørende vejledning, hvilket yderligere gør det relevant at inddrage dem begge.

I Servicelovens § 99 står der, at "kommunen sørger for tilbud om en støtte- og kontaktperson til personer med sindslidelser, til personer med et stof- eller alkoholmisbrug og til personer med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig". Hvad denne støtte indebærer ekspliciteres ikke i lovteksten (men i tilhørende vejledning), hvorfor det her ikke er muligt at sige noget om, hvilke diskurser der er materialiseret heri.

Vejledning til Serviceloven

Om end vejledninger ikke er retligt regulerende, som lovbestemmelserne er, er de uddybende og handlingsanvisende og dermed relevante at inddrage.

Vejledning nr. 1 til Serviceloven af 24. februar 2011 omhandler servicelovens formål og generelle bestemmelser. Vejledningens punkt 1 beskæftiger sig med lovens § 1, stk. 2 og 3, der fastslår "at den enkelte har *ansvar for sig selv og sin familie*", hvilket er "et grundlæggende vilkår for vurderingen af hjælp efter loven". Uanset støttebehov understreges det således, at ansvaret er placeret hos brugeren selv, og er dermed materialisering af ansvarlighedsdiskursen. De sociale foranstaltninger har et udviklende sigte, hvilket udtrykkes i vejledningens punkt 3, hvoraf det fremgår, at "der lægges vægt på en samlet helhedsorienteret indsats, der kan bidrage til at forbedre den enkeltes sociale funktion, udviklingsmuligheder og livsudfoldelse – og understøtte den enkeltes muligheder for en *selvstændig tilværelse*" og videre "Indsatsen bør sigte mod at styrke den enkeltes muligheder for *aktiv deltagelse* i samfundslivet, herunder personlig udvikling, aktivering og social integration". Forholdet mellem omsorg- og ansvarlighedsdiskursen, understreges i formuleringen af, at indsatsen både indeholder "*omsorg* og pædagogisk støtte og *træning*" (træning som facilitering af iboende ansvarlighed og evne til at tage hånd om egen situation). Dette udtrykkes endvidere i vejledningens punkt 4, hvor der står "at brugerne føler sig trygge ved tilbuddene og kan bruge dem til at *udfolde sig og udvikle sig i*".

Vejledningens punkt 5 vedrører omsorgsforpligtelsen og er hermed materialisering af omsorgsdiskursen. Punktet refererer til SEL § 82, og dermed forpligtelsen til at yde hjælp til ”personer, der *ikke kan tage vare* på deres egne interesser. Der vil her være tale om personer med betydelig og varigt nedsat psykisk funktionsevne. Den kommunale forpligtelse til at yde *støtte* efter loven gælder over for denne persongruppe, uanset om den enkelte selv *efterspørger* hjælpen. Der er tale om en kommunal forpligtelse, der skal medvirke til, at mennesker med en betydelig og varigt nedsat psykisk funktionsevne reelt tilbydes – og får - en støtte, så de kan leve en værdig tilværelse”. Her vedkendes således, at personer med betydelig nedsat psykisk funktionsevne kan have vanskeligt ved at se, formulere og imødekomme (og derved tage ansvar for) egne behov, hvormed der er behov for, at andre tager aktivt ansvar herfor, hvilket således er materialisering af omsorgsdiskursens genre og subjektiveringsformer. ”Forpligtelsen efter servicelovens § 82 skal ses i sammenhæng med reglerne om mulighederne for *magtanvendelse* og andre indgreb i *selvbestemmelsesretten*, som fremgår af servicelovens afsnit VII.”. Retten til at bestemme over eget liv knytter sig til ansvarlighedsdiskursen i en understregning af, at denne er ukrænkelig med mindre, der er tale om helt særlige omstændigheder. Forpligtelsen til at yde omsorg (omsorgsdiskurs) står således overfor retten til selvbestemmelse (ansvarlighedsdiskurs), hvormed de to diskurser konflikter med hinanden, og hvormed der ikke gives mulighed for en syntese mellem dem. Reglerne for indgriben i selvbestemmelsesretten, herunder fastholdelse mv. afholder jeg mig fra at udfolde nærmere.

Vejledningens punkt 21 omhandler ”brugerinddragelse” i relation til kommunens udformning af tilbud og herunder nedsættelse af brugerråd, brugerbestyrelser og lignende. Brugerinddragelse er en genre, der kan henføres til ansvarlighedsdiskursen, som ikke kun gør sig gældende generelt i forhold til kommunens tilbud, men også konkret i de individuelle sager. Dette formuleres i vejledningens punkt 102 (der relaterer sig til RTL § 4); ”borgerens *ret* til at *medvirke*” samt ”Sagsbehandlingen skal dog tilrettelægges på en sådan måde, at borgeren har mulighed for at udnytte denne *mulighed*”. En måde hvorpå borgeren kan få indflydelse i sin sag er via handleplanen. I vejledningens punkt 121 fremgår det, at ”udarbejdelse af en handleplan (bidrager) til at styrke borgerens *indflydelse* på sagsbehandlingen”. Det er her formuleret som en *ret* og en *mulighed*, men er også at betragte som en *forpligtelse*, herunder pligten til at medvirke i

oplysningen af egen sag jf. RTL § 11, hvilket skærper genrens kobling til ansvarlighedsdiskursen, som herved er materialiseret.

Vejledningens punkt 140 omhandlende opsøgende arbejde (som relaterer sig til SEL § 99) er materialisering af omsorgsdiskursen i følgende formulering: "Opsøgende virksomhed er f.eks. også nødvendig i forhold til nogle grupper af sindslidende – herunder sindslidende med misbrugsproblemer, stof- og visse grupper af alkoholmisbrugere, visse grupper af hjemløse og mennesker, der *ikke af egen drift magter eller kan overskue* at sætte sig i kontakt med omverdenen, og som derfor meget let kommer til at leve en meget isoleret tilværelse uden *relevant og nødvendig støtte og behandling*". Uddraget udtrykker paternalisme ud fra en opfattelse af, at nogle mennesker har det så svært, at de ikke magter at bede om hjælp, hvorfor der er behov for opsøgende arbejde med henblik på at iværksættelse heraf.

Ansvarlighedsdiskursen er dog også materialiseret i nærværende vejledningspunkt i formuleringen af, at "rådgivningen kan bidrage til, at den enkelte får nogle redskaber til at leve et *selvstændigt liv*". Målet med det opsøgende arbejde er således, at borgere, der lever et isoleret liv parallelt med det øvrige samfund, opspores og internaliserer ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform. At leve et selvstændigt liv vil således ikke sige at leve et afvigende liv (formuleret som et isoleret liv), da det er en særlig form for selvstændighed, de forventes at praktisere.

Vejledning nr. 2 til Serviceloven af 24. februar 2011 omhandler hjælp og støtte på det sociale område og med denne vejledning uddybes således servicelovens bestemmelser i relation til socialpædagogisk støtte jf. SEL § 85 og kontaktperson jf. SEL § 99. Af vejledningens punkt 21 fremgår det, at "socialpædagogisk bistand skal ydes til personer, der på grund af betydelig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer har behov herfor.

Socialpædagogisk bistand kan bestå af *hjælp, rådgivning, støtte* eller *omsorg*, således at den pågældende kan *leve et liv på egne præmisser*. Socialpædagogisk bistand kan også bestå af *oplæring* i eller *genoptræning* af en række færdigheder, som sætter den pågældende i stand til at *leve et så selvstændigt liv som muligt*". Socialpædagogisk bistand kan således både have et omsorgsorienteret sigte og et udviklingsorienteret sigte, og kan dermed både applicere omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen. Genrer der materialiseres her er således *hjælp, rådgivning, støtte* og *omsorg*, som knytter sig til omsorgsdiskursen samt *oplæring* og *genoptræning*, der er genrer, der

knytter sig til ansvarlighedsdiskursen. Målet med indsatsen udfoldes endvidere i vejledningens punkt 22, hvoraf det fremgår, at "formålet med støtten kan være *udvikling og vedligeholdelse* af personlige færdigheder, bl.a. med henblik på at skabe eller opretholde sociale netværk, struktur i dagligdagen mv., således at personen bliver bedre i *stand til at gøre brug af samfundets almindelige tilbud*". Målet er således at facilitere den iboende evne til at tage hånd om egen situation og klare sig uden offentlig støtte, hvilket ligeledes er materialisering af ansvarlighedsdiskursen. Punktet er dog også materialisering af omsorgsdiskursens subjektiveringsform, herunder "personer, der på grund af betydelig nedsat psykisk eller fysisk funktionsevne *reelt ikke har mulighed for at tage vare på egne interesser*". For disse mennesker har støtten ikke til hensigt at gøre dem i stand til at klare sig uden støtte, men derimod at hjælpe dem til at "opnå og fastholde egen identitet samt opnå en mere aktiv livsudfoldelse". Vejledningens punkter, der relaterer sig direkte til socialpædagogisk støtte foranstaltet efter SEL § 85, åbner således op for, at både omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen kan appliceres i praksis afhængigt af brugerens behov. Herved er der i den rammesættende (muliggørende og begrænsende) tekst indlejret en frihed til kreativ realisering af det sociale arbejde.

Vejledningens punkt 25 har indlejret en genre, der kan henføres til ansvarlighedsdiskursen, herunder selvhjælpsgenren: "Hjælpen bør tage sigte på *hjælp til selvhjælp* både på det praktiske og det personlige plan" og videre "Det socialpædagogiske arbejde kan således støtte den enkelte til *selv at træffe valg* og til at få *indflydelse* på sin egen situation". Det socialpædagogiske arbejde er således ikke overtagelse af valg, men facilitering af egen evne til at træffe dem, hvilket er materialisering af ansvarlighedsdiskursen. Indsatsen er dog ikke kun en facilitering af eget ansvar, men "kan også bestå af mere *praktisk betonedede* funktioner, som f.eks. indkøb, ledsagelse til behandling og lægebesøg, rejser, læsning af post m.v.". Det er dog tale om støtte i relation hertil og ikke overtagelse af de praktiske opgaver. At det socialpædagogiske arbejde er en materialisering af både omsorgs- og ansvarsdiskursen ses særlig tydeligt i følgende uddrag af punkt 25: "Til personer med betydelig nedsat psykisk funktionsevne kan socialpædagogisk bistand f.eks. bestå af støtte med henblik på den pågældendes muligheder for *selv at klare dagligdagen*, herunder *træning* i at klæde sig på, spisetræning, hjælp til indkøb mv. Bistanden kan f.eks. også bestå af den mere *omsorgsbetonedede og intensive støtte* til personer med betydelig nedsat fysisk og psykisk funktionsevne, hvor f.eks. den personlige *omsorg og pleje kan være et mål i sig selv*. For

personer med betydelig nedsat fysisk og psykisk funktionsevne vil hjælpen, udover egentlig *optræning og behandling* kunne omfatte *oplæring/genoplæring* i daglige færdigheder, omsorg, støtte til *udvikling af egne ressourcer*". Ansvarlighedsdiskursen er dog mest dominerende i tekstuddraget, idet det understreges, at målet er, at brugeren bliver i stand til at klare sig selv og udvikler egne ressourcer i relation hertil, men tekstuddraget illustrerer igen, at socialarbejderne har frihed til at applicerer både omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen i deres arbejde under hensynstagen til brugerens behov.

Vejledningens punkt 26 omhandlende rådgivningsindsatsen er en materialisering af både ansvarligheds- og omsorgsdiskursen. Omsorgsdiskursen gør sig gældende i form af rådgivningens "*støttende effekt*" og i forhold til dens funktion i "*øjeblikkelige vanskeligheder*". "På længere sigt skal den "*gøre den enkelte i stand til at løse opstående problemer ved egen hjælp*", hvilket er en facilitering af eget ansvar og en materialisering af ansvarlighedsdiskursen. Omsorgen er således ikke permanent, men har et udviklende og ansvarliggørende sigte, hvilket viser, at de to diskurser ikke har mulighed for at blive realiseret på samme tid, da der må pågå en bevægelse fra de omsorgsbetonede indsatser, der applicerer omsorgsdiskursen, til de udviklingsorienterede indsatser, der applicerer ansvarlighedsdiskursen. Dette illustreres tydeligt i det følgende:

Som allerede nævnt er der sammenhæng og overlap mellem støtten foranstaltet efter §§ 85 og 99 (støtte- og kontaktperson). Støtte- og kontaktpersonsfunktionen har til hensigt at etablere kontakt, og når denne er etableret er det hensigtsmæssigt, at støtten overgår til socialpædagogisk bistand efter § 85 jf. vejledningens punkt 29. På baggrund heraf vælger jeg også at inddrage vejledningens punkter i relation til § 99. Af vejledningens punkt 86 fremgår det, at støtte- og kontaktpersonens opgave "er ved opsøgende arbejde at opbygge og skabe kontakt til de mest socialt udsatte og isolerede sindslidende, misbrugere og hjemløse, som ikke selv *magter* at kontakte de etablerede tilbud". Omsorgsdiskursens subjektiveringsform er således materialiseret i uddraget, herunder brugere med behov for, at andre tager aktivt ansvar for deres situation, da de ikke selv *magter* det. Hensigten med den opsøgende støtte- og kontaktperson er at motivere borgeren til at indgå i et mere udviklende forløb i form af støtte jf. § 85, hvormed der er tale om en spæd facilitering af eget ansvar og dermed en spæd applicering af ansvarlighedsdiskursen – uanset støttens udgangspunkt, har den et udviklende og ansvarliggørende sigte.

Vejledning nr. 8 til Serviceloven af 24. februar 2011 referer til selvbestemmelsesretten og reglerne for indgriben heri, og knytter sig til omsorgsforpligtelsen/pligten til at undgå omsorgssvigt i henhold til § 82 jf. vejledningens punkt 10. "Omsorgspligten er de sociale myndigheders *pligt* til at undgå *omsorgssvigt* over for borgere, der som følge af nedsat psykisk funktionsevne *åbenlyst ikke er i stand til at tage vare på egen tilværelse*. Pligten er begrundet i, at personer med betydelig nedsat psykisk funktionsevne i flere tilfælde *ikke vil være i stand til* at afgive det fornødne samtykke til tilbud efter serviceloven i forbindelse med en særlig indsats". Omsorgsforpligtelsen er en materialisering af omsorgsdiskursen og opfattelsen af, at der er nogle borgere, der har det så svært, at de har behov for, at andre tager aktivt ansvar for deres situation (omsorgsdiskursens subjektiveringsform og genre). "Bestemmelsen giver (dog) ikke hjemmel til at anvende fysisk magt" om end "reglerne om omsorgspligt er (således) nært forbundet med reglerne om magtanvendelse", som behandles i Servicelovens kapitel 24. Reglerne for magtanvendelse vil jeg, som allerede nævnt, ikke udfolde nærmere. Omsorgsforpligtelsen knyttes dog i vejledningens punkt også til ansvarlighedsdiskursen i kraft af, at formålet hermed er "at øge den enkeltes *selv- og medbestemmelse*, værdighed og sociale tryghed samt at forbedre den enkeltes generelle *handlemuligheder* og livsvilkår". Genren, der appliceres er således fortsat en facilitering af iboende ansvarlighed og evne til at tage hånd om egen situation. Omsorgsdiskursen er således eksplicit materialiseret i omsorgsforpligtelsen overfor borgere, der ikke kan tage hånd om deres egen situation. Som allerede nævnt "kæmper" omsorgsdiskursen dog her med ansvarlighedsdiskursen, da pligten til at yde omsorg står over for retten til selvbestemmelse, og det understreges fortsat, at omsorgen skal munde ud i ansvar.

Omsorgspligten afhænger af tid og sted og "udvikler sig derfor hele tiden med de generelle samfundsmæssige holdninger og værdier" (tidens måder at italesætte problemer og løsninger heraf = diskursive strømninger, min indskydelse), hvorfor "det hverken er muligt eller hensigtsmæssigt at fastsætte regler, der nærmere regulerer omfanget af den aktive omsorgspligt". Det afhænger i stedet af "en individuel og konkret vurdering samt faglighed og professionalisme". I diskursanalytisk optik vil denne konkrete vurdering være påvirket af hvilken diskurs, der er mest dominerende – dominerer ansvarlighedsdiskursen vil selvbestemmelsesretten vægte højere end omsorgsforpligtelsen og omvendt. "Den pågældende kan... (dog) ikke gøres ansvarlig for sin egen

hjælpeløshed”, men hvem er så ansvarlig, hvis ikke socialarbejderne tager ansvaret herfor grundet ansvarlighedsdiskursens dominerende virkning?

Delkonklusion

Ovenstående analyse af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i de retlige tekster viser, at Villadsen ville have fået blik for omsorgsdiskursen, hvis han havde taget sin genealogiske undersøgelse et spadestik dybere og dermed havde bevæget sig ud i det sociale arbejdes grene. Omsorgsdiskursen er således (også) materialiseret i de retligt regulerende tekster – om end det synes som om, ansvarlighedsdiskursen dominerer, da det fremhæves, at omsorgen skal munde ud i udvikling af evnen til at tage hånd om eget liv. Herved har omsorgs- og ansvarlighedsdiskursen ikke mulighed for at udfolde sig i det sociale arbejde på samme tid, hvormed en syntese mellem dem afskrives.

Ansvarlighedsdiskursen er materialiseret i særligt Grundloven og Menneskerettighedskonventionen, hvoraf det fremgår, at retten til selvbestemmelse er ukrænkelig. Den udfolder sig endvidere i relation til Retssikkerhedslovens (og tilhørende vejlednings) understregning af, at brugerne skal inddrages og er forpligtet til at medvirke i egen sag. Når man bevæger sig ind på mere specifik lovgivning, materialiseres ansvarlighedsdiskursen i Servicelovens formålsbestemmelse, og herunder i fremhævelsen af, at den enkelte har ansvar for sig selv og sit eget liv samt i vejledningens materialisering af selvhjælpsgenren. Ansvarlighedsdiskursen er endvidere materialiseret i de afsnit, der også er materialisering af omsorgsdiskursen i en fremhævelse af, at omsorgen skal føre til udvikling.

Omsorgsdiskursen er materialiseret i særligt to områder af de inddragede retlige tekster, herunder uddybningen af SEL §§ 85 og 99 samt i omsorgsforpligtelsen jf. SEL 82. Socialpædagogisk bistand (jf. SEL § 85) kan således have et rent omsorgsbetonet sigte, hvor omsorgen er målet i sig selv. Bistand i form af kontaktperson (jf. SEL § 99) er rettet mod mennesker, der ikke magter at rette henvendelse til de etablerede tilbud, hvormed der er behov for, at socialarbejderen tager et aktivt ansvar i forhold hertil. Her er hensigten dog, at støtten med tiden overgår til et mere udviklende forløb, hvormed der må ske en bevægelse fra applicering af omsorgsdiskurs til applicering af ansvarlighedsdiskurs.

Omsorgsforpligtelsen jf. SEL § 82, herunder forpligtelsen til at yde omsorg til mennesker, der ikke kan tage vare på deres eget liv, er en materialisering af omsorgsdiskursen, der dog konkurrerer med ansvarlighedsdiskursen, da den står overfor retten til selvbestemmelse. Hvilken diskurs, der "vinder" afhænger af, hvilken der får stærkest diskursive effekter.

De retlige og rammesættende tekster viser således, at både omsorgsdiskursen og ansvarlighedsdiskursen er materialiseret, og at socialarbejderne har frihed til at realisere diskurserne kreativt i deres praksis.

"Et liv i egen bolig" - undersøgelse fra socialforskningsinstituttet

I 2012 udgav socialforskningsinstituttet en undersøgelse af den socialpædagogiske støtte jf. SEL § 85 (i denne sammenhæng omtalt "bostøtte") baseret på besvarelser fra professionelle.

Undersøgelsen inddrages i nærværende sammenhæng, da den på et overordnet niveau kan sige noget om, hvordan balancen er mellem omsorg- og ansvarlighedsdiskursen i praksis.

Af undersøgelsen fremgår det, at "kommunerne (fordeler) sig over et spektrum. Nogle kommuner bruger i høj grad bostøtten til at gøre borgeren mere *selvhjulpen*, andre ser mere bostøtte som en *støtte* til borgere uden at sætte mål for udvikling" (:9). Herved ses både en applicering af ansvarligheds- og omsorgsdiskursen, formuleret som et kontinuum med en "*udviklingsorienteret*" indsats (som senere i undersøgelsen betegnes "*recoveryorienteret*" (:26)) på den ene side og en "*omsorgsorienteret*" indsats på den anden side (:9), som således er de applicerede genrer, der knytter sig henholdsvis til ansvarlighed- og omsorgsdiskursen. Om formålet med støtten fremgår det af undersøgelsen, at det er "at *støtte* deres (mennesker med sindslidelser) mulighed for at leve et aktivt liv på egne præmisser i egen bolig, som inkluderede i samfundet" (:11). På længere sigt, skal "borgeren gerne blive i stand til at *klare sig selv*, også *uden* denne *støtte*", hvormed indsatsen (genren) er en facilitering af (iboende) ansvarlighed og evne til at tage hånd om eget liv – i denne sammenhæng betegnet "*recovery*" (ibid.). Dette er dog ikke kun målet for indsatsen, men også vejen hertil, hvilket udtrykkes i følgende citat: "Der er tale om en støtte til, at *borgeren gør* disse ting, ikke en hjælper, der *gør det for* borgeren" (fremhævninger i originalteksten: 12/13), hvormed det forventes, at borgerne kan honorere kravene, som ansvarlighedsdiskursen fordrer (diskuteret indledningsvist). Dette til trods for, at man vedkender, at "der er tale om borgere, som er stærkt *afhængige* af en støtte af denne art for at få en dagligdag til at fungere" (:14). Den

subjektiveringsform, der kommer til udtryk her virker modsætningsfyldt: Det er borgere, der ikke kan, men det forventes, at de kan.

Undersøgelsen konkluderer, at der er tale om en indsats, der er "rettet mod den støtte, der er brug for, så borgeren kan genvinde sine sociale færdigheder og lære at *mestre et selvstændigt liv i egen bolig*" (: 24), hvormed støtten har et udviklende sigte. Ifølge undersøgelsen "tegner (vejledningen) et tydeligt billede af en indsats, der er recoveryorienteret" (ibid.), hvormed ansvarlighedsdiskursen bliver konstituerende for instituttets opfattelse af "den rigtige indsats". Dette til trods for, at vejledningen åbner op for, at omsorg kan være et mål i sig selv (se ovenstående analyseafsnit).

I kapitlet "hvad er bostøtte?" fremhæves det, at "bostøttemedarbejderen bl.a. sigter mod at støtte borgeren i at *udvikle egne* brugbare løsninger og strategier i forhold til de problematikker, der præger dennes liv. Borgeren skal således *understøttes i egen udvikling* via den indsats, som bostøtten yder... ..En af målsætningerne med bostøtteindsatsen er, at borgeren skal have en høj grad af *selvbestemmelse* i støtteforløbet, der skal gøre det muligt for den enkelte at være med til at *træffe afgørelser i eget liv og tage ansvar for egen udvikling*. Det er et essentielt princip i bostøtteindsatsen at fokusere særligt på at styrke den enkelte borgers *selvstændighed* og livskvalitet ud fra borgerens *egen definition* af, hvad der karakteriserer et selvstændigt liv, og give borgeren en oplevelse af at udnytte sine ressourcer bedst muligt" (:29/30). "Essensen i bostøtteindsatsen er, at borgere skal hjælpes til *selv* at klare hverdagen. Bostøtte kan således karakteriseres som *hjælp til selvhjælp*" (:91). Selvbestemmelse, hjælp til selvhjælp mv., der alle er genrer, der knytter sig til recovery og til ansvarlighedsdiskursen, bliver således af socialforskningsinstituttet (på baggrund af deres undersøgelse) betragtet som "rigtige indsatser". De omsorgsorienterede indsatser (hvor omsorgsdiskursen appliceres) nedtones således i undersøgelsen, selvom den viser, at nogle kommuner placerer sig på i forlængelse af de omsorgsorienterede indsatser.

Lokal regulerende tekst

Rammer, retning og referenceramme

Under mine samtaler med socialarbejderne bliver jeg gjort bekendt med, at de på stedet har en virksomhedsplan, der beskriver deres arbejde. Jeg kontakter stedets leder, der sender mig

dokumentet "rammer, retning og referenceramme". Dokumentet vedlægges som bilag (3) i anonymiseret form og uddrag²² heraf inddrages i nedenstående analyse af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i teksten, samt hvor på kontinuummet mellem de udviklingsorienterede indsatser (recovery, ansvarlighedsdiskurs) og de omsorgsorienterede indsatser (omsorgsdiskurs) stedet placerer sig. Analysen viser herved hvilken indsats, det partikulære sted opfatter som "den rigtige".

På dokumentets første side står der med fed skrift, at det overordnede mål i relation til den politiske vision er "*magt over eget liv*", hvormed teksten er en materialisering af ansvarlighedsdiskursen. Målet er formuleret oppefra og ned og ikke omvendt, hvormed de mål brugeren formulerer og den støtte, der iværksættes i relation hertil knytter sig til den overordnede ramme/det overordnede mål. Med henvisning til Husted (2009) udfolder teksten begrebet "*magt over egen tilværelse*" ved at knytte det til "*selvtillid, handlekraft, reelle valgmuligheder, medinddragelse og medindflydelse* på beslutninger med betydning for ens livssituation, tryghed, gode personlige relationer, fællesskab, psykisk stabilitet, passende materielle ressourcer, meningsfulde aktiviteter, personlig *frihed, uafhængighed, eller selvstændighed* i en række væsentlige henseender (f.eks. forsørgelse), adgang til *hjælp, anerkendelse og respekt og omsorg*". Uddybningen er således ligeledes en materialisering af ansvarlighedsdiskursen udtrykt i *valg, inddragelse og indflydelse, frihed, uafhængighed og selvstændighed*. Det overordnede mål om *magt over eget liv* og herunder *uafhængighed og selvstændighed*, nås via en facilitering af eget ansvar via *inddragelse og indflydelse*. Begrebet "*magt over eget liv*" og uddybningen heraf er dog også en materialisering af omsorgsdiskursen i sin direkte anvendelse af ordet *omsorg* om end den står i en marginal position. Det overordnede, politiske fastsatte mål inddeles i 4 delmål, hvoraf særligt delmål 2 og 3 er materialisering af ansvarlighedsdiskursen og selvhjælps genren, mens delmål 1 og 4 referer til personalets og stedets kompetencer. Alle 4 delmål har "bruger" som subjektiveringsform. Når det vedrører relationsfunktionen udtrykkes den i delmål 1 i form af en *tillidsfuld og tryk relation*:

"Delmål 1: Vi vil arbejde for at brugeren kan opleve en tillidsfuld og tryk relation til sin kontaktperson.

²² Uddrag er direkte indsat fra det originale dokument, hvorfor stave- og grammatikfejl ikke er rettet

Delmål 2: Vi støtter brugeren i, at finde ud af hvordan han/hun kan *hjælpe sig selv*.

Delmål 3: Vi vil støtte brugeren i, at *bruge egne ressourcer og evner* til at opleve livet så meningsfuldt som muligt i relation til andre.

Delmål 4: Vi tilstræber, at brugeren får faglig kompetent hjælp hurtigt og let tilgængeligt" (ibid.)

Omsorgsdiskursens subjektiveringsform er materialiseret i tekstens beskrivelse af målgruppen og tilbud: "Tilbuddet henvender sig til personer, der er i en svær psykisk tilstand, hvor de *mistrives* i dagligdagen, er i en psykotisk, depressiv, angst, (anorektisk) eller lignende tilstand. Det er en tilstand som betyder, at de har *brug for støtte og hjælp* til, at få hverdagen til, at fungere både i relation til familie, socialt netværk, uddannelse, arbejde, trivsel og udvikling m.m.". Der er således tale om brugere i *mistrivsel* med behov for *støtte og hjælp* og dermed behov for at andre tager aktivt ansvar for og hånd om deres situation (jf. mine indledende diskussioner af målgruppen og omsorgsdiskursen), hvilket således er materialisering af omsorgsdiskursen.

Genren (genrene) der appliceres i teksten er "rehabilitering og recovery". Teksten differentierer ikke mellem de to genrer, men opfatter dem som en og samme. Selv opfatter jeg rehabilitering som en genre, der relaterer sig til omsorgsdiskursen, mens recovery relaterer sig til ansvarlighedsdiskursen jf. min indledende diskussion af rehabilitering og recovery. Tekstuddrag, der relaterer sig til rehabilitering og recovery under overskriften "Målgruppe og tilbud", vil jeg dele op og dermed behandle i brudstykker:

"Med rehabilitering og recovery tilstræber vi i *arbejdet med* den enkelte bruger *at skabe og opretholde* håb, *genskabe* en positiv identitet, *skabe* et meningsfuldt liv, og *give mulighed* for at brugeren *påtager sig ansvar og styring i eget liv*." Det understreges således, at det sociale arbejde har et udviklingsorienteret sigte i formuleringen af, at der arbejdes med (på eller sammen med) brugeren med henblik på at skabe noget. Ansvar og styring må socialarbejderne ikke tage, de skal derimod give mulighed for, at brugerne kan påtage sig det, hvilket er materialisering af ansvarlighedsdiskursen. Når begrebet rehabilitering anvendes er det således ikke med henvisning til det traditionelle begreb, der kan henføres til omsorgsdiskursen, men derimod det moderne, der knytter sig til ansvarlighedsdiskursen.

"Recoverybegrebet baserer sig på *selvhjælp og empowerment* (*mobilisering af kræfter og individets ressourcer*). Empowerment opstår gennem samspil og dialog". Recovery baserer sig på

selvhjælp og ikke hjælp til selvhjælp ifølge teksten. Der er således ikke et delt ansvar, men derimod et ansvar, der alene er placeret hos brugeren, hvormed evnen til at tage hånd om og ansvar for sit eget liv ikke blot er målet, men også vejen hertil. Dette dog kun hvis man betragter uddraget isoleret og ikke knytter det til ovenstående, hvoraf socialarbejdernes rolle fremgår, såfremt man forstår ”i arbejdet *med*”, som et samarbejde mellem bruger og socialarbejder. *Mobiliseringen* af kræfter og ressourcer opstår i *samspillet* mellem socialarbejder og bruger, hvormed genrer, der er materialiseret, er en facilitering af ansvar og evne til styring i eget liv. Socialarbejderen er mobilisator og facilitator og brugeren er aktiv medskaber, hvormed ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsformer materialiseres.

”Personlig recovery indebærer skabelse af ny mening og formål i livet, og er ikke nødvendigvis lig med klinisk recovery – at komme af med symptomer. ”*At komme sig beskrives som en dyb personlig, unik ændringsproces af ens holdninger, værdier, følelser, og mål og/eller roller. Det er en måde at leve på, som betyder et tilfredsstillende liv med håb, selv inden for den ramme af begrænsninger som sygdommen skaber. For at komme sig kræves der, at man skaber ny mening med livet og nye mål for det, samtidig med at man ligger sindslidelsens katastrofale virkninger bag sig*” (Et bud på en def. af recovery i Topors bog om Recovery – s. 43)”” (tekstens kursivering).

Recovery er således ikke en genre, der fjerner symptomer og gør brugeren psykisk rask, men derimod en genre, der har til hensigt at gøre det mulig at leve et *tilfredsstillende* liv til trods for symptomer, sygdom og dens katastrofale virkninger. Recovery er en ændringsproces af holdninger, værdier, følelser, *mål* og/eller *roller*, formulerer teksten, hvormed det kan betragtes som en styring til selvstyring og dermed en facilitering af eget ansvar og materialisering af ansvarlighedsdiskursen og dennes subjektiveringsform. Den subjektiveringsform og de mål, der er ønskværdige, er dem, der knytter sig til ansvarlighedsdiskursen og dermed et individ, der har magt over og styring i eget liv jf. tekstens egen formulering. Brugeren faciliteres til at opfatte sig selv som et handlende, myndigt og ansvarligt individ, og mål, der faciliteres og motiveres er mål, der kan relatere sig til det overordnede mål om ”magt over eget liv” og herunder ”selvstændighed” og ”uafhængighed”. Det er således ikke alle mål og alle subjektiveringsformer, der accepteres, når ansvarlighedsdiskursen appliceres i ændringsprocessen. Det understreges i en senere opstilling af mål for støttecentret i relation til brugeren: ”Vi tilstræber: At brugeren bliver så *selvhjulpen* som mulig med *magt over egen tilværelse*”.

Recovery er en "unik proces", der "foregår i brugeren selv og af brugerens egen fri vilje. Det indebærer, at brugeren støttes i en proces hen mod et *nyt selvbillede*, og brugeren støttes i at få opbygget et stærkere *jeg* (tekstens understregning, min kursivering). At komme sig er således et individuelt anlæggende og afhænger af viljen hertil, hvormed blikket for brugerens (manglende) ressourcer i relation hertil forsvinder. Centralt er, at der i brugeren etableres en anden opfattelse af egen identitet, herunder en identitet som et aktivt handlende, ansvarstagende, myndigt og mægtigt individ, der har magt over egen tilværelse, hvormed målet er, at ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform internaliseres af brugeren.

Delkonklusion

Analysen af hvilke diskurser og genrer, der er materialiseret i den lokale regulerende tekst viser, at ansvarlighedsdiskursen og dens tilhørende genrer har stor dominans på stedet, og dermed determinerer hvilken indsats, der opfattes som "den rigtige". Inddragelse, selvbestemmelse, selvhjælp, uafhængighed mv. er således centrale begreber. På kontinuummet mellem de udviklingsorienterede (applicering af ansvarlighedsdiskursen) og de omsorgsorienterede (applicering af omsorgsdiskursen) indsatser placerer stedet sig således på den udviklingsorienterede side. Dette til trods for, at den retligt regulerende tekst tillader, at indsatsen kan have et rent omsorgsbetonet indhold. Denne frihed til applicering af omsorgsdiskursen er således ikke indeholdt i den lokalt regulerende tekst.

Diskursiv praksis – det etnografiske niveau

Min undersøgelse af den diskursive praksis/det etnografiske niveau er en undersøgelse af, hvordan det socialpædagogiske arbejde realiseres i praksis, herunder hvilke diskurser og genrer, der appliceres. Analysen af den diskursive praksis tager sit afsæt i "the problematic", og herunder de problemer, udfordringer og dilemmaer, socialarbejderne oplever, der er forbundet med deres arbejde. Herved er min analyse af den diskursive praksis ikke blot en analyse af, hvilke diskurser og genrer, socialarbejderne applicerer, men også en analyse af hvordan problemer kan forklares i relation hertil. Problemerne kategoriseres i overskrifter, der udspringer af informanternes udsagn, hvormed de forbliver grounded og loyale mod det lokale. Mine inddragede interviewuddrag har

jeg valgt at gøre "mere mundrette" ved at slette overflødigheder og dermed skære ind til det centrale i udsagnene²³.

Bagsiden af recovery – omsorgssvigt:

Det første problem mine informanter berører under interviewet er forbundet til dilemmaet mellem at give og at tage ansvar. Informant C formulerer sig således: "en gang i mellem så er de bare så sindssyge dem, vi kommer ved, og det kan være med depression, det kan være psykose, og det kan være manier, at der svigter vi dem, hvis vi ikke går ind og tager et førerskab. Det er den balance, vi går i hele tiden. Vi skal prøve at give dem ansvar, men der er nogen, at hvis vi gav ansvar, så svigter vi. Det er simpelthen bagsiden af recovery. At vi har nogen, der er så syge, at vi svigter dem, hvis vi arbejder efter det. Ved en X er det omsorgssvigt, hvis man ikke hjælper hende, når hun er dybt depressiv". Informanten applicerer her omsorgsdiskursens subjektiveringsformer og genre, herunder brugere der er så syge, at de har behov for en socialarbejder, der tager førerskab og forhindrer omsorgssvigt. Informanten henviser til min første observationsepisode, hvor jeg deltog i informant As hjemmebesøg hos en depressiv kvinde (bilag 2a). Under denne observationsepisode, oplevede jeg en socialarbejder, der aktivt tog ansvar for brugerens situation, og dermed applicerede omsorgsdiskursen:

"Da vi træder ind af døren hos kvinden, siger hun indefra sin seng 'det går ikke så godt i dag'. Informant 1 går ind på soveværelset til kvinden og siger 'prøv at stå op, så snakker vi om det'. Informant 1 og kvinden aftaler, at hun står op, mens informanten laver havregrød til hende. Informant 1 går i køkkenet, hvor hun sætter havregrød over, mens hun fortæller mig, at de nogle gange hjælper med praktiske ting. Hun viser mig endvidere, at der i køkkenet ligger en kalender, hvori hun og hendes kollega skriver dagsplaner for kvinden med henblik på at skabe struktur. Nogle gange er dagen stramt struktureret, andre dage er den ikke. Adspurgt svarer informanten, at det er hende (og kollegaen), der laver planen ved at spørge kvinden om, hvad hun gerne vil. Da havregrøden er lavet, går informanten tilbage i soveværelset og spørger kvinden 'hvad vil du have på?' (jeg formoder, at hun henviser til tøj, da kvinden lige er kommet ud af badet).

"Mens kvinden spiser sin havregrød fortæller hun, at hun er træt og ikke har det godt. Hun har været ved optiker og der fået at vide, at hun kan have grå stær, hvilket har 'slået hende ud'.

²³ Se bilag 5 for fuld udskrift af interview

Optikeren har anbefalet hende at få det undersøgt nærmere ved en øjenlæge, hvilket hun skal have bestilt tid til. Hun spørger informanten; 'vil du hjælpe mig', hvortil informanten svarer 'ja' og finder en seddel frem, hun skriver det ned på. De snakker om, hvor akut det er, da der kan være ventetid ved en øjenlæge, og om hvor det skal være. Informanten siger, at hun 'undersøger det og vender tilbage'.

Det første observationsudrag viser en socialarbejder, der på eget initiativ tager aktivt ansvar for kvindens situation ved at lave morgenmad til hende og ved at hjælpe hende med at komme i bad og blive klædt på, mens andet observationsudrag viser en ansvarstagende socialarbejder, der reagerer på kvindens opfordring hertil. Der er ikke tale om, at brugeren og socialarbejderne i samarbejde laver aftale med en øjenlæge, men at socialarbejderen alene tager ansvaret herfor. Begge dele tolkes som udtryk for paternalisme og en applicering af omsorgsdiskursen.

"Kvinden vender igen tilbage til, at hun ikke har det godt i tiden; 'jeg skal have fundet på et eller andet, så jeg kan komme op. Jeg skal ikke bare ligge i sengen', siger hun. Informanten tager den førmtalte kalender, hvori hun skriver, hvad kvinden skal. Informanten siger; 'når vi tager herfra skal du tage et stykke rugbrød inden, du lægger dig', og informanten fortæller kvinden, at hun skriver 'formiddagskaffe' og 'hvil' i kalenderen. Informanten siger; 'det vil være en god ide, hvis det var i stolen, så du ikke lægger dig ned'.

Ovenstående er et eksempel på socialarbejderens anvendelse af bydeform under besøget (hun gør det også i forhold til kvindens generelle spisesituation; "*brug* dine muskler og tænk på, hvad du køber ind. *Køb* noget godt" (mine fremhævninger)) og kan betragtes som paternalisme. Første sekvens; "når vi tager herfra *skal* du..." er af mere hård karakter, mens paternalismen, der udtrykkes i slutningen er en opfordring; "det vil være en god ide..." Begge dele tolkes som et udtryk for omsorg for kvinden i hendes aktuelle depressive situation (hvilket også formuleres af informanterne) og som en applicering af omsorgsdiskursen.

(Overtaget) Styring via eksempelvis strukturplaner:

Ovenstående uddrag fra observationsepisoden med informant A kan betragtes som socialarbejdernes overtagede styring i brugernes liv. Adspurgt om det er almindeligt, at hun er så styrende, svarer informant A under interviewet; "nej ikke sådan nødvendigvis. Det kommer an på.. En X, der var så depressiv, hun kan simpelthen ikke tage vare på sig selv eller tage stilling til noget

som helst. Der er det rigtig meget styret. Men jeg har en anden en, der selv siger, hvad det er, hun gerne vil have sat ind, men det er mig, der skriver det. Jeg sidder simpelthen med hendes kalender, og hun siger 'jeg skal det og det og det', 'okay hvornår på dagen vil du?'. Så det er meget individuelt, hvor de er henne". For informant B handler balancen mellem at give og at tage ansvar om at "arbejde med den der etiske forsvarlighed. At ved en X, jamen der kan vi forsvare engang i mellem at tage over og sige 'den måde vi kan hjælpe dig på, det er at hjælpe dig med at lave den her strukturplan og tage over'. Og andre steder, der forsøger vi, at de selv kommer i gang, og giver dem nogle reelle valgmuligheder. Og måske mangeartede. Og hvor en X, der er der lige lidt færre valgmuligheder. Men igen med en bevidsthed om, at det er for at hjælpe hende. At det er ikke for hovedløst at tage magten fra hende". Informant A er enig med informant B om, at det ikke handler om at tage magten fra brugeren; "overhovedet ikke, nej. Men hun har bare nogle perioder, hvor man simpelthen skal ind og tage ansvaret for hende, for hun kan simpelthen ikke tage vare på sig selv, når hun er så dårlig. Og har brug for, at der simpelthen er nogen, der tager over og siger 'nu skal du det og det og det'". Overtaget ansvar og styring er således for informanterne en etisk afvejning af brugernes aktuelle behov – og disse behov kan være for, at andre tager aktivt ansvar (tage ansvar *for*) og styring i deres liv, da brugerne ikke selv kan honorere det grundet deres massive problemstillinger (ikke kan tage vare på sig selv). Omsorgsdiskursens subjektiveringsform kommer således til udtryk her i form af brugere, der ikke kan tage vare på sig selv, hvormed det er en *nødvendighed*, at socialarbejderne tager over med henblik på at forhindre omsorgssvigt.

Afventende styring – hvor langt vil man gå i forhold til brugernes selvbestemmelsesret?

(overtaget styring, fortsat)

I forbindelse med besøget med informant B (bilag 2d) fortæller han mig om en lang proces, der førte til, at han til sidst var med brugeren ude at købe en ny seng. Vi taler under samtalen om hvad, der ville være sket, hvis han havde sagt: "'X det dur altså ikke, at du ikke har den seng, vi kører ud og køber den nu'". Ved ikke at gøre det, men derimod vente på brugerens initiativ oplevede informant B, at brugeren "fik lov til at få en oplevelse af, at han havde magt over egen tilværelse i højere grad, end at det blev mig, der tog magten og sagde 'nu gør vi det kammerat'. Og jeg tror da, at man vokser af at få lov til at tage et ansvar". Noget af informanternes arbejde er således også at "give ansvar" ved at sætte sig afventende på hænderne, så brugerne får mulighed for at "tage ansvar" men det er ikke uden dilemmaer, da "det kunne ligeså godt have været

modsat, at han var død af at have ligget hjemme i hans møgsofa. Og at jeg skulle have sagt 'ved du hvad, nu skal du'. Ligeså vel som jeg havde en oppe på supervision i dag, som er meget psykotisk. Det kan godt være, at det er i morgen, at jeg skal hjælpe ham med at få en indlæggelse. I hvert fald ytre mig om, at det kunne være en god ide, eller sige til ham, at det er det her, vi skal arbejde på. Og gå det skridt videre. I stedet for at sidde sådan her (*sætter sig på sine hænder*)" (informant B). Informant B er mere tilbageholdende i forhold til at overtage ansvar fremfor at afvente brugernes eget initiativ. Det kommer til udtryk i forhold til købet af seng, hvor han (længe) afventede brugerens eget initiativ og derved gav brugeren mulighed for at tage ansvar og styring, og i forhold til hans forsigtige formuleringer af, at han vil foreslå indlæggelse (og ikke direkte handle på brugernes psykotiske situation). Jeg tolker dette som en applicering af ansvarlighedsdiskursen og som et udtryk for dens konstituerende funktion – både i tale og handlinger (tilbageholdenhed) appliceres ansvarlighedsdiskursen. Det er dog ikke uden konsekvenser, da det medfører ambivalens, da selvbestemmelsesretten (ansvarlighedsdiskurs) vægter højere end omsorgen for brugeren (omsorgsdiskurs). Nogle gange kan man således vente for længe, og for informant B handler det om "'hvor længe vil vi gå' også i forhold til deres selvbestemmelsesret". Informant C nuancerer dette og siger, at "der er jo også nogen, der ikke kan se et mål eller se et trin på vej hen til målet uden, at vi får prøvet det af. Engang i mellem bliver vi også nødt til at lige at skubbe dem lidt ud. Hvor man kan sige – set udefra kan det da også være at tage magten fra dem i stedet for at give dem magten. Men hvis man ikke kan erfare uden at have været der, man ikke kan tænke sig derhen til det, der er godt for en, man er nødt til at komme ud og mærke det. Der er også nogle gange, jeg tager folk under armen og siger 'nu går vi en tur', for det er først, når de har gået turen, at de kunne mærke, at det var godt for dem. Og det skal de måske ti gange inden, de kan kognitivt tænke derhen 'nå ja det er jeg nødt til, fordi jeg ved, der er noget at hente der'. Så det er en balancegang i vores arbejde hele tiden". Informant C udtrykker ikke på samme måde forsigtighed i overtagelsen af styring (og ansvar), da hun oplever, at brugeren erfarer bedst ved at have været der, hvormed hun rent fysisk tager dem under armen og viser vejen. Ansvarlighedsdiskursen har således ikke den samme afventende konstituerende virkning på hende, da hun i højere grad tager ansvar og applicerer omsorgsdiskursen – om end ansvarlighedsdiskursen fortsat gør sig gældende, da hun verbalt formulerer, at nogle, udefra, vil se det som at tage magten fra brugeren, hvilket ikke er ønskværdigt i et socialt arbejde konstitueret (måske endda determineret) af

ansvarlighedsdiskursen. Ansvarlighedsdiskursen har således også konstituerende funktion i dette tilfælde, hvilket ligeledes formuleres i informant Cs fremhævelse af, at de ”kæmper med magt til dem. Det gør vi” – for det skal de jo(?) Ansvarlighedsdiskursens konstituerende funktion medfører således ambivalens hos socialarbejderne, når de, i deres arbejde, tager styring i og ansvar for brugernes liv og dermed applicerer omsorgsdiskursen.

Hvor længe, informanterne afventer, varierer fra kontaktperson til kontaktperson, da de har forskellige holdninger hertil, og da de er ”forskellige som personer. De (brugerne) får ikke helt det samme alt efter hvem af os, de får. Sådan er vi jo som mennesker, fordi vores bedste redskab er os selv” (informant C). Når socialarbejdernes bedste redskab er dem selv, og når de har forskellige holdninger til, hvornår (og om) de tager ansvar, og hvornår de afventer og reagerer på brugernes eget initiativ og derved giver ansvar (og magt over eget liv) kan det betragtes som diskursen konstituerende funktioner. Det er forskelligt fra socialarbejder til socialarbejder, hvor konstituerende ansvarlighedsdiskursen er, hvormed det også er forskelligt, hvordan de oplever deres egen rolle, forholdet mellem dem og brugeren og de betydningssystemer, de refererer til i deres arbejde. I tale og handling er informant A og C ikke afstandstagende fra paternalisme, men forholder sig til denne måde at handle på (appliceret genre) som en naturlig og nødvendig del af deres arbejde, herunder i omsorgen for mennesker med betydelige begrænsninger grundet deres omfattende psykiske lidelser. Herved applicerer de omsorgsdiskursen og dens konstituerende funktioner, mens informant B er mere tilbageholdende hermed, hvormed ansvarlighedsdiskursen har haft større konstituerende virkning i hans tilfælde og dermed appliceres i højere, måske endda fuldstændig, grad. I Faircloughs terminologi vil dette betragtes som det hegemoniske projekts succesfulde konstituering af subjekter/socialarbejdere, der automatisk og naturligt applicerer ansvarlighedsdiskursen i deres praktiske arbejde, hvormed strukturen i det sociale arbejdes diskursorden opretholdes. I Smiths terminologi kan det betragtes som et udtryk for institutionelt diskursivt fangenskab (se specialets teoretiske kapitel). Ansvarlighedsdiskursens hegemoniske projekt har ikke haft samme succes, når det vedrører informant A og C, der, som tidligere nævnt, applicerer omsorgsdiskursen i deres arbejde og dermed repræsenterer en heterodoksi. Herved får man indtryk af, at der foregår en partikulær hegemonisk kamp, da socialarbejderne applicerer forskellige diskurser i deres arbejde.

Answarets facetter – ansvarsløshed?

Balancen mellem at give og at tage ansvar kommer til udtryk igen senere i samtalen. Informant A udtrykker; ”det er godt, at de selv har ansvar. I stedet for bare at læne sig tilbage og sige ’gør noget’. Også i den recoveryproces, at de skal komme sig. Man kommer sig ikke ved bare at læne sig tilbage og sige ’nu må du gøre noget’. Sammen har (vi) en proces, hvor de skal komme sig. Jeg kan ikke alene gøre det. Jeg har brug for hjælp, også fra dem, at de tager imod det, jeg kommer med”. Informant A finder således, at ansvaret for at komme sig er delt mellem brugerne og hende som kontaktperson – om end det er hendes ansvar som fagperson at være facilitator ved at komme med noget (som hun selv udtrykker det). Herved konstitueres en modtagende subjektiveringsform, der knytter sig til omsorgsdiskursen, men ikke alene en modtagende subjektiveringsform, da brugerne må tage imod og dermed være aktive og handlende, hvilket knytter sig til ansvarlighedsdiskursen. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at hun formulerer, at hun ikke kan gøre det alene, men har behov for brugernes hjælp i recoveryprocessen og ikke omvendt. Jeg betragter dette som et udtryk for, at hun tager et stort ansvar for brugernes bedringsproces. Hun udtrykker videre; ”For nogle af mine brugere er der ikke ret meget succes så, hvis de alene har ansvaret, fordi der er mange, de magter ikke at tage det ansvar. De har brug for opbakning og feedback. Kunne de tage hele ansvaret selv, så var der ikke så mange, der var her. Så havde de også gjort det, der er en grund til, at de ikke gør det”. I det sociale arbejde kan man således ikke forvente, at brugeren kan tage ansvar for deres eget liv – kunne de det, ville de slet ikke være tilknyttet et socialpædagogisk tilbud, hvormed informanten understreger paradokset i, at man ikke kan forvente et handlende og ansvarstagende subjekt, som ansvarlighedsdiskursen ellers forestiller sig. Om ansvar udtrykker informant C, ”at jo mere ansvar de kan tage, jo længere er de også kommet i recovery”, hvormed det recoveryorienterede arbejde indebærer, at socialarbejderne gradvist ”lægger mere og mere (ansvar) over hele tiden”. Det myndige, selvberørende subjekt (som er ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform) er således målet med indsatserne, men ikke vejen dertil – det er først, når brugerne er kommet sig, at man kan forvente, at de kan honorere ansvar for eget liv. Herved konstitueres en brugersubjektiveringsform med behov for støtte. Det underbygges af informanternes fortællinger om, hvornår støtten ophører, herunder at forløbene ophører, når ”vi vurderer, at de er kommet sig så meget. Borgeren kan også selv sige, at ’nu vil vi egentlig gerne selv prøve at stå på egne ben’” (informant A). Informant C

nuancerer dette og siger; "så er der nogen, der dør. Nogen, der kommer på plejehjem. Det er jo ikke ret tit efter 10 år, at det er fordi, de kommer sig, er det?". Andre forløb ophører fordi brugeren kommer på bosted eller flytter kommune (informant A), eller fordi brugeren ikke synes, "at de får hjælp" (informant C). Det efterlader indtryk af, at det er sjældent, at et forløb ophører, fordi brugeren er kommet sig, og dermed at der er tale om brugere med, hvis ikke vedvarende så, længerevarende og omfattende behov for støtte, hvilket advokerer for applicering af omsorgsdiskursen.

Når brugerne kan honorere ansvar for eget liv, vil man på stedet sige, at de er kommet sig jf. ovenstående. At tage ansvar er dog ikke altid ens betydende med, at brugeren er kommet sig ifølge informant C. Hun udtrykker, at "engang i mellem kan du lige vende det helt på hovedet og sige, at hvis de bliver meget psykotiske, så tager de måske hele ansvaret, og det går rivende galt. Det kan også være et tegn på aktiv sygdom, hvis de tager al ansvaret, for så melder de sig ud herfra, eller holder med at tage medicin eller går nøgen rundt nede på gaden. Altså det kan jo også blive helt modsat". Informant B er ikke enig i, at det i et sådan tilfælde er tale om at tage ansvar. Han siger; "der tager man ikke-ansvar, når man bliver så syg. Så (kan) man ikke (kan) tage ansvar for sig selv". Informant C knytter at træffe valg sammen med at tage ansvar, da "man gør det jo så rent fysisk ved at melde sig ud af noget, og vi siger, at det har man ret til, vi kan ikke holde dem på tvang her. Du har ret til at melde dig ud". Brugerne træffer nogle valg og "laver jo nogle handlinger, hvor han siger, at han tager ansvar, men at det så ikke bunder". Informant B fastholder, at han ikke betragter det som at tage ansvar eller opnå "magt over egen tilværelse eller ansvar i eget liv". Informant C fortsætter med at problematisere det og fremhæver, at magt over eget liv kan have den konsekvens, at brugerne eksempelvis "kræver sig udskrevet" og derved "tager (hun) ansvar på et sygt grundlag". Informant B mener fortsat ikke, at der er tale om at tage ansvar, men derimod om "ansvarsløshed", også selv om brugerne ikke selv vil kalde det det; "det vil hun ikke selv sige da" (informant C). Informant C er enig med informant B om, at der ikke er tale om et hensigtsmæssigt ansvar, men understreger, at "der engang i mellem er nogen, der kommer til at tage et ansvar på et sygt grundlag. Men hvis man ser det udefra, så er det jo et ansvar, de tager, når de siger 'jeg vælger at stemple ud herfra', og vi kan ikke sige andet end 'jamen det er dit valg, og det må du jo så tage ansvar for'. Men engang i mellem er vi oppe imod noget, at det kan de reelt ikke. Der er ikke bund i det. Det er også en del af det". En løsning på det er, ifølge

informant A at "give slip", da man "jo ikke tvinge vedkommende og sige 'jamen du skal blive her'. Så må vi samle op igen senere. Det er jo et tilbud det her. Vi kan jo ikke tvinge nogen til, at man skal blive her. Vi kan jo ikke gøre noget med tvang hernede". Selvbestemmelsesretten (ansvarlighedsdiskursen) vægter således højere end forpligtelsen til at forhindre omsorgssvigt af brugere, hvis sygdom er aktiv (omsorgsdiskurs).

Selvom fravalg er tilbud er et aktivt valg og kan betragtes som at tage ansvar, da informanterne sidestiller valg og ansvar, så understreger informant B, at det er en særlig form for ansvar, man forventer, at brugerne påtager sig. Han siger, vi vil "ikke snakke om, at vi har nået noget af vores mål i forhold til brugerens magt over egen tilværelse, når de løber skrigende rundt nede på gaden". Når "de kommer sig", så tager de valg og ansvar med "en hjerne, der fungerer, så de ved, hvad det indebærer det ansvar, de tager. Det har de ikke altid nået" (informant C). Den subjektiveringsform de recoveryorienterede indsatser (og ansvarlighedsdiskursen, da recovery kan henføres dertil) søger at mobilisere er således et subjekt, der kan tage et reflekteret og risikokalkuleret valg – et subjekt Dean (2006) betegner det "neo-liberale fornuftige subjekt", en betegnelse der "står for den rationelt vælgende aktør, som beregner fordele og omkostninger ved de risici, som er forbundet med at handle på en bestemt måde, og derefter træffer sit valg (:300). Konstitueringen af dette subjekt fordrer dels et vist kognitivt funktionsniveau ("en hjerne, der fungerer") og dels succesfuld internalisering af ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform. I den forbindelse kan man reflektere over, om det er utopisk at forestille sig, at brugere af socialpsykiatriske tilbud vil kunne nå hertil, da der er tale om brugere med betydelige kognitive begrænsninger (informant C)

Den vanskelige brugerstyring:

Et andet problem, mine informanter italesætter under interviewet, vedrører de dilemmaer, der knytter sig til brugerstyring.

Informant B fortæller om støttecentrets "brugerråd", og om at de i forhold hertil har "diskussioner om 'hvad er til diskussion og hvad er ikke til diskussion. Hvad kan brugere bestemme og hvad kan personalet bestemme?'. Og det er igen den der vægtning mellem, hvis vi lægger det her ud til en demokratisk proces, så har de også lov til at bestemme. Så kan vi ikke have taget stilling til det på forhånd. Så er det jo et eller andet pseudo demokrati, vi har sat i gang. På den anden side, så

arbejder vi jo også et sted, vi er professionelle, vi har en faglig baggrund, og hvis vi vitterligt mener, at det her fører et dårligt sted hen, så er det måske også etisk uforsvarligt at byde ind med det som en valgmulighed". Brugerstyring er en genre, der knytter sig til ansvarlighedsdiskursen, hvormed det medfører ambivalens for personalet, hvis deres faglige viden konflikter med brugeres beslutninger. Skal de handle på deres viden og dermed fratage brugerne beslutningerne? Eller vægtes brugerens beslutninger og selvstyring højere end faglig viden? I disse situationer kommer omsorgsdiskursen (aktiv anvendelse af faglighed) og ansvarlighedsdiskursen til at konkurrere med hinanden og udfaldet afgøres af hvilken diskurs, der er mest dominerende (generelt og partikulært). For et par år siden, havde de en leder, "som pærrede lidt til os med de her brugermøder; 'er der reel indflydelse her?', og det gjorde da sådan lidt ved os, så vi fik da sådan sat nogle lidt flere ting på en eller anden måde detaljeplan i forhold til, at de skulle til at bestemme lidt mere om, hvad de skulle have at spise og.. Det var sådan et konkret eksempel omkring mad. Vi spiser hernede hver onsdag sammen med brugerne. Der bestemte vi så for et par år siden, tre år siden, at de skulle bestemme på brugermøderne, hvad det var, der skulle spises. Men lynhurtigt kom der også en diskussion i vores personaleflokk omkring sundhed. 'Jamen hvis vi også skal være en sundhedsfremmende organisation, kan vi så tillade, at det bliver brun sovs og kartofler og medisterpølse hver gang?' På den anden side, så har vi jo i grunden lagt det ud, så de har lov at bestemme, og hvis det nu er det, der giver mening for dem, skal de så ikke have lov at leve og dø med den medisterpølse?" (informant B). Uddraget illustrerer forholdet mellem det professionelle syn og værdisæt og brugernes. Værdier omkring sundhed formodes fagligt begrundet i personalegruppen, men disse værdier overskrives af tanken om, at brugerne selv må bestemme, da brugerstyring er af det gode og vægter højere end personalets "ideer" om sundhed. Uddraget viser dilemmaet mellem at være en sundhedsfremmende organisation på den ene side og på den anden side en organisation, der ønsker brugerstyring i forhold til bestemmelse af mad, og er dermed et eksempel på, at omsorgsdiskursen taber kampen til ansvarlighedsdiskursen, og dermed at ansvarlighedsdiskursen opretholder dominans og hegemoni.

At brugerstyring kan være vanskeligt kommer dog ikke kun til udtryk i forhold til, hvad der helt konkret skal serveres, og hvor sundt det skal være, men også i forhold til hvem, der reelt kommer til at bestemme, hvor vanskeligt det kan være for brugerne at tage det ansvar, der medfølger, når de har taget en beslutning, samt hvor vanskeligt det kan være at ytre uenighed i beslutningen.

Informant C udtrykker det således; ”men også det at mærke, at der måske er tre, der bestemmer, fordi der er et hierarki, og det gør, at der er ti, der ikke kommer, fordi de vil ikke have det mad”. Informant A eksemplificerer dette; ”vi skal have julefrokost her nu, og det bestemmer de også selv. Og der var hentet tilbud ind, så kom der en herved, og hun havde så bestemt menuen, hvor der nu er nogen, der sidder og pipper lidt ’åh de ville også gerne have haft en lidt sundere menu’, ’ja, men I mødte jo ikke op’. Så man kan sige, at et eller andet sted, er de meget fortalere for, at det er brugerstyret, for de vil gerne bestemme noget selv, men på den anden side, synes de også, at det er hammer svært at skulle tage det ansvar”. Uddraget illustrerer hvor vanskeligt, det kan være for brugerne at løfte selvbestemmelsen og de forhold, der følger med (og dermed ansvarlighedsdiskursen). Mantraet er: Selvbestemmelse fordrer, at man møder op, og møder man ikke op, har man ikke mulighed for at opponere mod det besluttede. Til trods for, at informanterne vedkender, at det kan være vanskeligt for brugerne at formulere ønsker og gøre deres stemme gældende – som brugerstyringen fordrer (og ansvarlighedsdiskursen indebærer) – er der intet i interviewuddraget, der viser hvordan, brugerne støttes heri. Forestillingen om, at brugerne kan honorere det, overskygger vedkendelsen af, at de ikke kan, hvilket synes paradoksalt. Igen har det hegemoniske projekt været succesfuldt i sin konstituering, da socialarbejderne er ”fanget” i opfattelsen af, at brugerstyringer/-bestemmelse er af det gode (”den rigtige indsats”), hvorfor det er en naturlig del af praksis på stedet. Informanterne taler om et pseudodemokrati, hvis de har taget beslutningerne på forhånd, mens man kan gøre sig overvejelser om, hvorvidt brugerstyring/-bestemmelse ligeledes er af pseudokarakter, såfremt man ikke støtter dem i at honorere det. Jeg tolker dette som endnu et udtryk for institutionelt diskursivt fangenskab og et udtryk for, at ansvarlighedsdiskursen er dominerende og succesfuldt konstituerende.

Det er ikke kun i forhold til mad, at dilemmaer opstår i relation til brugerstyring: ”Vi har det meget med besøg. Om onsdagen, må der komme gæster med herved. Det er der godt nok også nogen, der synes er svært, men de har jo selv valgt det. Så når man siger ’jamen så må personalet gå ind og hjælpe’, ja, det kan vi så ikke, for de har faktisk selv valgt, at der må være gæster med’. Så må de tage det op på brugerrådsmøde, men så når der er brugermøde så kommer de der ’ahh så tør de alligevel ikke tage den op’, for så er de også bange for at komme i for meget modvind, og så har de jo ikke fået det bredt nok ud, så de har støtte til det, de siger” (informant A). Socialarbejderne

finder således ikke, at de skal støtte brugerne i at tage dialogen herom, og derved hjælpe dem med at gøre deres stemme gældende, eller at de skal fungere som disse brugeres talerør til trods for, at de er bevidste om, at brugerne ikke selv *tør* og ikke kan dialogen ("dialogen kan de ikke: informant C). De har *selv valgt det* og må derfor tage konsekvenserne heraf. Dette er således endnu et eksempel på det ansvarlighedsdiskursens succesfulde konstituering og et udtryk for institutionelt diskursivt fangenskab. "Demokrati er også at tage hensyn til et mindretal" udtrykker informant B, men hvem støtter dette tavse mindretal, der ikke kan honorere kravene som brugerstyring/-bestemmelse (ansvarlighedsdiskursen) fordrer, i at opnå indflydelse og dermed formulere deres ønsker og behov? Ansvarlighedsdiskursen determinerer denne praksis, hvormed ingen tager ansvar herfor, da det overlades til brugere, der ikke kan løfte det. Til trods for, at socialarbejderne applicerer omsorgsdiskursens subjektiveringsform (brugere der ikke kan honorere selvbestemmelse) overskrives det af en vægtig genre i ansvarlighedsdiskursen (selvbestemmelse), og i tråd hermed ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform.

Foruden brugerråd har støttecentret et "højskoleudvalg", hvor brugerne er "med til at bestemme sådan nogle højskoledage med undervisning. Der sidder vi to personale og tre brugere lige nu. Og der står vi i den samme proces, at så giver vi et ansvar videre i forhold til måske at få ringet ud til nogen og at booke foredragsholdere, og så kan der gå uger inden, at der måske sker noget, og det rykker så ved, at vi måske ikke kan få booket det næste, og så engang i mellem så siger vi 'nå nu er nok nok, nu booker vi'. Men det er bare den der proces, men så længe vi får sat i tale, og vi får diskuteret de her ting, så det ikke bliver en eller anden, at 'nu tager vi det hele på os, eller nu tager I det hele på Jer'. Men at man har den der dialog, og den er svær at holde i gang, fordi man nogle gange, så bliver man også selv sådan 'nu er det nok, jeg er også betalt for at gøre et stykke arbejde her'" (informant B). Uddraget viser, at det ikke kun er brugerne, der kan have vanskeligt ved at inddrages og vanskeligt ved at tage ansvar. Det medfører også nogle dilemmaer for socialarbejderne, da det kan være vanskeligt for dem at give ansvaret for et stykke arbejde videre, da brugerne kan have svært ved at handle på det indenfor et tidsperspektiv, som socialarbejderne finder hensigtsmæssigt i forhold til det samlede arrangementsprogram. Dertil kommer, at det er vanskeligt for socialarbejderne at give et ansvar videre for en opgave, som de kan føle, at de er betalt for at udføre. Socialarbejdernes opfattelse af deres egen rolle, som lønnet medarbejder, kan således konflikte med ansvarlighedsdiskursens brugerstyringsgenre.

Brugerstyring handler dog ikke kun om selvbestemmelse (brugernes ansvar vs. personalets), men også medbestemmelse (i de tidligere uddrag har bestemmelsen været formuleret som udelukkende brugernes, mens informanten her vælger formuleringen *med til at bestemme*, hvilket indikerer en forskel), hvilket kommer til udtryk i følgende uddrag i relation til støttecentrets årlige sommerhustur: "vi er i sommerhus hvert år, og der har vi så ligesom valgt for et par år siden at lade brugerne være med til at bestemme det. Lige fra hvad vi skal have at spise, og om man skal trække lod om, hvem der skal sove i sommerhuset og hvad der er af ture og ja. Det er en rigtig god proces, at de er med i det. Men jo også det der med at sige, at de skal være med til at tage ansvar for f.eks. den menu, der bliver lavet. Så er der nogen der, så er de trætte af det mad. Det der med at kunne stå ved og sige 'jamen det er jo det, der er besluttet'. Her sidste år, der skulle de sådan få formidlet, at det er vigtigt, at de alle sammen hjælper i sommerhuset, og det var sådan med at få dem klædt ordentligt på til, hvordan får man det sagt til de andre, at 'det er vigtigt, at I hjælper' uden at det bliver sådan en lang tale, eller uden at man får det sagt sådan lidt træls, at 'nu må I simpelthen ind i kampen her'. Vi fik en god snak om det, og de klarede det rigtig godt". Uddraget er et udtryk for, hvordan medbestemmelse og medansvar kan være en positiv oplevelse, såfremt socialarbejderne kan støtte brugerne ved at klæde dem på til at tage ansvaret for beslutninger og svære samtaler med de øvrige brugere. Sondringen ligger således i, om der er tale om selvbestemmelse eller medbestemmelse i forhold til, om socialarbejderne har en rolle i og et ansvar for at støtte brugerne ved at *klæde dem på*. Uddraget efterlader indtryk af, at socialarbejderne ikke har et ansvar og en opgave i relation til at støtte brugerne, når der er tale om brugerstyring/selvbestemmelse, men kun når der er tale om medbestemmelse. Brugerstyring/selvbestemmelse som genrer konstituerer således forestillingen om et myndigt individ, der kan honorere de forhold, det indebærer – også selvom informanterne vedkender, at brugerne har særdeles vanskeligt herved (de kan ikke, udtrykkes det). Ansvarlighedsdiskursens konstituerende virkning er dog så kraftig, at de ikke handler herpå.

Forestillingen om brugerne vs. brugernes reelle funktionsniveau; "at pudse vinduerne for højt":

Ovenstående tegner et billede af brugere med betydelige begrænsninger. Det er brugere, der (i perioder) ikke kan tage ansvar for deres eget liv, og dermed har behov for, at socialarbejderne tager et aktivt ansvar, træffer valg og drager omsorg, hvilket (i den grad) advokerer for en applicering af omsorgsdiskursen. Dette eksempelvis ved at skabe en overskuelig struktur, men

også ved at "sætte forhindringer op", når brugernes "dødsønsker bliver så store", "så de ikke udfører det", hvormed socialarbejderne er "med til at holde håbet, når alt andet slukkes" og giver tryghed, så brugerne "tør lægge deres liv i vores hænder" (informant C).

Er ansvarlighedsdiskursen determinerende for opfattelsen af brugerne (diskursen identitetsfunktion/subjektiveringsform) medfører det, at socialarbejderne ikke imødekommer brugernes reelle behov, men derimod har forventninger og iværksætter en indsats, som brugerne ikke kan honorere. Det kommer til udtryk i ovenstående i forhold til den vanskelige brugerstyring og selvbestemmelse, men også mere generelt i det sociale arbejde på stedet. Med henvisning til Hustedes metafor fremhæver informant B, at en del af det recoveryorienterede arbejde er at "pudse de her vinduer op sådan, (så) vi kan være med til at forbedre udsigten for de her mennesker. At vi på en eller anden måde kan være med til at skabe og vise dem de der muligheder", men når vinduerne pudses for højt, "kan man komme til at vise nogle ting, der er langt over funktionsniveau" og "langt mere end de evner her og nu", hvormed socialarbejderne ikke giver brugerne "de chancer, som er spiselige for dem" (informant C). Når socialarbejderne ikke formår at imødekomme brugernes funktionsniveau i deres tilbud til dem, medfører det passivitet (under interviewet omtalt som at sidde i en sofa), som derved er et resultat af socialarbejdernes manglede evne til at afstemme indsatserne/tilbuddene med brugernes funktionsniveau. Informant C formulerer det således; "de (har) ikke bedre tilbud", "det er det bedst mulige", hvormed socialarbejderne skal være opmærksomme på, om de er "gået for højt i niveau" og opmærksomme på give "realistiske muligheder" (informant A). Informant C understreger, at "vinduerne skal tages noget længere nede", og at "en af vores problemer" er, "at vi kommer til at pudse dem for højt". Applicering af ansvarlighedsdiskursen, og dermed dens konstituering af brugerne og i relation hertil indsatserne, kan forklare, at "vinduerne pudses for højt", hvormed indsatserne, og de muligheder brugerne gives, ikke er afstemt med deres reelle funktionsniveau.

Informant B accepterer passivitet og betragter det som et aktivt valg (formuleringen *vælger*), som socialarbejderne må acceptere. Han udtrykker det således; "og det så er det, der giver mening for den ene bruger her. Jamen er det så ikke i orden, at den ene bruger vælger at sidde i sofaen og nyde det liv på den måde? Det tænker jeg jo som ideal". For informant B "handler det om vores

egne ambitioner. Jeg må også acceptere, at hvis det, der blev pudset, det de fandt mening i ud af det vindue dér, er i forhold til at sidde i sofaen, så er det også i orden". Uddraget kan betragtes som et udtryk for subjektiveringsformen i ansvarlighedsdiskursen, herunder det ansvarstagerende og valgtræffende individ, der finder egen mening, hvilket accepteres og respekteres uanset om det konflikter med socialarbejderens ambitioner, da brugerens ønsker og initiativ (og manglende initiativ) følges. Jeg tolker det derfor som en applicering af ansvarlighedsdiskursen. Valget om passivitet konflikter dog med en af ansvarlighedsdiskursens andre subjektiveringsformer, nemlig den aktivt deltagende medborger, hvilket udtrykkes af informant B på følgende måde; "jeg synes, at det er rigtig bøvlet, når vi er i et samfund, hvor vi også har et ansvar for at være deltagere". Ansvarlighedsdiskursen har således indeholdt en konflikt mellem den deltagende og den vælgende bruger/medborger – om end den deltagende medborger ikke forventes af socialpsykiatriske brugere, da passivitet accepteres og respekteres som valg, og dermed overskrives af den vælgende bruger.

Ovenstående er endnu et udtryk for en hegemonisk kamp på stedet, hvor én accepterer passivitet som et aktivt valg (ansvarlighedsdiskurs), mens en anden opfatter det som et udtryk for socialarbejdernes manglende evne til at iværksætte afstemte indsatser (omsorgsdiskurs). Et diskursanalytisk svar på, hvorfor vinduerne pudsas for højt, er at ansvarlighedsdiskursens subjektiveringsform og opfattelse af "den rigtige indsats" er så konstituerende for socialarbejdernes praksis, at diskursen blænder for brugernes reelle funktionsniveau og behov.

Opfattelsen af brugerne – Bruger, klient eller borger?

I et konstruktivistisk perspektiv er "forestillingen" om brugeren og opfattelsen af "den rigtige indsats" gensidige afhængige, hvormed opfattelsen af brugeren konstituerer indsatsen og omvendt (jf. Payne inddraget indledningsvist). Hvis opfattelsen af brugeren ikke svarer til brugerens reelle funktionsniveau, vil indsatsen der iværksættes i relation hertil være problematisk. Det samme gør sig gældende omvendt; forestillingen om "den rigtige indsats" (recoveryorienterede indsatser) konstituerer en særlig brugersubjektiveringsform, som kan være vanskelig for brugerne at honorere. Forestillingen om "den rigtige indsats" og relateret hertil forestillingen om "brugeren" kan således forklare de problemer, informanterne italesætter, og som allerede er inddraget ovenfor. Ansvarlighedsdiskursens (og dens konstruktive funktioner)

konstitution af det sociale arbejde bliver herved forklaringen på de problemer, socialarbejderne oplever, der er forbundet med deres praksis. Dette vil jeg udfolde nærmere i det følgende.

Informant B anvender konsekvent begrebet "borger", mens informant A og C anvender begrebet "bruger". Informant B udtrykker selv "Åh jeg er begyndt mere og mere at kalde dem borgere, fordi en borger, synes jeg, afspejler mere, at hvert enkelt menneske også har et ansvar, at vi har rettigheder og pligter i et samfund. En bruger er lidt mere sådan 'jeg kommer og bruger noget'. Jeg tænker faktisk bare, at det begreb ville ramme mere i forhold til det arbejde, vi reelt gør" via "brugerindflydelse, at man også har et ansvar i livet for sig selv". At særligt informant B applicerer ansvarlighedsdiskursen kommer til udtryk i ovenstående opfattelse af, at borger-termen bedre dækker over socialarbejdernes arbejder, herunder at de mennesker, der er tilknyttet støttecentret har et aktivt ansvar for deres egen situation. Ved at anvende subjektiveringsformen "borger" bevæger informant B sig, efter min overbevisning, til den yderste kant af ansvarlighedsdiskursen, herunder til kanten, hvor der i den grad er risiko for omsorgssvigt. At forvente at brugere af socialpædagogiske tilbud kan indtræde i en borgersubjektiveringsform er en utopisk forestilling, som informanterne selv fremhæver i deres italesættelse af, hvor begrænset disse brugere er, og i deres italesættelser af deres behov for støtte. Forestillingen om, at brugerne kan honorere en borgersubjektiveringsform med ansvar og forpligtelser, medfører at indsatsen ikke er afstemt med deres reelle behov (jf. informanternes diskussioner af, hvorvidt vinduerne pudses for højt og mine analyser af brugerbestemmelse og -inddragelse). Det er derfor vigtigt, at socialarbejderne er opmærksomme på, hvilke subjektiveringsformer de gør tilgængelige for brugerne, da forestillingen af brugeren ("sandheden om brugeren") får betydning for den indsats, der iværksættes, da denne er relateret hertil og dermed kan være forkert. Herved er der risiko for, at det sociale arbejde bliver i modsætning til egentlig hjælp og dermed kontraproduktivt og forværende af problemer.

Brugersubjektiveringsformen knytter sig ligeledes ansvarlighedsdiskursen (se afsnittet om det sociale arbejdes diskursorden), og indeholder også en forventning om et ansvarstagende, selvberørende, myndigt osv. subjekt. Herved er der i brugersubjektiveringsformen ligeledes en risiko for, at brugernes reelle behov ikke tilgodeses. Brugersubjektiveringsformen er kimen til/konstituerer brugerinddragelse, brugerbestemmelse osv., hvilket afsnittet herom viser, at brugerne har vanskeligt ved at honorere. Heri ligger en advokering for, at en mere modtagende

subjektiveringsform anvendes (da forestillingen om brugerne har betydning for hvilke indsatser, der iværksættes) og dermed at omsorgsdiskursen appliceres. Informanterne tager dog afstand fra en sådan subjektiveringsform, der kan betegnes som 'klient', "fordi, at vi ikke, at *jeg* ikke ser mig som en del af en behandlertradition. Socialpsykiatri udspringer som lidt en opposition til en hospitalspsykiatri, hvor vi på en eller anden måde kommer mere ned i øjenhøjde på et recoveryniveau. Hvor vi forsøger at møde det hele menneske i stedet for – ikke hørt som en floskel – men arbejde lidt mere holistisk i forhold til, at der er sådan et ekspertvælde, der er eksperter på alle folks sygdomme. Det tror jeg er grunden til, at man har valgt ikke at kalde det klient". Den modtagende subjektiveringsform knytter informanterne således til en behandlertradition, som de ikke ser sig selv som en del af, og som de måske endda tager afstand fra via betegnelse "ekspertvælde". Socialarbejderne ønsker ikke at indtræde i en ekspertsubjektiveringsform, hvilket formeneligt kan skyldes ansvarlighedsdiskursens kritik af omsorgsdiskursens yderste kant, der kan medføre formynderi og bedreviddende socialarbejdere (se afsnittet omhandlende det sociale arbejdes diskursorden). Ved at tage afstand fra ekspertsubjektiveringsformen appliceres ansvarlighedsdiskursen og kløften til omsorgsdiskursen forstørres. Det er dog muligt – og hensigtsmæssigt – for socialarbejderne at indtræde i omsorgsdiskursens subjektiveringsform uden at blive formynderiske. Det er således ikke rimeligt at koble omsorgsdiskurs til en formynderisk ekspertdiskurs, hvilket styrker min implicitte antagelse om, at koblingen er retorisk og et udtryk for applicering og dominans af ansvarlighedsdiskursen – når der tages afstand til omsorgsdiskursen, og når denne fremstilles som en ekspertdiskurs skyldes det, at der tales og handles med reference til ansvarlighedsdiskursen. Som fremhævet indledningsvist fjerner denne fremstilling blikket for omsorgsdiskursens potentiale og nødvendighed.

I relation til forestillingen om brugerne og forestillingen om "den rette indsats" konstitueres socialarbejdernes rolle og dermed subjektiveringsform. Man kan således formode, at socialarbejderne vil opfatte sig selv som facilitatorer og motivatorer, der er de professionelle subjektiveringsformer, der knytter sig til ansvarlighedsdiskursen. Dette såfremt, at ansvarlighedsdiskursen, som den applicerede brugersubjektiveringsform og indsats knytter sig til, konstituerer socialarbejdernes opfattelse af deres egen rolle. Dette udfoldes nærmere nedenfor.

Under interviewet knyttes socialarbejdernes rolle implicit til deres opfattelse af relationen mellem dem og brugerne. Informant C udtrykker, at relationen, idealt set, er kendetegnet ved "tillid" og "tryghed" samt at kontaktpersonen kommer" så tæt ind, så når de bliver syge, så tør de tro på os – om de har stemmer, eller om de har alt muligt andet, der vil noget andet. Og det tænker jeg, det er også en del af det, det er at få skabt noget, der gør, at når mange af dem bliver så syge, at deres dødsønsker bliver så store, at jeg kender dem så godt, at jeg ved hvor, jeg skal hjælpe ved at sætte forhindringer op, så de ikke udfører det". Trygheden indebærer, at "ja det lyder stort, at de tør lægge deres liv i vores hænder", og tilliden indebærer eksempelvis, at brugeren "tør tro på, når vi siger 'det er en indlæggelse, der er godt for dig nu'" og derved giver mulighed for, "at vi kan hjælpe hende ved at holde fast i de værdier, jeg ved, hun har bag alt det der, alle de der handlinger" (informant C). Socialarbejderne er ikke formynderiske, men de har et indgående kendskab til deres brugere, som gør, at de i nogle situationer ved, hvad der vil være bedst for brugeren, eksempelvis indlæggelse. De søger at etablere en relation af tryghed, som fundament for, at brugerne tør tro på dem, når de italesætter deres opfattelse af, hvad der vil være godt i situationen. Dette kan betragtes som en indtrædelse i en ekspertsubjektiveringsform, der har til hensigt at forhindre omsorgssvigt (at forhindre selvmord). Herved tager socialarbejderne et aktivt ansvar for brugernes situation, der dels er funderet på deres faglighed og dels på deres erfaringer med brugeren, hvormed omsorgsdiskursens subjektiveringsform og relationsform appliceres. Ansvarlighedsdiskursen er således ikke konstituerende for socialarbejdernes opfattelse af deres egen rolle i relation til brugerne, men derimod af omsorgsdiskursens subjektiveringsform.

Flere af de ovenstående analyseafsnit viser, at informant Bs praksis i højere grad er konstitueret af ansvarlighedsdiskursen. Det gør sig gældende i hans opfattelse af, at "den rigtige indsats" er den afventende og myndiggørende og i hans forestilling om brugeren. Opfattelsen af egen rolle konflikter dog med ansvarlighedsdiskursen, og jeg tolker dette som et udtryk for ambivalens. Informant B udtrykker følgende: "jeg har sådan et konkret eksempel med en borger, som kom her og ved første samtale, så siger han 'altså det der med at være bruger, det kan jeg simpelthen ikke helt acceptere, kan vi ikke bare være samarbejdspartnere?'. Og hvor jeg alligevel måtte markere og sige 'jamen, jeg har fået en *bestilling*, hvor jeg skal hjælpe med at udføre en opgave på vores samfunds vegne. Vi arbejder i et velfærdssamfund, hvor der er nogen, der betaler noget for nogen, og der er nogle kriterier, og der er noget, jeg er ansat til'. Som jeg sagde til ham 'jeg forstår godt

din tanke', altså det ubehagelige ved at skulle være bruger og den anden skal være kontaktperson, men alligevel havde jeg behov for at skitsere, at der er en forskel. At vi er ikke partnere".

Forskellen for informant B er, at han "er ansat til at hjælpe og støtte på et niveau med en ydelse. Jeg er ansat til at gøre noget, og han havde fået et tilbud om at få hjælp, støtte, vejledning, så også at markere engang imellem, at der er en forskel. Det var lidt bøvllet sådan at skulle sige, for jeg kunne så godt forstå ham". Socialarbejderen er ansat til at udføre en bestilt opgave, hvilket for informant B medfører, at der ikke er et partnerskab mellem bruger og socialarbejder. Havde ansvarlighedsdiskursen været konstituerende for informant Bs opfattelse af sin egen rolle og for relationen mellem bruger og professionel, havde partnerskab og ikke modtager-leverandør-relation været en mulighed (og måske endda en realitet). Ansvarlighedsdiskursen appliceres dog i så høj grad af informanten, at han finder det vanskeligt ikke at acceptere partnerskabet og dermed ansvarlighedsdiskursens relationsform.

For informant C er det vigtigt, at man er "troværdig" og ikke "sælger et eller andet pseudo fis". "i den troværdighed er jeg også nødt til at sige, hvad min rolle er, for ellers bliver det sådan noget pseudo, vi kan lade 'som-om-venner', 'som-om-demokrati', 'som-om'. Jeg giver ikke en skid for det, hvis det bliver pseudo. Altså det er sådan en af mine kæpheste, hvor jeg tænker, at vi må prøve at gøre det autentisk, det man tilbyder". For socialarbejderne er det vigtigt, at de ikke tilbyder brugerne "et eller andet pseudofis" eller et "som-om" tilbud. Det er derfor endnu engang vigtigt for mig at fremhæve (med henvisning til socialarbejdernes egne problematiseringer), at de – såfremt de ikke formår at møde brugernes reelle niveau og behov og derved forestiller sig en subjektiveringsform, som brugerne ikke kan honorere – tilbyder brugerne en støtte, der kan være i modsætning til egentlig hjælp og derfor en "som-om" eller "pseudo" støtte for at blive i deres eget sprogbrug.

Med henvisning til Payne argumenterer jeg indledningsvist for, at der er et dialektisk forhold mellem opfattelsen af brugeren og opfattelsen af hvilken indsats, der er "den rigtige".

Ovenstående efterlader indtryk af, at opfattelsen af den myndige og selvberoende bruger konstituerer indsatser, men konstitueringen kan være i omvendt rækkefølge, hvormed det er de indsatser/måder at handle på (genrer), som er tilgængelige for socialarbejderne i deres praksis, der konstituerer en særlig brugersubjektiveringsform. I den partikulære kulturelle sammenhæng

arbejder man bevidst og eksplicit recoveryorienteret, (som er en metagenre, der knytter sig til ansvarlighedsdiskursen) jf. den lokale regulerende tekst og informanternes tale herom. Dette valg af overordnet indsatsform skaber en række subhandlinger (brugerinddragelse, selvbestemmelse osv.), der relaterer sig hertil og som videre skaber forestillingen om den myndige og ansvarstagende bruger. Den identitet, som socialarbejderne gør tilgængelig for brugerne er således i tråd med deres recovery tilgang. Forandring vil være mulig ved enten at ændre opfattelsen af brugeren eller ved at gøre andre indsatser tilgængelige, da disse er gensidige afhængige. Både opfattelsen af brugeren og den rette indsats afhænger af, hvilken diskurs der er mest dominerende. Ansvarlighedsdiskursens dominans kan således forklare de problemer, socialarbejderne støder på i deres praksis, og herved kan der advokeres for en anden samstilling af diskurser og genrer og dermed heterodoksi.

Delkonklusion

Min analyse af de problemer, socialarbejderne oplever i relation til deres arbejde, viser, at årsagen kan findes i ansvarlighedsdiskursens konstruktive effekter. Applicering af ansvarlighedsdiskursen medfører, at "brugerstyring" og "bruger-bestemmelse" er de indsatser, der opfattes som rigtige. Af den grund fastholdes de til trods for, at socialarbejderne oplever, at brugerne har vanskeligt ved at honorere det. Indsatsen konstruerer hermed en brugersubjektiveringsform, som ikke er mulig for brugerne at indtræde i. I socialarbejdernes fortællinger om brugerne applicerer de omsorgsdiskursens subjektiveringsform, men ansvarlighedsdiskursens opfattelse af "den rigtige indsats", overskriver vedkendelsen af, at brugerne har betydelige begrænsninger, og er dermed determinerende. I min analyse af den diskursive praksis/det etnografiske niveau er der flere eksempler på, hvordan ansvarlighedsdiskursen vinder over omsorgsdiskursen. Det kommer eksempelvis til udtryk i forhold til brugernes selvbestemmelse vs. forpligtelsen til at forhindre omsorgssvigt, herunder accepten af at brugere med aktive sygdomme (psykoser og lignende) udskriver sig fra tilbuddet. Det kommer endvidere, på forskellige måder, til udtryk i forhold til "den vanskelige brugerstyring" samt i forhold til, at socialarbejderne "pudser vinduerne for højt" og dermed ikke tilbyder indsatser, der er afstemt med brugernes reelle funktionsniveau og behov.

Ansvarlighedsdiskursen fjerner blikket for omsorgsdiskursens potentiale, men det er ikke ensbetydende med, at socialarbejderne ikke applicerer omsorgsdiskursen i deres arbejde, for det gør de – både i tale og i handlinger viser socialarbejderne, at det er en nødvendighed at applicere

omsorgsdiskursen, da det ellers vil medføre omsorgssvigt. Ingen af de problemer informanterne italesætter under interviewet kan forklares i relation til applicering af omsorgsdiskursen. Derimod er der eksempler på, at applicering af omsorgsdiskursen kan medføre ambivalens, hvilket kan ses som et udtryk for ansvarlighedsdiskursens determinans.

Kapitel 9: Opsamlende konklusion

Med nærværende speciale har jeg ønsket at undersøge, hvordan det sociale arbejdes praksis er konstitueret og konstituerende, samt hvorledes problemer forbundet med praksis kan forklares i relation hertil.

Jeg har foretaget en analyse af translokale og lokale regulerende tekster, og i forbindelse hermed konkluderet, at både ansvarligheds- og omsorgsdiskursen er retligt institutionaliserede og dermed materialiserede i teksterne. Selvom diskurserne eksisterer samtidigt i de retlige tekster, kommer de til at stå i et konkurrerende forhold til hinanden, hvilket eksemplificeres i omsorgsforpligtelsens (omsorgsdiskurs) forhold til selvbestemmelsesretten (ansvarlighedsdiskurs). Retten til at bestemme over eget liv overskriver således forpligtelsen til at tage hånd om mennesker, der ikke selv formår det, såfremt ansvarlighedsdiskursen determinerer opfattelsen af, hvilken indsats, der er ”den rigtige” samt opfattelsen af, hvilken subjektiveringsform modtagerne af de sociale tilbud kan indtræde i. At ansvarlighedsdiskursen determinerer dette kommer til udtryk i min inddragelse af undersøgelsen fra Socialforskningsinstituttet, hvoraf det fremgår, at recoveryorienterede indsatser, og herunder tilhørende subindsatser såsom hjælp til selvhjælp, inddragelse, medbestemmelse osv. betragtes som ”de rigtige indsatser”. Det samme gør sig gældende for den lokalt regulerende tekst, der i den grad er materialisering af ansvarlighedsdiskursens opfattelse af ”den rigtige indsats” og subjektiveringsformer.

De translokale og lokale regulerende tekster betragtes i Smiths teori som determinerende for praksis, hvormed praksis er konstitueret heraf. Elementer af min analyse af den diskursive praksis, viser at ansvarlighedsdiskursen dominerer praksis, hvormed det kan synes som om, der er tale om ortodoksi. Socialarbejderne applicerer dog også omsorgsdiskursen, da det er en nødvendighed og en forudsætning for at undgå omsorgssvigt.

Herved er det sociale arbejdes praksis ikke kun konstitueret af samstillingen af diskurser og genrer i det sociale arbejdes generelle diskursoden, men også konstituerende herfor, hvormed

socialarbejderne har frihed til kreativ realisering af deres arbejde – en frihed som ikke er indeholdt i Smiths teori, men derimod i Faircloughs. Den sociale praksis/de translokale forhold er således fleksible, da de giver mulighed for kreativ realisering. Selvom socialarbejderne realiserer deres arbejde kreativt, og dermed applicerer både ansvarligheds- og omsorgsdiskurs, er det ikke uden ambivalens, hvilket kan betragtes som et udtryk for ansvarlighedsdiskursens dominans og videre som et udtryk for, at en syntese mellem diskurserne ikke er mulig. Når socialarbejderne applicerer omsorgsdiskursen og dens konstruktive effekter er det på bekostning af ansvarlighedsdiskursens og omvendt – applicering af omsorgsdiskursen synes dog som en nødvendighed, da ”bagsiden af recovery (og dermed applicering af ansvarlighedsdiskursen) er omsorgssvigt” (formuleret af informanterne).

Ovenstående leder mig videre til anden del af specialets formål, som søger at forklare problemer forbundet med praksis. De indsatser, som (på grund af ansvarlighedsdiskursens konstruktive effekter) fremstår som ”rigtige” er forbundet med vanskeligheder; brugerne kan eksempelvis ikke honorere brugerstyring og selvbestemmelse, men til trods for, at socialarbejderne vedkender dette (og dermed applicerer omsorgsdiskursens subjektiveringsform) medfører det ikke ændring i indsatsen, hvormed ansvarlighedsdiskursens ”sandhed” om ”den rigtige indsats” overskriver omsorgsdiskursens. Det kommer endvidere til udtryk i forhold til socialarbejdernes vanskeligheder ved at pudse vinduerne i en højde, der er afstemt med brugernes reelle funktionsniveau. De problemer socialarbejderne oplever i forbindelse med deres arbejde kan således løses, hvis omsorgsdiskursen potentialer vedkendes og således ved, at omsorgen rehabiliteres i det sociale arbejde.

Villadsen fremanalyserer én diskurs i nutidens sociale arbejde, mens jeg, analytisk og som en nødvendighed for praksis, har udviklet omsorgsdiskursen. Ved at vise, at der eksisterer flere (konkurrerende) diskurser i det sociale arbejdes diskursorden, og at disse diskurser kan realiseres kreativt af socialarbejderne, har jeg således vist, at forandring er mulig – I Faircloughs kritiske diskursanalyse (2003 og 2008) er frihed og forandring netop forudsat af en fleksibel struktur og eksistens af flere konfliktende diskurser. Herved er der mulighed for diskursive kampe og derved nye måder at strukturere forholdet mellem diskurserne. Forandring er mulig, og dermed også rehabilitering af omsorgen i det sociale arbejde.

Med mit speciale har jeg problematiseret ensidig applicering af ansvarlighedsdiskursen og dens sandhedskonstruktioner og dermed advokeret for, at omsorgsdiskursens potentiale vedkendes. Mit speciale bidrager hermed til en alternativ forståelse og med et andet perspektiv på socialt arbejde, der inviterer til refleksion og dialog.

Kapitel 10: Perspektivering

I intentionen tager Smiths institutionelle etnografi udgangspunkt i brugernes livsverden, mens jeg springer dette led over og lader mit udgangspunkt være det professionelle aktørniveau. Det har på sin vis været en pragmatisk prioritering, da inddragelse af endnu et led i nærværende speciale vil gøre specialet for omfattende og ikke muligt at realisere indenfor specialets tidsramme.

Prioriteringen har dog været et bevidst valg, da jeg har ønsket at italesætte og problematisere ansvarlighedsdiskursen, som den mest dominerende diskurs i det sociale arbejdes diskursorden med henblik på at gøre yderligere undersøgelser af nutidens sociale arbejde relevant. I et videre arbejde med denne problematisering vil det være relevant at tage udgangspunkt i brugernes aktualiseringer og problematiseringer i hverdagslivet og herefter løfte det til en inddragelse (og problematisering) af den institutionelle kontekst, som det er intentionen i Smiths institutionelle etnografi. Herved bliver undersøgelsen til en undersøgelse af forholdet mellem brugernes livsverden og de institutionelle forhold og dermed en undersøgelse af det sociale arbejdes funktion og virkning i brugernes livsverden. Denne undersøgelse vil være særdeles interessant og relevant at foretage, da den vil kunne påvise hvorvidt, de recoveryorienterede indsatser og ansvarlighedsdiskursen har skadelig effekt og dermed er i modsætning til egentlig hjælp, som jeg problematiserer indledningsvist. Det er dog min overbevisning, at man ikke vil kunne undersøge det sociale arbejdes effekt/konsekvens uden først at have undersøgt hvordan, det sociale arbejde realiseres i praksis. Man vil i så fald mangle et vigtigt led og en vigtig faktor i forståelse af det sociale arbejde og dermed i sin konklusion. Nærværende speciale giver netop indblik heri og kan derved være et oplæg til en undersøgelse af det sociale arbejdes konsekvenser i brugernes livsverden.

Kapitel 11: Vurdering af specialets kvalitet; diskussion af begreber til kvalitetssikring

Reliabilitet vedrører, hvorvidt undersøgelsens resultater kan reproduceres af andre, såfremt de tager udgangspunkt i samme metode og problemstilling (Olsen, 2003). Der sondres mellem ekstern og intern reliabilitet, herunder henholdsvis metodisk transparens og omhyggelig registrering af data og eksplicite analytiske strategier (ibid.). Mine metodiske og analytiske skridt har jeg ekspliciteret specialet igennem, og jeg har endvidere været omhyggelig i min registrering af data, herunder både mine feltnoter og min fulde udskrift af interview (se afsnit herom). Men er det så ensbetydende med, at andre vil kunne opnå samme resultat, som mig? Den konstruktion af "sandhed", som mit speciale når i sine analyser og konklusion, er netop en mulig konstruktion blandt andre – socialkonstruktivistiske undersøgelser er perspektivistiske og dermed afhængige af øjnene, der ser. Herved bliver det en utopisk forestilling, at andre vil kunne nå samme resultat, som mig. Det er dog heller ikke formålet med konstruktivistiske undersøgelser, hvis formål derimod er at bidrage med alternativer og dermed fungere som oplæg til refleksion og dialog (se afsnittet herom). En anden facet af reliabilitet omhandler, hvorvidt informanterne vil give samme oplysninger i kontakten med en anden undersøger (Kvale og Brinkmann, 2009). Som allerede nævnt opfatter jeg det ikke som muligt for en forsker at trække sig ud af sit datamateriale, hvormed den datakonstruktion, observation og interview medfører, altid vil være påvirket af forholdet/interaktionen mellem interviewer og informant (Smith, 2005 samt Järvinen og Mik-Meyer, 2005). Dertil kommer, at socialarbejdernes aktualiseringer under dataindsamling er påvirket af netop de dilemmaer, der gjorde sig gældende på det tidspunkt, observation og interview fandt sted. Konklusionen må således være, at – til trods for eksplicite strategier og metoder og omhyggelig dataregistrering – mit speciale ikke kan siges at være reliabelt. Det er dog ikke ensbetydende med, at det er uden betydning og kvalitet, for reliabilitet er ikke et mål men en utopisk forestilling, der er vanskelig at forene med socialvidenskabelige undersøgelser.

Validitet vedrører, hvorvidt resultaterne korresponderer med undersøgelsesproblemet – altså hvorvidt man har undersøgt det, man ønskede at undersøge (Olsen, 2003 samt Kvale og Brinkmann, 2009), samt hvorvidt designet matcher undersøgelsesspørgsmålet (Kvale og Brinkmann, 2009). Det er min overbevisning, at jeg har undersøgt det, jeg ønskede at undersøge, samt at der er sammenhæng mellem mit undersøgelsesspørgsmål og de teorier, metoder og den

(/de) videnskabssteoretiske position(er), jeg har inddraget, hvormed mit speciale kan betragtes som validt. Validitet omhandler ikke blot relationen mellem spørgsmål, metode og svar/konklusion, men også sandhedsværdien (Olsen, 2003 samt Kvale og Brinkmann, 2009). Socialkonstruktivismen afviser "sandheder" og dermed, at udsagn korresponderer med den objektive virkelighed, hvormed sandhedsværdi som kvalitetskriterium ikke relaterer sig til socialkonstruktivistiske undersøgelser. God forskning afhænger ikke af, om man er nået frem til en mere eller mindre korrekt beskrivelse af virkeligheden, men derimod af, om man har skabt forskellige (analytisk) tilfredsstillende perspektiver på det undersøgte fænomen, der kan give en alternativ forståelse og medføre refleksion og dialog (Pedersen, 2012). Herved har socialkonstruktivismen en anden opfattelse af validitet end positivismen (som sandhedskriteriet og verificerings- og falsificeringskravene kan henføres til) (ibid.). Validitet for socialkonstruktivister vedrører således, om der er skabt ny meningsfuld viden, og herunder om undersøgelsens resultater kan danne baggrund for dialog og naturlige måder at se verden på og konsekvenser heraf (ibid: 299). I denne forståelse af validitet betragter jeg mit speciale som validt.

Generaliserbarhed vedrører hvorvidt resultaterne kan overføres til andre situationer og derved bevæge sig fra det lokale til det generelle (Kvale og Brinkmann, 2009). Dette benævnes også ekstern validitet (Olsen, 2003) og analytisk generaliserbarhed (jf. Stakes refereret i Kvale og Brinkmann, 2009). Da mit speciale er en undersøgelse af både det partikulære og det mere generelle, er generalisering en mulighed. Den kritik jeg med specialet retter mod en ensidig applicering af ansvarlighedsdiskursen og videre min advokering for, at omsorgsdiskursens potentiale vedkendes, gør sig således ikke kun gældende for netop den case, mit speciale har taget udgangspunkt i. Specialet som oplæg til refleksion og dialog rækker herved udover den inddragede undersøgelseskontekst, og bidrager hermed med et nyt perspektiv på socialt arbejde på et mere generelt niveau.

Referencer:

Bøger og artikler

Barnes, Colin og Mercer, Geof, (2010): *Disability*, Polity Press

Bengtsson, Steen og Røgeskov, Maria (2012): *Et liv i egen bolig – analyse af bostøtte til borgere med sindslidelser*, **Socialforskningsinstituttet** – det internationale forskningscenter for velfærd

Bloksgaard, Lotte og Tanggaard, Pernille (2012): *Fokusgruppeinterviewet – når gruppedynamikken er redskabet*. I Jacobsen, Michael Hviid og Jensen, Sune Qvotrup (red.): *Kvalitative udfordringer*, Hans Reitzels forlag

Brandt, Preben (2003): *Opsøgende og udgående socialt arbejde*. I Høgsbro, Kjeld; Brandt, Preben, Ebsen, Frank, Thomsen, Ole samt Nordentoft, Merete: *Brugerne, de professionelle og forvaltningen*” AKF forlaget

Brandt, Preben og Kirk, Mette (2003): *Billeder fra hverdagen – en dokumentarisk-analytisk fremstilling af den sociale indsats over for hjemløse, misbrugere eller sindslidende personer, som den ses af de, der arbejder i feltet*, AKF forlaget

Buch-Hansen, Hubert og Nielsen, Peter (2012): *Kritisk realisme*. I Juul, Søren og Pedersen, Kirsten Bransholm (2012): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori – en indføring*. Hans Reitzels Forlag

Campbell, Jane og Oliver, Mike (1996): *Disability politics*, Routledge

Dean, Mitchell (2006): *Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund*, Forlaget Sociologi

Devault, Marjorie L. og McCoy, Liza (2006): *Institutional Ethnography – Using Interview to Investigate Ruling Relations*. I Smith, Dorothy E. (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers

Diamond, Timothy (2006): *“Where Did You Get the Fur Coat, Fern?” Participant Observation in Institutional Ethnography*. I Smith, Dorothy E. (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers

- Eastwood**, Lauren E. (2006): *Making the Institution Ethnographically Accessible – UN Document Production and the Transformation of Experience*. I Smith, Dorothy E. (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers
- Ebsen**, Frank; Henriksen, Jesper og Rieper, Olaf (2003): *Hænger det sammen?*, AKF forlaget
- Eplov**, Lene Falgaard; Korsbek, Lisa, Olander, Mette samt Petersen, Lone (2010): *Psykiatrisk og psykosocial rehabilitering*, Forlaget Munksgaard
- Fairclough**, Norman (2003): *Analysing Discourse – Textual Analysis for Social Research*, Routledge
- Fairclough**, Norman (2008): *Kritisk diskursanalyse – en tekstsamling*, Hans Reitzels Forlag
- Fihl**, Ester og Pinholdt, Jens (red.) (1992): *Livsformer og kultur – antropologi i praktisk anvendelse*, Akademisk Forlag
- Guldager**, Jens (2008): *Komplementaritet og dialektik*. I Ejrnæs, Morten og Guldager Jens (2008) *Helhedssyn og forklaring*, Akademisk Forlag
- Halkier**, Bente (2009): *Fokusgrupper*. I Kvale, Steiner og Brinkmann, Svend (red.): *Interview – Introduktion til et håndværk*, Hans Reitzels forlag
- Halskov Jensen**, Else (2008): *Forord*, I Fairclough, Norman: *Kritisk diskursanalyse – en tekstsamling*, Hans Reitzels forlag
- Hansen**, Allan Dreyer (2012): *Diskurs- og videnskabsteori*. I Juul, Søren og Pedersen, Kirsten Bransholm (red): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori – en indføring*. Hans Reitzels Forlag
- Hansen**, Allan Dreyer (2013): *Diskursteori i et videnskabsteoretisk perspektiv*. I Fuglsang, Lars, Olsen, Poul Bitsch og Rasborg, Klaus (red.) (2013): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – på tværs af kulturer og paradigmer*. Samfundslitteratur
- Hur**, Stine Marie (2009): *Frigørelsens magt – pædagogiske roller i relation til frie udviklingshæmmede voksne*, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet
- Husted**, Jørgen (2009): *Etik og værdier i socialt arbejde*, Hans Reitzels Forlag

Høgsbro, Kjeld, (1992): *Sociale problemer og selvorganiseret selvhjælp i Danmark*, Samfundslitteratur

Høgsbro, Kjeld; Brandt, Preben, Ebsen, Frank, Thomsen, Ole samt Nordentoft, Merete (2003): *Brugerne, de professionelle og forvaltningen*” AKF forlaget

Jacobsen, Anette Faye (1997): *Menneskerettigheder – kulturelt og historisk*. I Goldschmidt, Ditte: *Menneskerettigheder i socialt arbejde*, Forlaget Munksgaard, Socialpædagogisk Bibliotek

Jacobsen, Dag Ingvar og Thorsvig, Jan (2002): *Hvordan organisationer fungerer – indføring i organisation og ledelse*, Hans Reitzels forlag

Jakobsen, Turf Böcker (2006): *Institutionel etnografi – myter og logikker i moderne organisationer*. I Bjerg, Ole og Villadsen, Kaspar (red.) (2006): *Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative metoder*, Forlaget Samfundslitteratur

Jespersen, Jesper (2013): *Kritisk realisme – teori og praksis*. I Fuglsang, Lars, Olsen, Poul Bitsch og Rasborg, Klaus (red) (2013): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – på tværs af kulturer og paradigmer*, Samfundslitteratur

Juul, Søren (2010): *En kritisk hermeneutisk tilgang*. I *Solidaritet, anerkendelse, retfærdighed og god dømmekraft*, Hans Reitzels Forlag

Järvinen, Margaretha og Mik-Meyer, Nanna (red.) (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*, Hans Reitzels Forlag

Järvinen, Margarethe og Mik-Meyer (2003): *At skabe en klient*, Hans Reitzels forlag

Järvinen, Margarethe, Larsen, Jørgen Elm og Mortensen, Nils (2005): *Det magtfulde møde mellem system og klient*, Aarhus Universitetsforlag

Jørgensen, Marianne Winter og Philips Louise (2011): *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde Universitetsforlag

Kermenoglou, Bente Hansen og Sørensen, Ditte (2000): *Omsorg og magt i det professionelle arbejde med mennesker, der har brug for særlig støtte*, Dafolo

- Keyser, Søren** (2005): *På den anden side – etik, dilemmaer og omsorg*, UFC Handicap
- Koch, Anna** (1991): *Dilemma i Socialt Arbejde*, AKF forlaget
- Kvale, Steinar** og **Brinkmann, Svend** (red.) (2009): *Interview – introduktion til et håndværk*, Gyldendal Akademisk
- Lipsky, Michael** (1980): *Street-level Bureaucracy – Dilemmas of the Individual in Public Service*, Russell Sage Foundation
- McCoy, Liza** (2006): *Keeping the Institution in View – Working with Interview Accounts of Everyday Experience*. I Smith, Dorothy E. (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers
- Meeuwisse, Anna; Swärd, Hans** og **Sunesen, Sune** (2007): *Socialt arbejde – en grundbog*, Hans Reitzels forlag
- Olsen, Henning**, 2003: *Kvalitative analyser og kvalitetssikring*, Sociologisk Forskning, nr. 1
- Pedersen, Kirsten Bransholm** (2012): *Socialkonstruktivisme*. I Juul, Søren og Pedersen, Kirsten Bransholm (red.): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori – en indføring*. Hans Reitzels Forlag
- Rasborg, Klaus** (2013): *Socialkonstruktivisme i klassisk og moderne sociologi*. I Fuglsang, Lars, Olsen, Poul Bitsch og Rasborg, Klaus (red.) (2013): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – på tværs af kulturer og paradigmer*. Samfundslitteratur
- Smith, Dorothy E.** (2005): *Institutional Ethnography – a Sociology for People*, Altamira Press
- Smith, Dorothy E.** (2006): *Incorporating Texts into Ethnographic Practice*. I Smith, Dorothy E. (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers
- Smith, Dorothy E.** (ed.) (2006): *Institutional Ethnography as Practice*, Rowman & Littlefield Publishers
- Spradley, James P.** (1979): *The Ethnographic Interview*. Wadsworth Group/Thomson Learning

Thomsen, Ole (2003): *Brugerindflydelsens og brugerinddragelsens former og muligheder*. I Høgsbro, Kjeld; Brandt, Preben, Ebsen, Frank, Thomsen, Ole samt Nordentoft, Merete: *Brugerne, de professionelle og forvaltningen*” AKF forlaget

Topor, Alain, (2001): *Managing The Contradictions, Recovery from Severe Mental Disorders*, Stockholm University

Villadsen, Kaspar (2004): *Det sociale arbejdes genealogi – Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*, Hans Reitzels Forlag

Villadsen, Kasper (2006): *Forord til den danske udgave*, i Dean, Mitchell: *Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund*, Forlaget Sociologi

Lovtekster og vejledninger

Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område (**RTL**)

Lov om social service (**SEL**)

Vejledning om retssikkerhed og administration på det sociale område (af 30.10.2006)

Vejledning om servicelovens formål og generelle bestemmelser (nr. 1 – af 24.02.2011)

Vejledning om hjælp og støtte efter serviceloven (nr. 2 – af 24.02.2011)

Vejledning om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten overfor voksne, herunder pædagogiske principper (nr. 8 – af 24.02.2011)